

NOTER

Innledning

- 1 Marx om zoologi. Bismack om Coburg som Europas stutтери, begge sitert i A. N. Wilson, *Victoria: A Life* (heretter Wilson) 19.

Prolog

- 1 Denne fremstillingen er basert på GARF 601.2.27 Jakov Jurovskijs brev 1920 og 1. februar 1934 pluss ikke-publiserte brev (fem til sammen); dagboken til tsaritsa Aleksandra, juni–juli 1918, oppbevart i GARF 640.1 og utgitt som *Last Diary of Tsaritsa Alexander*, V. Kozlov og V. Khrustalev (red.) (heretter kalt «Aleksandras dagbok»). Nikolaj IIs dagbok, april–juni 1918, GARF 601.1.217–266 (heretter «ND»). Disse kildene er også oppgitt i Mark D. Steinberg og Vladimir M. Khrustalëv, *The Fall of the Romanovs* (heretter *Fall*) 320–366 og også Greg King og Penny Wilson, *The Fate of the Romanovs* (heretter *Fate*) 282–317.
- 2 Tilbud om tronen til Mikhail Romanov er basert på: RGADA 135.III.1.2.1–5, Gramota tsarju Mikhajlu Fedorovitsju, poslannaja v Kostromu s arkhimandritom Feodoritom i bojarinym F. I. Sjeremetevym 2 Marta 1613 (Zemskij Sobors charter til tsar Mikhail Fjodorovitsj angående hans utnevning til tronen, 2. mars 1613) RGADA 135.III.1.2.28–44, mars 1613, Gramota arkhiiepiskopa Feodorita i F. I. Sjeremeteva k Zemskomu Soboru (Formell rapport fra Kostroma-delegatene til Zemskij Sobor angående tsar Mikhails samtykke i å bli tsar). Sergei Soloviev, *History of Russia* (heretter Soloviev) 16.1–15. George Vernadsky, *History of Russia* (heretter Vernadsky) 5.1.278–83. Robert Crummey, *Aristocrats and Servitors: The Boyar Elite 1613–89* (heretter Crummey), 1–28. Michael: Olearius, *Travels of Olearius* (heretter Olearius) 62, 191, 262, G. E. Orchard (overs. og red.), I. Massa, *A Short History of the Beginnings and Origins of These Present Wars in Moscow: Under the Reign of Various Sovereigns Down to the Year 1610* (heretter Orchard), 30–4. Saltykov-brødrenes tilstedeværelse som rådgivere: Russell E. Martin, *A Bride for the Tsar: Brideshows and Marriage Politics in Early Modern Russia* (heretter Martin) 180–182.

Akt I: Veien oppover

Scene 1: Brudevisningene

- 1 RGADA 135.III.1.2.28–44, mars 1613, Gramota arkhiiepiskopa Feodorita i F. I. Sjeremeteva k Zemskomu Soboru (Formell rapport fra Kostroma-delegatene til stenderforsamlingen om tsar Mikhails samtykke til å bli tsar). Soloviev 16.1–12. Vernadsky 5.1.278–83.
- 2 Isabel de Madariaga, *Ivan the Terrible* (heretter Madariaga), Mongols 5–6; tsartittel 17. Ivan den grusomme, Anastasia, brudevisninger 50–59. Sergej Bogatyrev, Ivan IV 1533–84, i Maureen

- Petrie (red.), *The Cambridge History of Russia*, bind 1: *From Early Rus' to 1689*. Uro: Chester Dunning, *Russia's First Civil War* (heretter Dunning), 33–72. Falsk Dmitris: basert på Maureen Perrie, *Pretenders and Popular Monarchism in Early Modern Russia*. Catherine Merridale, *Red Fortress: The Secret Heart of Russia's History* (heretter Merridale) 75–102. Martin 112–121; Romanov-slekten 114–115.
- 3 P. Grebelskij og A. Mirvis, *Dom Romanovykh* 1–12. G. K. Sjtsjutskaja, *Palaty bojar Romanovykh*. W. Bruce Lincoln, *The Romanovs* (heretter Lincoln) 26; Lindsey Hughes, *The Romanovs* (heretter Hughes), 1–10. Om Mikhail: Orchard, 30–34.
 - 4 Madariaga 140–455, 295, 342–357; Ivans herredømme 371. Tsjerkessiske prinser / Tsjerkasskij: Paul Bushkovitch, «Princes Cherkasskii or Circassian Murzas: The Kabardians in the Russian boyar elite 1560–1700», *Cahiers du Monde Russe* (2004) 45.1–2.9–30. Filaret: J. L. H. Keep, *Regime of Filaret, SEER* (1959–60) 38.334–43 (heretter Keep). Michael: Orchard, 30–34. Mikhail: Vernadskij 5.1.308–11. RGADA 135.111.1.2. 28–44, mars 1613, Gramota arkhiiepiskopa Feodorita i F. I. Sjeremeteva k Zemskomu Soboru (Formell rapport fra Kostroma-delegatene til Zemskij Sobor om tsar Mikhail's samtykke til å bli tsar).
 - 5 Keep 334–343. Vernadsky 5.1.205–20. Dunning 50–59; livegne 60–73. Ian Grey, *Boris Godunov* 13–14, 134–139, 159–162. Soloviev 16.44. Dunning 94–100.
 - 6 Soloviev 15.27. Vernadsky 5.1.225–51. Dunning om opprøret, 415–439. Mikhail i Kreml: Soloviev 15.283. Filaret Soloviev 15.160–231; Pozjarskij og Minin 275–286. Kreml som likhus: Merridale 130–133. Hughes 8–12. Keep 334–343.
 - 7 Soloviev 15.240–89, 16.1–15; Filarets reaksjon 16.44–45. Vernadsky 5.1.275–83. Dunning 415–448. Hughes 12–14, 31. Richard Wortman, *Scenarios of Power* (heretter Wortman) 9–13. Susanin: Soloviev 16.243–50. Hughes 12–13.
 - 8 Madariaga 1–22. Dunning 28–44. Merridale 13–100.
 - 9 Kroning: L. E. Morozova: T. B. Knjazevskaia (red.), *Kultura slavjan i Rus*, Morozova, L. E., *Dve redaktsii Tsjina ventsjanija na tsarstvo Alekseja Mikhailovitsja*, 457–472. Madariaga 49–52. Wortman 10–16. Lincoln 30–3. Hughes 12–13.
 - 10 Olearius 62, 191, 262, Orchard 30–34. Soloviev 17.92. Klokke, Merridale 140, 146. Underholdning: J. T. Fuhrman, *Alexis: His Reign and his Russia* (heretter «Fuhrman») 4–6. Paul Bushkovitch, *Peter the Great* (heretter Bushkovitch) 14–16 og 28–29.
 - 11 Soloviev 16.16–44, 96–114. Dunning 448–459. Vernadsky 5.1.283–293. Saltykovs Martin 180.
 - 12 Crummey 1–28, 56, 70–82, 143, 141–142; bojarers formue 108. Se også: Sergei Bogatyrev, *The Sovereign and his Counsellors: Ritualised Consultations in Muscovite Political Culture, 1350s to 1570s*. Soloviev 17.85–92. Bushkovitch 14–16, 28–29. Hughes 38–39. Lincoln 82–85. Prosjoner: Wortman 15–18. Ord og handling: C. A. Ruud og S. A. Stepanov, *Fontanka 16* (heretter Ruud) 5–7. Terem-kultur: Fuhrman 38, 75–76. Apotek: Soloviev 25.11.
 - 13 Martin 9–11; 20–21; 57–94; 170–171; 174, 180.
 - 14 Martin 169–185. Madariaga 50–59. Soloviev 16.165–166, 313. Lincoln 34.
 - 15 Soloviev 16.129–150, 174–200, 17.105.
 - 16 Filaret: *Pisma russkikh gosudarej* (heretter PRG) 1.10–14. Keep. Soloviev 16.156–65, 17.90–33. Filarets forfengelighet: Vernadsky 5.1.308–11. Lykov og Filaret: Soloviev 16.222–4. Dunning 459–480. Filaret sender bojarer i eksil: Busjkovitsj 49–51. Paul Busjkovitsj, *Sjvedskije istotsjniki o Rossii* 1624–26, *Arkhiv russkoj istorii* (2007) 8.359–381. Rangspørsmål: Soloviev 17.93–102; Crummey 136–140.
 - 17 Stresjneva: Soloviev 16.166. Fuhrman 1–10. Martin 186–189. Dolgorukij-familien: Busjkovitsj 32. Busjkovitsj, *Sjvedskije istotsjniki o Rossii*, 8.359–381.
 - 18 Soloviev 16.211–25, 17.92–5. Vernadsky 5.1.345–61. Fuhrman 106–107. Busjkovitsj 50–501. Bojaranførere: Crummey 46–49; Fuhrman 106107. Hughes 38–40. Philip Longworth, *Alexis, Tsar of All the Russias* (heretter Longworth) 21.
 - 19 Soloviev 17.83–4. Longworth 5–23. Domostroj/Terem: Fuhrman 83. Busjkovitsj 33. Fødsel: Lindsey Hughes, *Sophia* (heretter Hughes, *Sophia*) 25.

- 20 Vernadsky 5.1.383–5. Fuhrman 7–11. Longworth 17–26. Waldemar/tronpretendenter: Soloviev 17.55–75. Mikhails død: Soloviev 17.83–4. Fuhrman 1–4. Longworth 17–21.

Scene 2: Den unge munken

- 1 Tronfølge: Vernadsky 5.1.382–91. Fuhrman 9–15, 46–47. Den unge Aleksej: Hughes, *Sophia* 5, 25. Longworth 5–11, 19–28; seloter 55–67; negeren Saveli 186. Begravelser: Wortman 38. Religion og seremonier: Crummey 141. Matvejev: Fuhrman 193. Kroning: *Tsjin postavlenija na tsarstvo tsarja i velikogo knjazja Alekseja Mikhailovitsja* 38.
- 2 Godhet, taktfullhet Longworth 69, 72, 88, 135–139; Ivan 69 og 259; raseri 69–72; falkeoppdrett 119; interesse for teknologi 120; *andejakt* 113–14. Hughes, *Sophia* 28. Religion: Fuhrman 32–33; Crummey 141. Apotek: Soloviev 25.11. Aleksejs ordre om utenlandske innkjøp: RGADA 27.118.119–120. Vennlig brev til Odojevskij: V. Lamanskij, *Zapiski otdelenija Russkoj i Slavjanskij Arkheologii* (1861) 2.702–6. Brev til intendanten: ZORI 2.786–8.
- 3 Organisert brudevisning: Martin 190–192. Samuel Collins *Present State of Russia* 10–12, 111–113.
- 4 Ekteskap: Fuhrman 13–15, 208–10; Martin 192–196. Hughes 30–32. *Sophia* 20. Rike bojarer: Crummey 113–114; om Morozov 130–133. Fuhrman 116–134. Longworth 22–38; far 45. Morozov: Fuhrman 16–18. Collins 10–12, 111–113.
- 5 1648 opprør og lovsamling: Olearius 203–217. Crummey 83–87. Fuhrman 16–29. Hughes, *Sophia* 34. Longworth 39–46. Lovsamling, John P. LeDonne, *Absolutism and Ruling Class* (heretter LeDonne) 4, 16, 212–215.
- 6 Fuhrman 46–47, 131–145, 155–176. Crummey 97–100. *Sophia* 35–37. Merridale 156–158.
- 7 Serhii Plochy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine* (heretter Plochy) 97–118. Vernadsky 5.1.463–79. Longworth 65.
- 8 Polsk krig: RGADA 27.85; notatbøker RGADA 27.82; 27.86. PRG 5.10–12. Longworth 68–91, 161. Fuhrman 57–74, 105–116; hemmelig kanselli 104–105. generaler: Crummey 46–49.
- 9 Fuhrman 155–179; Crummey 102. Longworth 164–173. *Sophia* 35–37.
- 10 RGADA 27.337; RGADA 27.85. Bushkovitch 24–27; 225. Longworth 129–139 og 155. Fuhrman 81–105, 166. Crummey 28–32; 141; yndlinger 97; rikdom 146, 113–114; generaler 46–49; ledere for utenrikspolitikk 56–59. Nasjtsjokin: Fuhrman 189–192 og Crummey 97. Nye menn: Bushkovitch 49–65. Longworth 71–72. Sex, bojarer: Longworth 154. Apotek: Soloviev 125.11. Odojevskij/Khitrovo/Dolgoruki: Bushkovitch 21–23, 51. Miloslavskij/sex: Fuhrman 87–88. Longworth 161. Collins 110–117.
- 11 Kobberopprør: Fuhrman 145–153. Longworth 138–153.
- 12 *Sophia* 38–45. Longworth 164–173, 187. Fuhrman 210–114. Crummey 97. Longworth 125–136. LeDonne 298 om tsaren som Guds hellige stedfortreder på jorden. Bushkovitch 51–55.
- 13 Crummey 102. Fuhrman 188–195. Bushkovitch 61–78. Martin 196–202; *Artaxerxes* 204.
- 14 Ruud 7. Bushkovitch 49–65. *Sophia* 37–46 (beskrivelse av Natalja, gleder, palasser, dverger av Reutenfel). Fuhrman 195–199. Longworth 200–203. Palasser: Crummey 61. Teatre: Bushkovitch 43–48; Matvejev 70–79. Fuhrman 195–196. Longworth 207–208; Peter og Natalya 224. Apotek 25.11–20
- 15 Soloviev 25.11–17; Bushkovitch 80–87. Fuhrman 176–181, 218–219. Longworth 214.

Scene 3: Musketerene

- 1 I. Tokmakov (red.), *Istoritsjeskoje opisanije vseh koronatsii rossiiskikh tsarej, imperatorov i imperatrits* (heretter Tokmakov) 52–53. Soloviev 25.9–36; død 94–96. Bushkovitch 86–123. *Sophia* 45–48, 182. Fuhrman 219–223. Bryllup: Martin 211–216; 216–219.
- 2 15.–26. mai 1682 – denne fremstillingen er basert på følgende: A. A. Matvejev, *Zapiski grafa*

- Andreja Matvejeva, i N. Sakharov (red.), *Zapiski russkikh ljudej. Sobytiya vremen Petra Velikogo* 6–43. Count MacDonnell (red.), Johann Georg Korb, *Diary of an Austrian Secretary of Legation at the Court of Czar Peter the Great* (heretter Korb) 2.114–115, 250–254. *Sophia* 53–88. Bushkovitch 125–137.
- 3 *Sophia* 73–88; Skravlebøtta 101; Golitsyn 177. Bushkovitch 131–138.
 - 4 *Sophia* 182–198. Bushkovitch 139. General Gordon: Dmitry Fedosov, *Cock of the East: A Gordon Blade Abroad* (heretter *Cock*), i Mark Erickson og Ljubica Erickson (red.), *Russia: War, Peace and Diplomacy: Essays in Honour of John Erickson* 3–11.
 - 5 *Sophia* 221–233. Bushkovitch 142–159. Romodanovskij, Lefort, Gordon: L. Hughes, *Russia in the Age of Peter the Great* (heretter Hughes, *Russia*) 378/9, 433. LeDonne 122–123. Korb 1.196. Friedrich Christian Weber, *The Present State of Russia* (heretter Weber) 1.5, 137. Sigizmund Librovtij, Peter Velikij i zjensjtsjiny, *Smena* (1993) 6.80–97 (heretter Librovtij). Daterte dagbokinnføringer fra Patrick Gordons dagbok: RGVIA 846.15.1–7, publisert som: Patrick Gordon, *Passages from the Diary of General Patrick Gordon of Auchleuchries* («Gordon»). *Cock* 3–11. Lekeregimenter: Hughes, *Russia* 16–18; Peters utseende og rykninger 357–358; ekteskap med Jevdokija 394; Lefort 422. Ekteskap Martin 219–228. Stresjnev: John LeDonne, «Ruling Families in the Russian Political Order, 1689–1825: I. The Petrine leadership, 1689–1725; II. The ruling families, 1725–1825», *Cahiers du Monde Russe et Soviétique* (heretter LeDonne, *Families*) 28.236.
 - 6 *Sophia* 198–215; Shaklovityj 102, 223–241, 160–16. Martin 216–223.

Scene 4: Det helfordrukne kirkemøte

- 1 Dette er basert på Peter den stores korrespondanse, i *Pisma i Bumagi Imperatora Petra Velikogo* (heretter *PiB*) og Hughes, *Russia*, 248–297; Ernst Zitser, *The Transfigured Kingdom* (heretter Zitser). Mensjikov slått av Peter: Korb 2.6. Tøysesynoder: Korb, 1.100, 252–253. *PiB* 4.184, 7.90–1, 6.301, 11.141, 11.167. Peter til Zotov sitert i Hughes, *Russia* 252, 98–99. Zotov bryllup Weber 1.89–90. Anna Mons: Librovtij 83–87. Kongelige titler «som jeg hater» Hughes, *Russia* 363. Som døden: *PiB* 1.444, 11.281. Morens død: *PiB* 4.379, 22. september 1694. *Cock* 3–11. Stresjnev/Musin-Pusjkin: LeDonne 236–239.
- 2 Hughes, *Russia* 18–19. Gordon 18–25. *Cock* 3–11.
- 3 Hughes, *Russia* 23–26; nekrofascinasjon 370. John Evelyn, *The Diary of John Evelyn* 3.3335. Hughes, *Peter the Great* 101–117.
- 4 Beards: Korb 1.255–60. Skjeggdekret: *Polnoje sobranije zakonov* (heretter *PSZ*) (2015) 4.282. Ondskap *streltsy*: Korb 1.178, 187, 202, 243. Hughes, *Russia* 327. Senere henrettelser: F. W. Bergholz, *Dnevnik* (heretter Bergholz), 10–12. Preobrazjenskoje Prikaz: LeDonne 122–123. Lopukhin motstand 159.
- 5 Hughes, *Russia* 26–32. Peter Englund, *The Battle that Shook Europe* (heretter Englund).
- 6 Hughes, *Russia* 31, 210–212.
- 7 Mensjikovs brev til Darja Arsenjeva: RA (1877) 2.239–45. Hughes, *Russia* 394–398. Peter til Katarina, brev: N. I. Pavlenko, *Catherine I* (heretter Pavlenko) 168–169. Librovtij 83–90. Styrke: Bergholz 1722 126–127. Prinsen fra søla: LeDonne, *Families* 241.
- 8 LeDonne 68–70. Mazeppa: Plokhij 119–130. Hughes, *Russia* 32–37; og også «idiotisk dyr» 444. O. Subtelny, Mazepa, Peter I and the Question of Treason, *Harvard Ukrainian Studies* (1978) 2.158–84.
- 9 Guvernører: LeDonne, *Families* 240–242. LeDonne 68–74. Soloviev 28.82–102. Pavlenko 172–173; Russlands gjenoppblomstring 27. juni 1719, 230. Fraksjonsdelt politikk: Bushkovitsj 255–270. Fremstillingen av slaget er basert på Englund. Hughes, *Russia* 38–45. Feiring: *PiB* 8.446–7, 473–5. SIRIO 50.291.

Akt II: Høydepunktet

Scene 1: Keiseren

- 1 Weber 1.285–9. 9. Dverger: *PSZ* 1710 23. *PiB* 10.270–1. Aleksej: Pavlenko 179–180. Senat: *PSZ* 5.2758/5.3–7/1.102. Hughes, *Russia* 102–105. Praskovijas hoff: Hughes, *Russia* 192; drikking 419.
- 2 Soloviev 28.158–180. Bushkovitch 306. Hughes, *Russia* 45–50; Sjafirov 429–430. Senatet: LeDonne 68–74.
- 3 *PiB* 7.451 og 8.20, marsj/juli 1708, Aleksej til Peter, Peter til Aleksej. Hughes, *Russia* 402–407.
- 4 *PSZ* 1712 1–6. Peter til Mensjikov: *PiB* 11.230, 496. 12. mai 1711, SIRIO 61.142–4. Rapport fra Charles Whitworth, 20. februar 1712, *PiB* 12.86, 361. Hughes, *Russia* 261. Forfremmelse: Pavlenko 188–189; penn og sverd, Peter til Katarina, 2. august 1712, 180. Hughes, *Russia* 50–56; Jaguzjinskij 426. V. V. Dolgoruky: Bushkovitch 292–335. Nubiere/Hannibal: I. V. Zimin, *Povsednevnaja zjizn rossijskogo imperatorskogo dvora: Detskij mir imperatorskikh rezidentsii. Byt monarkhov i ikh okruzenije* (heretter Zimin, Negroes) 410–418.
- 5 Aleksej, Peters brev: Nikolaj Ustrjalov, *Istorija Tsarstvovanija Petra Velikogo* (heretter Ustrjalov) 6.345–9. Peters andre reise i Europa, inkludert brev til Katarina i Paris, Amsterdam, Spa: Pavlenko 197–216. Zotovs bryllup: Weber 1.89–90. Hughes, *Russia* 253; Zitser, kap. 4. Aleksejs krise: Bushkovitch 339–82. Kollegier/senatorer, «gneldrende kvinnfolk»: LeDonne 75–80.
- 6 Ustrjalov 6.224–6, 240, 307, 346–50, 388–444. J. Crockatt, *The Trial of the Czarewicz Alexis Petrowitz who was Condemn'd at Petersburg on 25 June 1718 for a Design of Rebellion and Treason*. Weber 1.229–30. Bushkovitch 383–424. Kollegier: *PSZ* 5.3126, 11. desember 1717. Zitser 160–3 Peter til I. F. Romodanovskij i Hughes, *Russia* 373; Zotov død/valg 254; Rjevskaja 252–4. Truende hyperaktivitet – Lindsey Hughes' uttrykk – Hughes, *Russia* 459. Hemmelig politi: LeDonne 160.
- 7 Hughes, *Russia* 378–379. Som døden: *PiB* 1.444, 11.281. Selskapsliv: *PSZ* 5.3241.597. Etikette, *Speilbilde av den ærlige ungdom*: Hughes, *Russia* 265; Devier 430. Drikking: SIRIO 40.168–169, 49.344, 60.191, Campredon. Bergholtz 1721 50–61. Petersburg. Gjøre fra seg: *PSZ* 6.3937, sitert i Evgenii Anisimov, *The Reforms of Peter the Great: Progress through Coercion in Russia* 150. Tvangsarbeid, katorga/militærlov 1716: LeDonne 212–214.
- 8 Tvang: *PSZ* 7.4348.152, 8. november 1723. Vårt folk er som barn: *PSZ* 7.4345.150, 5. november 1723. Barbarisk hersker, Hughes, *Russia* 129–132; 384; staten / felles beste 387. Henrettelser: Bergholtz 1724 9–11 og 75–76. Militærlov: LeDonne 212–214.
- 9 Evgenii Anisimov, *Five Empresses* (heretter Anisimov) 35–39. Elskerinner: Librovič 87–97. Elskerinne Jevdokija Rjevskaja, S. Bonnet (red.), *Comte Fyodor Golovkine, La Cour et le règne de Paul Ier* (heretter Golovkin) 9. Matrena Balk / prinsesse Anastasia Golitsyna: uling i SIRIO 1.19. Hughes, *Russia* 253. På tide å dra hjem, gamle mann: Bergholtz 1724, 67. Elisaveta: P. Bartenev (red.), *Duke of Liria, Pisma o Rossii v Ispaniiu, i Osmnadsatij vek* (heretter Liria, *Pisma o Rossii*).
- 10 Librovič 94–97. M. I. Semevskij, Kamer-Freilina Maria Davilovna Hamilton, *Slovo i Delo* (1884) 185–268. Henrettelse: J. B. Scherer, *Anecdotes Intéressantes et Secrets de la Court de Russie*, 2:272. Nystad/prokurator: *PSZ* 6.3979, 27. april 1722. Tronfølge, inkludert den nye titelen «tsesarevitsj»: *PSZ* 6.3893. Hughes, *Russia* 97, 104–105, 273, 410–411; Jaguzjinskij, 426. Eiendomsrett livegne: LeDonne 4–6. Ekteskap mellom Osterman og Stresjneva, arrangert av Peter den store: LeDonne, *Families* 298.
- 11 Soloviev 32:57–98. Bushkovitch 428–431; 376. Peters utsagn «Hoder skal rulle ...» Anisimov 60. Hughes, *Russia* 57–59; lik på bakken 153.
- 12 PRG 4.2–54. Praskovija, Anna, Katarina: Anisimov 68–70; Soloviev 32.13–17; Mina Curtiss, *A Forgotten Empress: Anna Ivanovna and her Era* (heretter Curtiss) 37–45. Praskovija tørner: Berg-

- holz 2.30. Peter og Mecklenburg: PRG 2.3562. Anisimov 131–133. Presser-inn-Pikken: Zitser, 167.
- 13 Koronatsionnije torzjestva. Albom svjasjtsjennogo koronovanija ikh imperatorskikh velitsjstv gosudarja imperatora Nikolaja Aleksandrovijsja i gosudaryni imperatritsy Alexandry Fedorovny (heretter Koronatsionnije torzjestva) 6. Bergholz 1724 30–44. Soloviev 34.155. Wortman 34–39. Peters sykdom / blæreproblemer: Peter til Katarina, 4. juni 1724, Pavlenko 260. Bergholz (1724) 67.

Scene 2: Keiserinnene

- 1 Anisimov 35–39, Mons' dikt. Hughes, *Russia* 130. Librovitsj 95–97. SIRIO 52.358–9 Campredon, 9. desember 1724. Bering Soloviev 32.149. Tronfølge, Anna, Holstein: Anisimov 39. Mons' lik: Bergholz 1724 9–11 og 75–76.
- 2 Bassewitz, H. F., *Zapiski grafa Bassevitsja, sluzjasjtsjije k pojasneniju nekotorykh sobytii iz vremi tsarstvovanija Petra Velikogo*, RA 3 (1865) 93–274, spesielt 173, 259. SIRIO 52.425–37 Campredon. VD: SIRIO 3.400, 454–91. Soloviev 34.155. PZh (1725) 3. Feofan Prokopovitsj, *Kratkaja povest o smerti Petra Velikogo* (heretter Prokopovitsj) 3–4. Hughes, *Russia* 445–447; begravelse 262–263. Anisimov 39–40.
- 3 Valg av Katarina: Anisimov 3–8. SIRIO 52.436/58.23. Ustrjalov 4.135–140.
- 4 Wortman 38–39. Anisimov 40–42. Hugh Barnes, *Gannibal: the Moor of Petersburg* (Gannibal) 173.
- 5 Bergholtz 1725 102. Hat, likegyldighet, grådighet: Grigorij Esipov, *Zizjneopisanije A. D. Mensjikova*, RA (1875) 7–12 («Esipov») 247. Fester: Bergholz 1725 90–94. Soloviev 10.70–5. Mensjikov: Christof Herman von Manstein, *Contemporary Memoirs of Russia from 1727 to 1744* (heretter Manstein) 1–3. Anisimov 39–51. Katarina Is drikkeregler: Mrs. William Vigor (Mrs. Rondeau), *Letters from a Lady Who Resided Some Years in Russia, to her Friend in England* (heretter Vigor). Zimin, *Negroes* 410–418. Hughes, *Russia* 397, 548; ekteskap med Holstein 414; Mensjikov sjef 432.
- 6 Anna, Kurland: Anna til Menshikov, PRG 4.141–2. Curtiss 48–52.
- 7 Manstein 4–5. Soloviev 10.70–55. LeDonne 122–124. Philip Longworth, *The Three Emperesses* (heretter Longworth, *Emperesses*) 68–72; død 75. Anisimov 51–53.
- 8 Vigor 26. Peter II, Mensjikov: Manstein 24, 7. Mensjikov til Peter II: RGADA 11.63.3v. Anisimov 72–73. Curtiss 51–54. Elisaveta: Liria, *Pisma o Rossii* 2.32–4, 115.
- 9 RGADA 11.63.3v. Manstein 4–11. Esipov, 247. Eksempel på utakknemlighet – Prokopovitsj til tsarevna Anna Petrovna: Aleksandr Golombijevskij, *Sotrudniki Petra Velikogo* 114. Goliats fall, Igor Pasjkov, sitert i Soloviev 10.119–21. Liria, *Pisma o Rossii* 2.34, 115.
- 10 Soloviev 10.141. Liria, *Pisma o Rossii* 2.30–36. Manstein 12–15. Anisimov 55–57.
- 11 Liria, *Pisma o Rossii* 2.181. Manstein 22. Vigor 23–25, velsignelse av Neva 29, død og kopper 30–31, Jekaterina Dolgorukaja 34–35. Anisimov 55–60.
- 12 Manstein 24–37; om Biron 41–48; kandidater til tronen: D. A. Korsakov, *Votsarenije Imperatritsy Anny Joannovny* 2–5, 67–70, 146–245, 265–275. M. T. Florinsky, *Russia: A History and an Interpretation* 1.440–2. Marc Raeff (red.), *Plans for Political Reform in Imperial Russia* 1730–1905, 40–53. Anisimov 55–61.
- 13 Kroning av Anna: *Opisanije koronatsii eje velitsjestva i samoderzjitsy vserossiiskoj Anny Joannovny* 9–10.
- 14 RA (1916) 3.257. Sjakhovskij til Biron om hester, RA (1916) 4.381, Biron til Sjakhovskij; kjemper 388. Biron drepte mann: *Osmnadtsatij vek* (1869) 3.158 – brev 25 juli 1725. Vigor 149–153; Osterman (kallenavnet Orakel) 154–157; Tsjerkasskij 158–161. Snakker til menn som til hester: Manstein 41–45. Osterman: Manstein 45; skitt 333–336; personligheten til Münnich 54–56 og 331–332. Münnich: Vigor 118–121. Osterman: LeDonne, *Families* 298. Comte Ernest de Mün-

- nich, *Mémoires sur la Russie de Pierre le Grand à Elizabeth I*, 1720–1742 (heretter Münnich) 125–127; hoffnarrer 126; Annas godhet 124; Annas humør og Biron 126–127. Tronfølge: Anisimov 61, 75–84; om Biron 74–75. Anna Leopoldovna, Anton av Braunschweig-Bevern, Biron, Obstojetelstva, prigotovisjsje opalu Ernsta–Joanna Birona, gertsoga Kurljandskogo, *Vremja* (1861) 10.522–622.
- 15 RGADA 197.1.9.35.1, Anna til S. A. Saltykov, 20. februar 1733 om narrestreker, sendt Miljutin, Golitsyn og Balakirevs kone – «Golitsyn er den beste». RGADA Gosarkhiv 5.21, Anna til Saltykov, send banduraspiller; 89a undersøk lagerrommet til prins Odojevskij, 91 send jenter; 25 bryllup/spleising; 28 send snakkesalig jente. RGADA Gosarkhiv 18.19, send noen til å ta Tatjanas plass. RGADA Gosarkhiv 12.12a. *Kniga zapisnaja imennym pismam i ukazam imperatrits Anny Ioannovny i Elizavety Petrovny Semjonu Andrejevitjsju Saltykovu 1732–1742* (heretter *Kniga zapisnaja*): om å ta gull fra Aleksej Dolgorukij, 24. januar 1732, 2; ta portrett fra Apraksin, 25. januar 1732, 3; hent Volkovs brev, 22. juni 1732, 35; send aper, 20. mai 1735; send høye tyrkere, 10. august 1738; send falskt brev til Apraksina og se på mens hun åpner det, 4. januar 1739, 222; 1. mars 1739, 224. *Osmnadsatij vek* (1869) 3, Anna til viseguvernør Pasjskov, juni 1730, om biskop, Anna til Osterman om tyrkisk krig 15; beskriv barnet som monster. Regjering bestående av tre personer som kan utstede keiserlige ordrer: LeDonne 82–84. Vigor 70–72. Oginski «delte seng»: Manstein 253–257; dverger 258–260; tronfølge 51. Zimin, *Negroes* 410–418. Osterman–LeDonne, *Families* 298. Sikkerhet, dverger: Anisimov 86–100; triumvirat 100–108. Hemmelig politi: LeDonne 122–124.
 - 16 E. V. Anisimov, *Empress Elizabeth* (heretter Anisimov, *Elizabeth*) 9–22. Livskraft 106–107. Elisabeth appellerer til keiserinne Anna AKV (1870) 1.4–5, Elisabeth til Anna, 16. november 1736. Tronfølge: Manstein 51. Arving: Anna Leopoldovna av Mecklenburg og forlovede. Ernst Biron, Obstojetelstva 10.
 - 17 Osmnadsatij vek (1869) 155, keiserinne Anna til Osterman, der hun klager over generalenes oppførsel. Manstein 67–88; 1735–1736 tyrkisk krig 91–134; feider med Münnich 134; 1737 felttog 148. Münnich 73–97. Anisimov 108–111. Gardister i julen til Elisabeth: Liria, *Pisma o Rossii* 118–119. Mavra Sjepelevas beskrivelser av kjekke menn: ChOIDR (1864) 2:66–72, Pisma k gosydarne tsesarevne Elizavete Petrovne Mavry Sjepelevoj. Saker mot Elisabeth: RA (1865) 1.328–30. SIRIO 92.231–2 marki de la Chétardie. Anisimov, *Elizabeth* 9–22. Vigor 106–107. Manstein 50–51.
 - 18 Keiserinne Anna til Osterman, om korrespondanse mellom d’Aderkass og Lynar: *Osmnadsatij vek* (1869) 3.156. Anna Leopoldovna: Vigor 106–8. D’Aderkass/Lynar: Manstein 89. Biron, Obstojetelstva 10. Curtiss 95.
 - 19 Anna Leopoldovnas bryllup Vigor 185–207. Manstein 253–4. Münnich 98. Biron om hvor dum Anton var: SIRIO 6.100. Anna til Biron: Biron, Obstojetelstva 100.
 - 20 Dolgorukij: Anisimov 117–121; Münnich, forfengelighet og manglende popularitet 100–104. Volynskij: Manstein 267; Dolgorukij-saken 40; valg av Biron 196–197; Münnichs seier og fred 225–247; frykt for krig med Sverige / traktat mellom Sverige og Tyrkia og kidnapping av / mord på Sinclair 249–250. Annas deportasjon av Libman / Sanchez: Curtiss 85–87. Biron, Obstojetelstva 10.
 - 21 Isbryllup: Anisimov 120–124. Manstein 260–262. Curtiss 258–268.
 - 22 Volynskijs fall: Manstein 266–267. Münnich 111–114. Anisimov 1215.
 - 23 Manstein 269–271. Münnich 114–122. Anisimov, *Elizabeth* 1–5.
 - 24 Manstein 275–291. Münnich 132–243; 154–156. Biron om Antons konspirasjon: SIRIO 6.100. Anisimov 146.
 - 25 Donesenija Ed. Fintsja lordu Garringtonu, i SIRIO 85.243–6 (heretter Finch). RGADA 5.1.69.2, Anna Leopoldovna til Lynar, 13. oktober 1741. RGADA 5.1.69.3, Anna Leopoldovna til Lynar, 17. oktober 1741. Münnich 139–140. Julia von Mengden og regent Anna: Manstein 295–297. SIRIO 96.629–30 Chétardie. Biron kommenterer SIRIO 6.100 Petzold. Osterman: Münnich 154–156. Münnichs fall: Manstein 282–8; rivalisering mellom ministre 297; Anton

328. Anna Leopoldovna som regent: Anisimov 147–153; plan om å krone Anna Leopoldovna, 153. Manstein 327–328.
- 26 RGADA 5.1.69.2, Anna Leopoldovna til Lynar, 13. oktober 1741. RGADA 5.1.69.3, Anna Leopoldovna til Lynar, 17. oktober 1741. Manstein 324–325; svensk krig 298–314; regent som skulle bli keiserinne 315; renkespill og Annas konfrontasjon med Elisabeth 317–319.

Scene 3: Den russiske Venus

- 1 Finch SIRIO 85.243–6. Chétardie SIRIO 92.231–2. Møter i mørke netter, prinsesse Giovanna i SIRIO 92.231–3. Elisabeth og Anna Leopoldovna: SIRIO 96.627–30. Kupp: Anisimov 171–179. Gardistenes støtte: Anisimov, *Elizabeth* 21–28. Forfølgelse av Anna Leopoldovna: Anisimov, *Elizabeth* 143–170 og Anisimov 156–170. Elisabeths ordrer til M. Korf om fam. Braunschweig, trusler: M. A. Korf, Braunsjveigskojе semeјstvo 108–200 og 380–383. Mest betrodde venn / stoler på deg som meg selv: AKV (1870) 1.6–8, Elisabeth til M. Vorontsov, 3. og 21. januar 1739.
- 2 *Pisma i zapiski imperatritsy Elizavety Petrovny, 1741–1761* 1–3, Elisabeth til Peter, 10. januar 1742. Kroning Tokmakov 86–7. AKV (1870) 1.8, Elisabeth til Vorontsov, 30. januar 1739. Utenrikspolitikk SIRIO 52.100. Beordrer Bestuzjev til å granske brevene til prinsesse Giovanna AKV (1870) 1.10, Elisabeth til M. Vorontsov, 20. juni 1745. Fredrik den store – Tim Blanning, *Frederick the Great: King of Prussia* (heretter «Blanning») 90, orgasme/homoerotikk 64–69, russisk politikk 189–207; forakter kvinnelig makt og Elisabeth 191. Vorontsov, gode manerer: F. A. Vytsjkov (red.), *Zapiski Faviye, Istoritsjeskij vestnik* (1887) 29.389 (heretter Favier). Vorontsov: Manstein 342. Anisimov, *Elizabeth*: Vorontsov ‘stakkars mann’, glemsel og tilbakekomst: 211–217. Gannibal 219. Ostermans fall: Manstein 330; Lestocq 318–319. Bestuzjev: Mark Cruse and Hilde Hoogenboom (red.), *Catherine II, The Memoirs of Catherine the Great* (heretter *Catherine*) 8; Lestocq 16, mørkt hjerte 8. Vorontsov- og Sjuvalov-familien: LeDonne, *Families* 299–301; Nikita Trubetskij som minister hjemme 298–300 og LeDonne 90–91. Kronin: Manstein 337. Wortman 44. Prøyssiske/franske planer: Anisimov, *Elizabeth* 93–109. Chétardies fall: AKV (1871) 2.4–6, Bestuzjev til Vorontsov, 6. juni 1744. Kennel, fattigdom: AKV (1871) 2.12, Bestuzjev til Vorontsov, 2. august 1744; 33–37 Bestuzjev til Vorontsov, 18. august 1744.
- 3 Lopukhina-saken: Anisimov, *Elizabeth* 152–154. Manstein 401–402.
- 4 Braunschweig-familien: Anisimov, *Elizabeth* 160–170.
- 5 Intriger med prinsesse Joanna: RA (1904) 2.465. AKV (1870) 1. Elisabeth til Vorontsov, granskningen av Joanna eller Katarina, 20. juni 1745. John T. Alexander, *Catherine the Great: Life and Legend* (heretter Alexander) 23–43. Katarinas liv frem til kuppet er basert på *Catherine*. Anisimov, *Elizabeth*, 230–245, Isabel de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great* (heretter Madariaga, *Russia*) 1–30, Simon Dixon, *Catherine the Great* (heretter Dixon) og Alexander 17–60. Forsøkte å glede: *Catherine* xlv; ankomst, utdannelse, keiserinne 8–17; popularitet 26; intriger rundt mor 30–31; Peter kopper 23; bryllup 32; Bestuzjev 64–65. Blanning 187–200.
- 6 Familien Braunschweig: *Catherine* 81, 87. Anisimov, *Elizabeth* 155–156, 160–170. Kikkhull-episoden: *Catherine* 35–39; Elisabeth irritert 198.
- 7 AKV (1870) 1.10, Elisabeth til Bestuzjev, 20. juni 1745. Utenrikspolitikk SIRIO 52.100. Razumovskijs vei til makten, godhet: A. A. Vasiltsjikov, *Semeјstvo Razumovskikh* 1.45–50. Petzold i SIRIO 6.616. Bestuzjev og Vorontsov bruker Razumovskij til å spørre keiserinnen: AKV (1871) 2.170, Bestuzjev til Vorontsov, 21. desember 1752. Anisimov, *Elizabeth* 200–204. Keiserinnens skjønnhet: Liria, *Pisma o Rossii* 34, 115. *Catherine* 93. Forfengelighet: Favier 189–190, 385–395. 15 000 kjoler: Jacob von Stäehlin, *Zapiski o Petre Tretjem*, ChOIDR (1866) 4.100. Mistet 4000 kjoler: *Catherine* 123. Elisabeths ordrer til franske kjøpmenn: RA (1778) 16.1.10–15. Dyr livsstil: M. Vorontsov til Elisabeth, AKV (1871) 2.617. Vorontsovs fattigdom: Anisimov, *Elizabeth*

NOTER

- 216–217. Katarinas gjeld: *Catherine* 16. Beskrivelse av ball: Maurice de la Messelière, RA (1874) 12.970–2. Natlig atferd: Smykker RS (1870) 1.76. *Catherine* 202. Moral: *Catherine* 96–97; veddemål 189; manglende møbler 104; brann 123. Anisimov, *Elizabeth* 167–181. Razumovskijs palass kollapset: *Catherine* 58–59. Dixon 65–90. Religion: Anisimov, *Elizabeth* 53. Soloviev 42.106–7.
- 8 Katarina/Peter, *Catherine* 39; Elisabeth kaller Peter monster, irriterende 198; Peter som ekte-mann 35–43, 199; Tsjernysjev-brødrene 43; drill for Peter 47; Tsjernysjev-brødrene arrestert 49; Tsjogloko-va 40–47; Peters Baturyn-plan 76; rotte hengt 121; madame Ressurs 146; ville rideturer 91; monsternevø: Elisabeth håner Peter 126.
- 9 Livegne og herrer under Elisabeth: LeDonne 84–91; livegne i eksil for uforskammethet 1760, opphevet 1802: 212–214. Elisabeth og jøder: AKV (1871) 2.138, Bestuzjev til Vorontsov, 21. desember 1745.
- 10 Elisabeths aldring: Favier 189–190, 385–395; Sjuvalovs fremvekst, Ivan Sjuvalov mer makt enn minister 392; Peter Sjuvalov som mogulen 394. Ivan Sjuvalov, pent utseende, bok, hans sjanse: *Catherine* 75; Beketov utfordring fra Razumovskij 95. Anisimov, 216–218. J. T. Alexander, «Ivan Shuvalov and Russian Court Politics 1749–63», i A. G. Cross og G. S. Smith, *Literature, Lives and Legality in Catherine's Russia* («Alexander, Shuvalov») 1–13. Longworth, *Empresses* 207–208. Ivan Sjuvalov, personifisering av godhet, gammel venn av Katarina den store: Varvara Golovin, *Memoirs of Countess Varvara Golovin* 44. Alexander Sjuvalov, skrekk, grimase og rykninger: *Catherine* 130–131.
- 11 *Catherine* 72; knutepisk 174; Peters elskerinner, brev 81–83, 153; Katarina kunne ha elsket 199; Narysjkin 103; Tsjernysjev 105; Saltykov 109–112; prat om sex 112–114; Saltykov eller Narysjkin 117; oppmuntring fra Bestuzjev 115; gravid med Paul, Skjuvalov 130–131; Paul blir født 133; fristelse 200.
- 12 *Catherine* 147–250; Bestuzjev vs. Sjuvalov/Vorontsov 151–152; Bestuzjevs plan 191; Peter, elskerinne 153; Bestuzjev svekket tillit 159; Peter hater Russland 165; fordømt nevø 198. Denne fremstillingen av sjuårskrigen er basert på Blanning, *Frederick the Great* 208–281; opium 234; Kunersdorf 239; enhetlig kommandogruppe 266. Elisabeth besvimer, Bestuzjev forskrekket: AKV (1871) 2.211, Bestuzjev til Vorontsov, 9. september 1757. Apraksin tilbaketrekning AKV 1.368–9, Vorontsov til Bestuzjev, 12. september og 14. oktober 1757. Anisimov, *Elizabeth* 113–143; Ivan Sjuvalov 220–221. Krig ledet av Ivan Sjuvalov: Soloviev 42.56. Sjuvalov: *Alexander*, 7–13. Jarlen av Ilchester og Mrs. Langford Brook (red.), *Correspondence of Catherine the Great when Grand Duchess with Sir Charles Hanbury-Williams and Letters from Count Poniatowski* 59–90, 165–170, 235–245. Ivan VI: Anisimov, *Elizabeth* 261–262. Alexander Brickner, *Imperator Joann Antonovitsj i ego rodstvenniki* 520–534.
- 13 Bestuzjevs fall, Vorontsov kansler: Favier 389. Anisimov, *Elizabeth* 215–217, 242–246. Katarina i fare: *Catherine* 173; Katarina får venner 179; Elisabeth besvimer 181; hvordan blir kona gravid? 182–183; Bestuzjev arrestert 189; imøtekommende personlighet og utseende 200; konfrontasjon med keiserinnen 202–211. AKV (1870) 1.6–8, Elisabeth til M. Vorontsov, 3. og 21. januar 1739. AKV (1871) 2.211, Bestuzjev til Vorontsov, 9. september 1757.
- 14 Soloviev 42.21. Peter og Russland: *Catherine* 165.
- 15 Blanning 236–281. Anisimov, *Elizabeth* 113–143; sluttspill 246–248. Brev til Buturlin: Longworth 227. Prøysere blir aldri overvunnet av russere: Soloviev 42.21. *Catherine* 165; Elisabeths fall, konspiratører, gravid, Dasjkova 45–50, 74–107. Elisabeth: Favier 189–190, 385–395. Ivan Sjuvalovs makt forsvinner: RA (1870) 7.1396, Ivan Sjuvalov til M. Vorontsov, 29. november 1761. Hoven, plaget: Anisimov 235–237. Utrenskning under Trubetskoi: LeDonne 21, 86, 90.
- 16 Soloviev 42.1–12; Ivan Sjuvalov til Panin om tronfølge 42.77; Dasjkovas tilbud om kupp 42.82. *Catherine the Great* (CtG), *Memoirs* (1955), «Last Thoughts of HIM Elisabeth Petrovna» 329–338 Elisabeths død. Anisimov, *Elizabeth* 245–248. Longworth, *Empresses* 228–229.
- 17 Peter III brev til/fra Fredrik: RA (1898) 1, desember 1760–mars 1762 (helt, 15. mars, Peter til Fredrik) 7. Soloviev 42.1–12 og 22–8. PSZ 15.11.445, 21. februar 1762; PSZ 15.11.444, 18. februar

- 1762; PSZ 15.11.481, 21. mars 1762; PSZ 15.11.538, 18. mai 1762. Blanning 253–257 – sitat Fredrik «én kvinne dør ... skjebnens luner». Regjeringstid: Soloviev 42.79–87; Gudovitsj som hetman, Peter advarer Dasjkova 42.78–82; janitsjarer/garden oppløst 42.60–8; atferd 42.64–8; Breteuil sitert 42.75. Anisimov, *Elizabeth* 211. Orlov-familien kaller ham stygt misfoster, Aleksej Orlov, brev fra Ropsja: Dixon 124–125.
- 18 Goltz, Schwerins brev til Frederick, Fredericks advarsler til Peter III: RA (1898) 1.7–16, Peter III til Fredrik II, 15. mai 1762, jeg går i gatene. Soloviev 42.28–32, 60–70. Blanning 254–256. Hemmelig politi og Ivan VI: Soloviev 42.73–4. Ruud, 11. Tilbud Sjuvalov: Soloviev 42.59–61. Kadettkorps: Andrej Tsjernysjev ler av Ivan Sjuvalov, Pisma Sjuvalovu, RA 11 (1869) 1844. Sjuvalov: Anisimov, *Elizabeth* 222. Vorontsov til Peter III: Soloviev 42.55–63.
- 19 Peters trussel 9. juni: Soloviev 42.76–8. Gannibal 1, 228. *Elizabeth* 230–245. Madariaga, *Russia* 1–30. Alexander 17–60.
- 20 Denne fremstillingen av Katarinas vei til makten og hennes regjeringstid er basert på original forskning publisert i sin helhet i Simon Sebag Montefiore, *Prince of Princes: The Life of Potemkin* (også publisert som *Catherine the Great and Potemkin*) (heretter «Montefiore») i tillegg til biografier om Katarina av J. T. Alexander, Isabel de Madariaga og Simon Dixon, men referanser er oppgitt. Alexander 1–16. Madariaga, *Russia* 21–37. E.R. Dashkova, *Memoirs of Princess Dashkova* 45–46; 74–80. Montefiore 39–47. Katarina til Stanislas Poniatowski 2. august 1762; A. N. Pypin (red.) Katarina den store, *Sotsjinenija imperatrity Jekaterina II* 12.547. Stanislas Auguste Poniatowski, *Mémoires, secrets et inédits*, 1.377. RA (1898) 1.14–15.
- 21 *Sotsjinenija imperatrity Jekaterina II* (heretter *Sotsjinenija*) 12.547. SIRIO (1873) 12.2–4, Robert Keith til Mr. Grenville, 1. juli/12. juli 1762. Madariaga, *Russia* 21–37. Alexander 5–16. Montefiore, 40–4. Dashkova 74–80. Jubel mot Katarina: RA (1867) 4.482–6, Hestegarden i 1762. Potemkins hest: Reginald Pole-Carew, *Russian anecdotes in the Antony Archive*, CO/R/3/92, ikke-publisert. Peter III trygler: RA (1911) 5:22–3, Peter III til Katarina II, 29. og 30. juni 1762. Montefiore 44–45.
- 22 Dixon 122–139. Montefiore 48–62. SIRIO 7.108–20. SIRIO 42.475, 480. Anisimov, *Elizabeth* 245.
- 23 SIRIO 7.120–50, 1.216, 42.470–5. Soloviev 42.103–7, deriblant Fredrik den store til comte de Ségur. Jøder Soloviev 42.106. Orlov gifte seg? Dixon 124–125. «Det stygge misfosteret vårt» og Aleksej Orlovs brev om mord på Peter: O. A. Ivanov, *Zagadka pisem Alekseja Orlova iz Ropsji*, Moskovskij zjurnal (1995) 9.15. Ropsja: Alexandre Spiridovitch, *Les Dernières Années de la cour de Tsarskoïé-Sélo* (heretter Spiridovitch) 1.231.

Scene 4: Gullalderen

- 1 Dixon 3–22. Askalon Truvorov, Koronatsija imperatrity Jekateriny Vtoroj, *Russkaja starina* (1893) 80.12.490–5.
- 2 Polen: Montefiore 46–49. Adam Zamoyski, *Last King of Poland* 61–100. SIRIO 7.373–4. «Nordlig system»: Madariaga, *Russia* 33–37, 187–204. Alexander 61–76. David L. Ransel, *The Politics of Catherinian Russia: The Panin Party* (heretter Ransel) 104–111. Prøyssisk allianse: Blanning 283–284.
- 3 Montefiore 49–51. Dixon 122–155. Ransel 116–127.
- 4 Kommisjonen: Montefiore 57–59. Dixon 170–183. Alexander 103–120; Madariaga, *Russia* 139–150.
- 5 Montefiore 76–93. Dixon 184–213. Voltaire, *Oeuvres complètes* 58.39, Katarina II (CII) til Voltaire, 4./15. august 1769. Christopher Duffy, *Russia's Military Way to the West* 130–136. LeDonne, *Ruling Russia* 363–364. Orlov, Çeş me og arabiske eventyr, okkupasjon av Beirut Journal of Royal Central Asian Society 42.3–4. 275–286, William Persen, *Russian Occupations of Beirut* 1772–74.

- 6 Montefiore 60–95. Dixon 215–230 Innrømmelse: CtG, *Sotsjinenija* 12.697–9, Katarina den store til Potemkin/GARF 728.1.425.1–5. Alexander 135–137; 160–161. Madariaga, *Russia* 211–213 og 258–259. Bruddet med Orlov: SIRIO 13:270–2, 19:325.
- 7 Potemkins fremgang: Montefiore 94–161. Dixon 229–240. Pugatsjov er basert på: A. S. Pusjkins *Istorija Pugatsjova*, hans roman *The Captain's Daughter* og J. T. Alexanders to bøker om temaet – *Emperor of the Cossacks: Pugachev and the Frontier Jacquerie of 1773–75*, og *Autocratic Politics in a National Crisis: The Imperial Russian Government and Pugachev's Revolt 1773–1775* 1–10. Madariaga, *Russia* 239–55.
- 8 Roderick McGrew, *Paul I of Russia* (heretter McGrew) 55–85.
- 9 Montefiore 92–105. «Det er en forferdelig situasjon når en pikk og en fitte avgjør Europas interesser»: sitert i Robert B. Asprey, *Frederick the Great* 600. G.A. Potemkin («GAP») tilkalt av Katarina («CII»); RGADA 5.85.1.119, L 7, CII til GAP, 4. desember 1773. GARF 728.1.425.1–5. CtG, *Sotsjinenija* 12.697–9, CtG til Potemkin, mars 1774. «Min elskede, tiden jeg tilbringer med deg, er lykkelig ...» RGADA 1.1/1.1.213, L 14. Prat med Orlov om banja: RGADA 5.85.1.213, L 14. «Jeg er redd du skal være sint på meg ...»: RGADA 5.85.1.292, L 56, CII til GAP. «Jeg har trukket meg bort fra en viss vennlig ...»: CII til Grimm, SIRIO 27.52.
- 10 Montefiore 109–135. «En kvinne er alltid en kvinne»: Asprey, *Frederick the Great* 601–602. «Vår plikt er å forbedre det som skjer»: James Harris, *Diaries and Correspondence of James Harris, 1st Earl of Malmesbury* (heretter Harris) 239, Harris til Stormont, 15./26. februar 1780. Viktige brev mellom GAP og CII: RGADA 1.1/1.1.213, L 14. «Dørene vil være åpne»: L 242. «Jeg våknet klokken fem ... jeg har satt opp strenge regler ...»: RGADA 1.1/1.54.42, L 18. «For å bli varm: Gå til banjaen»: RGADA 5.85.1.253, L 44. «Min skjønnhet, min elskede, som ingenting kan måle seg med»: RGADA 1.1/1.54.12, L 23. «Jeg har masse å fortelle deg ...»: RGADA 1.85.1.209, L 10. «til å gi fullmakt til Rumjantsev, så var freden sikret»: A. V. Khrapovitskij, *Dnevnik* (heretter Khrapovitskij), 30. mai 1786. «Elskling, siden du ba meg om å sende deg med noe»: RGADA 1.1/1.54.64, L 27. «Elsker generalen meg?»: RGADA 5.85.1.299, L 30.
- 11 Montefiore 122–135. Aleksander 176–178. Madariaga, *Russia* 249–251.
- 12 Montefiore 136–184. Dixon 241–269. Rumjantsev tildeles tittelen «Zadunajskij»: RGADA 1.1/1.54.137, L 76. SIRIO 23.4, CII til Grimm, 3. august 1774, St. Petersburg. «Jeg skal gi deg mitt portrett ...»: Katarina og Potemkin ekteskap? RGADA 5.85.1.362, L 72. «Jeg skal være din ringe tjenestepike»: RGADA 1.1/1.54.27, L 32. «Det er umulig for meg å forandre meg»: RGADA 5.85.1.255, L 17. «Onde tatar»: RGADA 1.1/1.54.14, L 93. «Jeg vil elske deg for alltid», «Batinka ...»: RGADA 5.85.1.160, L 53. «En oppriktig tilståelse»: GARF 728.1.425.1–5/CtG, *Sotsjinenija* 12.697–9, CII til GAP. «Min elskede ektemann ...»: RGADA 5.85.1.254, L 34. «Din kone»: RGADA 5.85.1.267, L 94. Potemkin–Katarina, korte brev: RGADA 5.85.2.305, L 95. «Essensen i vår uenighet»: RGADA 5.85.1.364, L 92, CII til GAP. Zavadovskij («150 kyss skal jeg gledelig gi deg»): *Russkij istoritsjeskij zjurnal* (1918) 5.244–57, sitert i Alexander 342–352. Pisma imp. Ekateriny II k gr. P. V. Zavadovskomu 1775–1777, red. I. A. Barskov (Zavadovskij) brev 7, 22, 30, 33, 35, 39, CII til P. V. Zavadovsky. «Min herre og Cher Epoux, hvorfor vil du gråte?»: RGADA 85.1.267, L 94, CII til GAP, prins: RGADA 5.85.3.87, L 96, CII til GAP.
- 13 McGrew 70–87; regler for kone 102–103; Kurakin-affære 111–138. Paul til Kurakin om Peters drøm: *The Count de Montbrison* (red.), *Memoirs of the Baroness d'Oberkirch* 25. Golovkin 105–107. Marie Pierre Rey, *Alexander I: The Tsar Who Defeated Napoleon* (heretter Rey) 13–26; Alexanders utdannelse, sparkebukse 24–28. Katarina til Grimm om Aleksanders brev i SIRIO 23. Paul og Maria: RA (1876) 1.89–92, Fjodor Rostoptsjin til S. R. Vorontsov, 8. juli 1792. Maria: N. A. Sablukov, *Reminiscences of Court and Times of Emperor, Paul I, of Russia up to the Period of his Death*, *Fraser's Magazine for Town and Country* (1865) (heretter Sablukov) 1.223.
- 14 Katarinas yndlinger: Montefiore 165–184. «Tiden tilhører ikke meg, men imperiet»: O. I. Jeli-sejeva, *Perepiska Jekateriny II i G. A. Potemkina perioda vtoroj russkotrejskoj vojny 1787–91* 23. CtG til Zavadovskij, brev 7, 22, 30, 33, 35, 39, CII til Zavadovskij. RGADA 5.85.1.296, L 114; RGADA 1.1/1.54.96, L 114, CII til GAP. «Gi Senjusja de vedlagte brevene»: GARF 728.1.416.51,

- L 115. Rimskij-Korsakov: KFZ, 8. mai 1778. RGADA 5.85.1.141, L 124. «Takk til deg og kongen av Epirus ...»: RGADA 5.85.1.59, L 125, CII til GAP, «Takk for at du elsker meg!»: RA (1881) 3.402-3, CII til Ivan Rimskij-Korsakov. «Når får jeg se deg?»: RGADA 5.85.1.59, L 125, CII til GAP. KFZ 1. juni, 28. juni 1778. RA (1881) 3.402-3, CII til Korsakov. RP 5.1.119.
- 15 Montefiore 215-235. Dixon 270-292. «Merknad om politiske anliggender»: AKV 13.223-8, A. A. Bezborodko til P. V. Zavadovskij, 17. november 1791, Jassy. O. I. Jelisejeva, G. A. Potemkin's *Geopolitical Projects, Associates of Catherine the Great* 26-31. O. P. Markova, *O proiskhozhdenii tak nazyvajemogo Gretsjeskogo Projekta*, i Hugh Ragsdale (red.), *Imperial Russian Foreign Policy* 75-103. SIRIO 23.440, CII til baron F. M. Grimm, 19. april 1788. Møte i Mogiljov: A. A. Bezborodko, *Pisma A. A. Bezborodka* 57, Bezborodko til P. A. Rumjantsev-Zadunajskij, 4. februar 1780. SIRIO (1878) 23.185, CII til Grimm, 7. september 1780.
- 16 Montefiore 223-235. «Systemet med hoffet i Østerrike»: RGADA 5.85.1.557, L 256, CII til GAP, 23. november 1787. SIRIO 23.145, 157-159, CII til Paul, 25. april og 7. juni 1782. «Den tunge bagasjen»: SIRIO 23.621, CII til Grimm, 6. april 1795.
- 17 Golovkin, 138-139; enkel humor / skøyerstreker 113-16. McGrew om Maria, Nelidova og hoffet: 169-179. Katarina om Aleksanders utdanning: Rey 26-27. Nelidovas allianse med Maria: Varvara Golovina, *The Memoirs of Countess Golovine* (heretter Golovina) 138-140. RA (1876) 1.89-92, Fjodor Rostoptsjin til S. R. Vorontsov, 8. juli 1792. RA (1876) 1.113-18, Fjodor Rostoptsjin til S. R. Vorontsov, 28. mai 1794. *Osmnadsatjy vek* 3.436-446, Paul til Katarina om Nelidovas renhet, «vennskap som er hellig og edelt, men uskyldig og rent». Sablukov 1.223; Gattsjina som en tysk by 224.
- 18 Krim, Novorossija: Montefiore 247-260, 263-284. «Tenk deg at Krim er ditt»: AVPRI 5.5/1.591.1.106, L 154, GAP til CII. «Vi kunne ha avgjort det hele på en halv time ...»: RGADA 5.85.1.121, L 150, CII til GAP, 3. juni 1782. «Vær bestemt, Matusjka ...»: RGADA 5.85.1.440, L 162, CII til GAP. RGADA 1.1.43.61, L 163, GAP til CII, 22. april 1783. «Verken jeg eller noen andre vet hvor du er»: RGADA 5.85.1.461, CII til GAP. RGADA 5.85.1.504. Potemkin på Krim: «Om tre dager kan jeg gratulere deg ...»: RGADA 11.1/1.43.86-7, L 175, GAP til CII, 10. juli 1783. RGADA 1.1/1.43.67-8, L 176, GAP to CII, 16. juli 1783. RGADA 1.1/1.43.69-71, L 179, GAP til CII, 29. juli 1783. RGADA 1.1/1.43.74-5, L 179, GAP til CII, 29. juli 1783. «Den georgiske affæren er fullført»: RGADA 1.1/1.43.64, L 180, GAP til CII. «La dem fnise mens vi ...»: RGADA 5.85.1.508. SIRIO 27.276-80, CII til GAP. «Den beste havnen i verden»: RGADA 1.1/1.43.80-3, L 172, GAP til CII, juni 1783.
- 19 Montefiore 312-327. SIRIO 23.316-17, CII til Grimm, 25. juni 1784. Potemkin kommer tilbake: SIRIO 23.344. Potemkin var sammen med henne dag og natt: AKV 21: brev 6, 464, E. Poljaskij til Simon Vorontsov, 18. august 1784. SIRIO 23.317-18, CII til Grimm, 9./18. september 1784. AKV 31, Aleksander Vorontsov til Simon Vorontsov, 21. juli 1784, Riga. «Uten deg føler jeg at jeg ikke har hender»: RGADA 5.85.4.1.524, L 186, CII til GAP. Dmitrijev-Mamonov: Khrapovitskij 13. «Herr Rødjakke» RGADA 11.902, grev A. D. Mamonov til GAP.
- 20 Montefiore 351-387. Madariaga, *Russia* 393-395. Alexander 256-257.
- 21 Montefiore 388-429. Madariaga, *Russia* 394-397. Alexander 262-365. «... ikke har igjen negler på fingrene»: RGADA 1.1/1.47.5-9, L 223, CII til GAP, 24. august 1787. «Jeg holder det ikke ut»: AVPRI 5.585.317, L 229, GAP til CII, 16. september 1787k. RGADA 5.85.2.43-8, L 233, CII til GAP, 24. september 1787. RGADA 5.85.2.49, L 235, 25. september 1787. RGADA 5.85.2.52-4, L 238, 2. oktober 1787. «Petersburg ser ut som en kampklar leir ... så jeg har også luktet krutt, min venn»: SIRIO 27.512-13. «Ingenting i verden ønsker jeg så sterkt som at»: RGADA 5.85.2.152-3, CII til GAP, 7. november 1788. «Et stort hat har vokst frem mot oss»: RGADA 5.85.2.150-1, L 327, CII til GAP, 27. november 1788. Mamonov: CtG, *Sotsjinenija* 12, 2. halvbind, 699-701, L 355-7, juni 1789. Khrapovitskij 255, 260, 11. april 1789.
- 22 Montefiore 422-430. Mamonov, «du kunne ha helbredet meg...», «jeg syntes synd på deg»: CtG, *Sotsjinenija* 12, 2. halvbind 699-701, L 355, CII til GAP, juni 1789. RGADA 5.85.2.166-7, CII til GAP, 14. juli 1789; RS (1876) 16.400, Garnovskij til Popov, 21. juni 1789. RGADA

- 5.85.2.3–4. GAP til CII, 18. juli 1789, Olviopol. «Et hellig sted»: AKV 12.63, P. V. Zavadovskij til S. R. Vorontsov, juni 1789, St. Petersburg. Katarina om Zubov, «Barnet»: RGADA 5.85.2.177, L 365, CII til GAP, 12. august 1789.
- 23 Montefiore 424–459. Katarina forelsket seg: RGADA 5.85.2.163, L 358, CII til GAP, 6. juli 1789. «Jeg er fet og glad»: RGADA 5.85.2.173, L 363, CII til GAP, 5. august 1789, Tsarskoje Selo; «utdanne unge menn»: RS (1876) 16.406–7, Garnovskij til Popov. Katarina forelsket, Potemkin godkjenner: RGADA 5.85.2.7, L 357, GAP til CII; RGADA 5.85.2.166–7, L 319, CII til GAP, 14. juli 1789; RGADA 5.85.2.163, L 358, CII til GAP, 6. juli 1789; RGADA 1.1.43.42, L 362, GAP til CII, 30. juli 1789. Seiere over tyrkerne: Philip Longworth, *The Art of Victory* 156–157. «din store personlighet»: RGADA 5.85.2.204, L 383, CII til GAP, 15. november 1789. «Nå befinner vi oss i en krise»: Khrapovitskij, 24. desember 1789. «Den ene poten opp fra søla»: RGADA 5.85.2.245–6, L 425, CII til GAP, 9. august 1790. Alexander 257–292 og Madariaga, *Russia* 413–426. Robert H. Lord, *The Second Partition of Poland* (heretter Lord) 180–185. Khrapovitskij 359, 15., 17., og 22. mars 1791 og 359–361, 7. og 9. april 1791; RS (1892) april 179, *Memoirs of Fyodor Sekretarev*.
- 24 Montefiore 467–486 og 1–10. SIRIO (1878) 23.517–19, CII til Grimm, 29. april 1791. Zubov mot Potemkin: RS (1876) september 43, Knjaz Platon Aleksandrovitsj Zubov. «Farvel, min venn, jeg kysser deg»: RGADA 5.85.2.291, L 461, CII til GAP, 25. juli 1791. «Din sykdom ryster meg»: RGADA 5.85.2.304, L 470, CtG til GAP. «Eneste utvei er å dra»: RGVIA 52.2.22.191, L 470, CtG til GAP, oktober 1791; SIRIO 23.561, CII til Grimm.
- 25 Golovina 42. RA (1876) 1.89–92, Fjodor Rostoptsjin til S. R. Vorontsov, 8. juli 1792, og RA (1876) 1.92–7, Rostoptsjin til R. Vorontsov, 14. april 1793. Gielgud, A. (red.), Adam Czartoryski, *Memoirs of Prince Adam Czartoryski and his Correspondence with Alexander I* (heretter Czartoryski) 1.66–106, spesielt Zubov når det gjelder makt og arroganse, frisyre 75–77; Valerian Zubov 72–75.
- 26 RA (1876) 1.92–7 Rostoptsjin til Vorontsov, 14. april 1793. Andre oppdeling av Polen, Katarina rydder tallerkener: Golovina 120; Aleksanders bryllup, Aleksanders personlighet, Golovina 41; Saltykov og Alexander 42; Elisabeths skjønnhet 53. To engler: SIRIO 23.583, CII til Grimm, 14. mai 1793. Golovina og Elisabeth: Golovina 54, 76, 86–87, 104–105. Storhertug Nikolaj Mikhailovitsj, *L'Impératrice Elisabeth, épouse d'Alexandre Ier* (heretter NM, *Elisabeth*) 1.407–26, inkl. Elisabeths falske graviditet 424; Aleksander gir tillatelse, 12. desember 1794; Rostoptsjin til Vorontsov, f.eks. 20. juli 1794; Zubov forelsket 8. desember 1795. Katarina gammel: Czartoryski 1.85.
- 27 Golovina 47–48; 54, 76, 86–87, 104–105. NM, *Elisabeth* 1.407–26, Katarina til Grimm om Aleksander, brev i SIRIO 23. RA (1876) 1.92–7, Fjodor Rostoptsjin til S. R. Vorontsov, 14. april 1793. RA (1876) 1.113–18. Kutajsov: Sablukov 1.233. Aleksander og Konstantin, stolt av Gattsjina og Paul: Czartoryski 1.122–3; Zubov forelsket 88; Konstantin ond / bryllupsnatt 104.
- 28 Gjøre Paul arveløs: SIRIO 27.300–3, 23.555. Tsarevitsj Aleksej / Peter den store: RS (1901) 108.79. Rey 61–65. Galskap: Golovkin 119–121. AKV 8.76, 93–94 Rostoptsjin til S. Vorontsov, 6. juli 1793. RA (1876) 1.92–7, Fjodor Rostoptsjin til S. R. Vorontsov, 14. april 1793. RA (1876) 1.113–18, Rostoptsjin til Vorontsov, 28. mai 1794. Katarina til Grimm om Aleksander, brev i SIRIO 23, spesielt om at Aleksander skal krones 23.574, Katarina til Grimm, 14. august 1792. McGrew 148–169; Zubovs spøk 1793, plan fra Nassau-Siegen, Choiseul-Gouffier om ny Tiberius 184–187.
- 29 Dixon 305–315. Katarina henvendte seg til Maria: Dronning Anna av Nederland sitert i Rey 63. Aleksander avslår Katarinas tilbud: funnet i Zubovs papirer sitert i N. K. Sjilder, *Imperator Alexandr I* (heretter Sjilder) 1.279. Si fra seg tronen: Aleksander til Laharpe, 21. februar 1796, og Aleksander til Viktor Kocetsjubej, 10. mai 1796, begge sitert i Rey 64–66. Konstantin: brutalitet: RA (1876) 1.118, Rostoptsjin til Vorontsov, 28. mai 1794. Valg av kone: Wilson 21. Lincoln siterer Custine om fot og Davydov om uskjønnhet, hår: Lincoln 26–27. Rotter ut fra kanoner, trommer, kjønns sykdom, brutalitet mot husar rapportert til Katarina II av Charlotta Lieven:

- Golovina 98, 184–185. 1801, planer om å frasi seg kronen: Sablukov 325. S. W. Jackman (red.), *Romanov Relations: The Private Correspondence of Tsars Alexander I, Nicholas I and Grand Dukes Constantine and Michael with their Sister Queen Anna Pavlovna* (heretter Jackman) 8; tidlig kjærlighet og brutalitet hos Constantine 26. NM, *Elisabeth* 66. Rey 309, 364, 417. Art Beech, *The Grand Dukes* (heretter Beech) 1.21.
- 30 Golovin 109–121. McGrew 184–187. Konstantin, brutalitet: RA (1876) 1.118, Rostoptsjin til Vorontsov, 28. mai 1794. Svensk ekteskap: RA (1876) 1.408–9, Rostoptsjin til Vorontsov, 11. september 1796. Michael Jenkins, *Arakcheev: Grand Vizier of the Russian Empire* (heretter Arakcheev) 39–55.

Scene 5: Konspirasjonen

- 1 Fyodor Rostopchin, *Le Dernier Jour de la vie de l'impératrice Catherine II et le premier jour du règne de l'empereur Paul I*, i *Oeuvres inédites du comte Rostopchine* 3–38 (heretter Rostopchin). Storhertuginne Elisabeth til mor, 29. januar 1797, NM, *Elisabeth* 239–240. Czartoryski 1.140–73. Golovina 124–133. McGrew 192–243.
- 2 McGrew 192–243. Paul om Peter III: PSZ 24.17537, 9. november 1796; om militæret PSZ 1.24.17531, 7. november 1796. Rostopchin 3–38. Golovkin 123–131. Golovina 124–133.
- 3 McGrew 192–242. Pauls kupp mot herskende familier og konsentrasjon av makt i Hans Majestetets følge: LeDonne 99. Ordre, pen hoffrøken: Golovina 166. Storhertuginne Elisabeth til mor, 29. januar 1797, NM, *Elisabeth* 239–240. Golovkin 123–131. Golovkin 123–131; Paul til Repnin om makt til å utnevnte marskalk og viktigste mann i imperiet 133; lidenskap for sereemonier 134. McGrew 192–243. Nye klesinstrukser, Aleksander som prøysser, Gattsjina-garden kommer: Sablukov 1.226–8; Petersburg som tysk by 1.230. Paul gode egenskaper 1.236–7; ridderlighet, humor 2.302–3; slår offiserer med stokk 2.306. Paraden som det viktigste i livet, Pauls sammensatte vesen: Czartoryski 1.140–73. Golovina: Nelidova–Maria-fraksjon 138–144. Kutajsov: Czartoryski 1.181–7. Kutajsov som Figaro: Sablukov 2.306. Avskjedigelse og Pauls ordre om at Arektsjejev skulle sende Suvorov i eksil, 6. februar 1797: Storhertug Nikolaj Mikhailovitsj, *L'Empereur Alexandre Ier* (heretter NM, *Alexandre*) 249. Arakcheev 53–61.
- 4 Koronatsionnye torzjestva 8. Golovkin 139; Aleksander og tung krone 162. Golovina 138–159, latter og frykt; upassende blomster. NM, *Elisabeth* 1.246. McGrew 233–240. Wortman 87–88. Rey 76. Romanovs familielov: PSZ 1.24.17908, 5. april 1797. Lov om arvefølge: PSZ 1.24.17906, 5. april 1797 og PSZ 1.24.17907, datert 1788. Tsesarevitsj: PSZ 1.24.6, november 1796–1797, nr. 17910 577–579. Lopukhina: Sablukov 1.222–41 og 2.302–27. Arakcheev 64.
- 5 *Osmnadsatyj vek* 3.428, Nelidova til Paul, 12. desember 1796; fører Paul og Maria sammen 14. mai 1797 430 og 432; som masekopp 433, som søster 436; maner til moderasjon 439; 449; Maria og Paul til Nelidova, august 1797, 456. Spetakkel med Nelidova, dansing, humor: Sablukov 2.303. Familielivet til Paul, Maria og barna: GARF 728.1.1394.4–31, Nikolaj Is notater om å leke med Paul og moro/frykt.
- 6 McGrew 244–271. Golovina 171–85. Golovkin 169–185; tre kvinners herredømme 185–187; Rostoptsjins vei til makten 188. NM, *Elisabeth* 2.155, 28. april 1805. Lopukhinas ekteskap: McGrew 269–270. Suvorov og Lopukhina: Golovina 184. Rey 79–83. Kutajsov: kvinnebedærer, eventyr med Paul, skader aldri noen: Sablukov 1.234; Paul i kamp mot Napoleon 2.306; Lopukhinas vei til makten, sjenerøsitet, «ute av seg», gjør Lopukhin til prins, hus til Gagarina, blir med Kutajsov på besøk 306–310. Kutajsovs vei til makten, Lopukhina komplott / Rostoptsjin lederrolle: Czartoryski 181–184. Familieliv: GARF 728.1.1394.4–31, notater fra Nikolaj I.
- 7 Pauls utenrikspolitikk – allianse med Østerrike/Storbritannia, krig mot Frankrike: Longworth, *Art of Victory* 236–298. Malta og allianse: McGrew 271–300. Om Napoleon: Andrew Roberts, *Napoleon the Great* (heretter Roberts) 185, 285–286. Malteserridderne, ekteskap mellom Litta/Skavronskaja: Golovkin 179.

- 8 McGrew 289–300. Roberts om Napoleons/Pauls invasjonsplaner 286. Paul og Georgia: Donald Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia* (heretter Rayfield), 256–257.
- 9 McGrew 282–312. Avskjedigelse av Lopukhin: RA (1876) 2.90, Rostoptsjin til Vorontsov, 22. desember 1798, og RA (1876) 3.76–92, 12. juni 1799 og 10. juli 1799. Utnevnelse av Oboljaninov, manglende mistanke: Sablukov 1.234; «Åpen» Araktsjejev 1.235; Aleksander og Konstantin livredde, skalv 1.234. Avskjedigelse av Araktsjejev og forhold til Aleksander: Arakcheev 61–68. Aleksander, Elisabeth og Konstantin, Aleksander ulykkelig, liberale følelser, Czartoryski beordret til å skrive manifest om reformer og abdikasjon: Czartoryski 1.161–8. Paul låser Demidora inn på rom med Aleksander: Golovina 186.
- 10 Allianseendringer og tidlig Panin-konspirasjon: McGrew 312–341.
- 11 Denne fremstillingen av konspirasjonen og mordet er basert på grev de Langeron, *Mémoire sur la mort de Paul I, par le comte de Langeron*, Richelieu Collection, Mémoires de documents, MS 99, Bibliothèque de la Sorbonne, Paris, de ikke-publiserte notatene til Langeron, som intervjuet Pahlen og de fleste av konspiratørene. McGrew 341–355. Shilder 1.291, Paul til Pahlen, 26. februar 1797; Pauls mistanker 1.302, Paul til N. I. Saltykov, 29. januar 1801. Kutajsov ikke kjent for å skade noen 1.233; Oboljaninov som prokurator: Sablukov 1.234; tre offiserer slått med stokk, noe Paul måtte betale dyrt for 2.306; Gagarina inn i Mikhailovskijpalasset 2.311; Pahlen «tapre menn handler», eksil for Rostoptsjin/Araktsjejev, Aleksander og Konstantin arrestert, avla eden på nytt, Sablukov avskjediget, mordet 2.311–20. Leo Lowenson, *The Death of Paul I and the Memoirs of Count Bennigsen*, SEER (1950) 29.212–32. Golovina 227–238; Pahlen forteller Paul om Maria og sønnenes konspirasjon 227. Allianse med Napoleon: Roberts 286–287. Czartoryski 1.187; Aleksanders syn, beklagelse og planer for Paul etter avsettelsen, Bennigsen, Konstantins syn, Nikolaj Zubov, informerer Aleksander, Maria, jeg er keiserinne 1.222–46. Om prins general Vladimir Jasjvili, slått med stokk: S. L. Seeger (red.), Alexander Izvolsky, *Recollections of a Foreign Minister: Memoirs of Alexander Izvolsky* (heretter Izvolsky) 39–40. NM, *Elisabeth* 273, keiserinne Elisabeth til sin mor, 13. mars 1801, Maria hysterisk, Aleksander skadet, vanvittig glede. Pusjkin ser Skarjatin på ball i 1834: Tim Binyon, *Pushkin* (heretter Binyon) 440. Pauls uekte datter Moussine Jurijev: NM, *Elisabeth* 2.111, keiserinne Elisabeth til mor, 10./22. oktober 1803; 2.336, keiserinne Elisabeth til mor, 3./15. august 1809; prinsesse Gagrinas død, Pauls elskerinne 2.155, til mor, 28. april/10. mai 1805. NM, *Alexandre* om komplottet 7–8, beskrivelse av Aleksander, 12. mars av løytnant Sanglin. Natten konspirasjonen fant sted, Mikhail «Jeg begraver far» osv.: GARF 728.1.1394.4–31, notater fra Nikolaj I. Araktsjejev – avsatt to ganger og tilkalt: 69–80.
- 12 Pahlen forrædersk, Aleksander I og storhertuginne Katarina, *Scenes of Russian Court Life, being the Correspondence of Alexander I with his sister Catherine*, storhertug Nikolaj Mikhailovitsj (red.) (heretter *Catiche*) 112–118, Aleksander til storhertuginne Katarina, 18. september 1812. Czartoryski 1.223–55, Aleksander tilkaller Czartoryski, Aleksanders syn på konspirasjonen, bli kvitt en flue (Pahlen), tilga Valerian Zubov, planer for Paul 267–268; «hoff med overdreven enkelhet» 327. NM, *Alexandre* 10–15; evne til å skjule følelser, baron Korff 21. GARF 728.1.1394.4–31, notater fra Nikolaj I. Napoleons raseri over at Paul ble drept: Roberts 295.

Scene 6: Duellen

- 1 Aleksanders personlighet, Roberts 295. Caulaincourt sitert i Price 37. Fest: NM, *Elisabeth* 2.43–50, Elisabeth til mor, 6./18. september, 9./21. september; 24. september/6. oktober 1801. Liberalisme: Rey 87–130. Czartoryski 1.257–70; endring i utenrikspolitikk 271–279; tristete etter kroning 278; møte med kongen av Preussen 1802 283; Kamenny Ostrov 290; ministerier 297–304; universiteter 307. Memel, møte med prøysserne, 29. mai 1802: NM, *Alexandre* 25–26; reformer og Fortrolig komité 26–32. Livegenskap: LeDonne 84–91; livegne sendt i eksil for uforskammethet 1760, avskaffet 1802, 212–214. Aleksanders liberale syn på ritual-

- mord: John Klier, *Krovavij navet v Russkoj provoslavnoj traditsii*, i M. Dmitriev (red.), *Evrej I khristiane v pravoslavnykh obsjtsjestvakh vostotsnoj evropy* (heretter Klier) 191–192. Avskaffelse av hemmelig politi og i stedet innenriksministerium under Kotsjubej og senere under generalguvernør for Petersburg, pluss innenriks-, justis- og krigsministerier: LeDonne 125–127; Araktsjejev vender tilbake som artilleriinspektør 102–103; nye ministerier, Statsråd, Aleksanders mistro til dignitærer 105–112. Araktsjejev 84–109.
- 2 Maria Narysjkina: NM, *Elisabeth* 2.131, 10. juni 1804; 2.145 Narysjkinas barn dør, Elisabeth til mor, 21. november/3. desember 1804; 253 Catiches oppførsel, Elisabeth til mor, 29. august/10. september 1807; 278 Lisinka Alexandrovna dør, 2./14. mai 1808. *Catich* 27–31: Aleksanders lidenskapelige brev til henne 15., 19., 20., 24. september 1805; 84 min lille familie, Aleksander til Catich, 18. januar 1812; 82 lykke i min lille husholdning, 24. desember 1811; 67 interesse for mine barn, 25. april 1811; 72 takk for vennlighet mot min lille familie, 5. juli 1811. Binyon 560: Vigel-sitat. Narysjkina kjole, Choiseul-Gouffier sitert i Golovina 55; Narysjkin-familien 191. B. Arutunova (red.), *Lives in Letters: Fifteen Letters from Tsar Alexander I to Princess Z. A. Volkonskaya* (heretter *Lives in Letters*) 97. Aleksanders følelser av å havne i skyggen av Napoleon: Czartoryski 1.331–5. *Catich* 83: Napoleon som djevlesk, 24. desember 1811; 112–118 Napoleon som talent, 18. september 1812.
 - 3 NM, *Alexander* 34–39. NM, *Elisabeth* 2.175, Aleksander ved Austerlitz, Elisabeth til moren, 11./23. desember 1805. Dominic Lieven, *Russia against Napoleon* (heretter Lieven) 43–47. Rey 158–174. Napoleon/Austerlitz: Roberts 357–390, sitater fra Napoleon om Dolgorukij's arroganse, brev til Josephine om utsletting av russerne, om Aleksander som uberegnelig og svak 359; Frans elsker med én kvinne 392. Czartoryski som russisk minister 268; Aleksander i skyggen av Napoleon, Dolgorukij's fiendtlighet mot Czartoryski, Aleksander gjør narr av kansler Vorontsov 331–335.
 - 4 Roberts 390; Eylau 442–445; Friedland 449–455. Lieven 43–47. Rey 174–178. NM, *Alexandre* 41–5. NM, *Elisabeth* 2.240, Elisabeth til mor, 16. mars 1807.
 - 5 Tilsit: Roberts 456–463, 459–460 Napoleon skravlet; Aleksander I om Napoleons grå øyne til Sophie de Tisenhaus, senere comtesse de Choiseul-Gouffier, sitert Roberts 635; Aleksanders dobbeltspill 29. Rey 178–186. Lieven 46–56. NM, *Alexandre*, uutgrunnelighet, Korff 21; Napoleon om at Aleksander manglet noe; krig i Finland, Petersburgs skjønnhet 65. NM, *Elisabeth* om familien, illojalitet, enkekeiserinnen og Konstantin og Catich, Elisabeth til mor, 29. august/10. september 1807. Catich til Aleksander om Napoleon og ekteskap til dumme og smarte prinser, dårlig spøk, brev fra 26. april, 5. mai, 13. mai, om Tilsit 25. juni 1807, 33–42; 43 Aleksander til Catich om å le best 1808; om Catiches mulige ekteskap til keiser Frans, Napoleon, Oldenburg 292, keiserinne Maria til Aleksander, 11. mai 1807, rykter om Napoleon og Catich, Catich tilbød seg å gifte seg med Napoleon hvis staten krevde det 297, Maria til Catich, 23. desember 1809, og Napoleons frieri, Catich til Maria, 26. desember 1809.
 - 6 Lieven 70–85. Møte i Erfurt: Roberts 488–493, brev Napoleon. Rey 186–211. Araktsjejev 110–138. Araktsjejev Vampyren: NM, *Alexandre* 266. LeDonne 102–105, 112. Speranskij: NM, *Alexandre* 58–63, Araktsjejev-sitat, statlig råd og generell sjalusi 68–71; Batenkov motsetninger mellom Speranskij og Araktsjejev 71–72. Elisabeth brydd over Savary og fransk allianse: NM, Elisabeth 2.199, Elisabeth til mor, 23. august 1807. Talleyrand: Rosalind Pflaum, *By Influence and Desire* (heretter Pflaum) 61–101. Svensk krig: Michael Josselson og Diana Josselson, *The Commander: A Life of Barclay de Tolly* (heretter Barclay) 46–72; reformer som krigsminister 73–90. Aleksanders upålitelighet: Roberts 295; Price 37.
 - 7 Svensk krig: Barclay 46–72. Arakcheev 114–126. Fred, utnevning av Rumjantsev: NM, *Elisabeth* 2.344, Elisabeth til mor, 7./19. september 1809.
 - 8 Roberts 295, 517, 537–541. *Catich* 48: Napoleon, ekteskap med Anna, Aleksander til Catich, 23. desember 1809; Napoleon ekteskap 297, Maria til Catich, 23. desember 1809.
 - 9 Gruzino og Minkina: Arakcheev 84–110, beskrivelse av Araktsjejev og Minkina med figur som en grenader: A. K. Gribbe, *Graf Aleksej Andrejevitsj Araktsjejev*, g 1822–1826, RS (1875)

NOTER

- 12.84–124. *Catiché* 52, Aleksander i Gruzino, 7. juni 1810. Barclay, reformer som krigsminister: Barclay 73–90. LeDonne 101–105. Slutt på forhold til Maria Narysjkina: NM, *Alexandre* 71. A. N. Krylov-Tolstikevitsj, *Imperator Alexandr I i imperatritsa Elisaveta* (heretter Krylov-Tolstikevitsj) 163.
- 10 Rey 212–232. Arakcheev 138–150. Russisk-fransk allianse i tilbakegang: Lieven 60–101, forberedelser fra Araktsjejev og Barclay 100–137; innhenting av etterretningsinformasjon fra Tsjernysjev og Nesselrode 79–85, det kontinentale system 78–80; Aleksanders offensive planer 92–93, polske sonderinger 123–132; russiske reformer og forberedelser 102–136. Roberts om Aleksanders offensive planer, det kontinentale system 548–550; russiske forberedelser 562–567; brev Napoleon–Aleksander 563–564. Aleksander etablerer politiministerium: LeDonne 127–130. NM, *Alexandre* 83–91. Aleksander og Barclay reformerer hæren: Barclay 91–146. *Catiché* 54: blod vil flyte, 26. desember 1810; 57 min familie for dine føtter, 19. januar 1811; 67, 25. april 1811; 72 hva kan forventes av Napoleon? Speranskijs reformer, 5. juli 1811; 78 «et hundeliv», 10. november 1811. Om spent situasjon og forberedelser: Adam Zamoyski, 1812: *Napoleon's Fatal March on Moscow* (heretter Zamoyski, 1812). Om Tsjernysjev: Bruce Menning, A. I. Chernyshev: *A Russian Lycurgus, Canadian Slavonic Papers* (1988) 30.2 (heretter Menning) 190–219. Advarsler til Napoleon: Caulaincourt rapporterer til Champagny, hertug av Cadore, utenriksminister, 19. september 1810, sitert i Price 37.
- 11 Dette er basert på Lieven, Roberts, Zamoyski, 1812, og Rey; personlige avgjørelser basert på Aleksanders korrespondanse med *Catiché* og prins Golitsyn. Aleksanders og Rostoptsjins viktigste korrespondanse med Kutuzov er fra L. G. Beskrovnij (red.), *M. I. Kutuzov. Sbornik dokumentov* 4. Speranskijs fall, Rostoptsjins vei til makten: NM, *Alexandre* 91–119; religiøse åpenbaringer og forholdet til prins Aleksander Golitsyn 160–167 og Kosjelov 175–176. Oligarki med dignitærer/familier begrenser tsaren, «De tok fra meg Speranskij, som var min høyre hånd»: LeDonne 105–112. Lieven 85–90; diplomatiske manøvre med Østerrike 91–94; Kutuzov og den ottomanske krigen 95. Rey 233–257. *Catiché* 81: skiltvakt, ingen fotkysning, 21. november 1811; 83 djevelsk vesen, 24. desember 1811; 84 mørkere horisont, 18. januar 1812. Relasjoner blir dårligere, Roberts 557–564, Napoleon, størrelse på hæren, reiser fra Paris, ber om støtte fra ottomanene: Roberts 564–579. Georgia: Rayfield 259–271.
- 12 Lieven 138–173, Roberts 567: Caulaincourts advarsler og Napoleons svar, Napoleons strategi og styrkegrupperinger 569–570; drar fra Paris 575; antall mann i Grande Armée 576–579, «største invasjonsstyrke»; krysser Nemunas 580; splittelse i russisk kommandogruppe 581.
- 13 Tilbaketrekning: Lieven 138–173, Roberts 580–599, Balasjov vittig bemerkning og Napoleons brev til Aleksander I 586; Napoleon følger Barclay 594; Smolensk «endelig har jeg dem» 596–597. Gjensidige beskyldninger i overkommandoen og Aleksanders mystisisme: Bagration til Araktsjejev og Jermolov, fra Vilnius til Moskva: NM, *Alexandre* 91–119; religiøse åpenbaringer og forholdet til prins Aleksander Golitsyn 160–167 og Kosjelov 175–176. Kutuzov, påtvunget Aleksander av oligarker, familier: LeDonne 108. *Catiché* 98: Konstantin håpløs, hvorfor måtte du dra fra hæren, juni 1812; 102 Aleksander til *Catiché*, ikke forgjeves til Moskva, fikk meg til å gråte som et barn, 12. juli 1812; 104 det er din skyld, 5. august 1812; 308, prins Georg av Oldenburg om mulige hærførere, 5. august 1812; 105 Aleksander til *Catiché*, 8. august 1812, valg av Kutuzov; 112–118 Aleksanders forklaring, 18. september 1812. GARF 679.1.6.2–3, Aleksander utnevner Kutuzov, 8. august 1812. RGVIA I/L 1.3574.III.56, Kutuzov til Rostoptsjin, 17. august 1812.
- 14 Borodino og etter: Lieven 174–214. Ingen er sikre på armeenes nøyaktige størrelse: disse tallene er fra Lieven. Roberts anslår Napoleon til 103 000, Kutuzov 120 000. Roberts 600–606: blodigste slaget før Marne, tapstall 604, 607. RGIA 1409.1.710.1.234, Kutuzov rapporterer om Borodino til Aleksander, blodigste slag, tilbaketrekning, 29. august 1812. RGVIA I/L 1.1.3574.IV.22, Kutuzov gir opp Moskva til Rostoptsjin, 1. september 1812. RGIA 1409.1.710.1.230, Kutuzov forteller ikke Aleksander om Russlands fall. RGVIA fond VUA.453.19, Aleksander til Kutuzov, sjokk 7. september 1812. GARF 679.1.8.1, Aleksander til

- Kutuzov, 17. september 1812. RGVA, fond VUA.453.20–2, Aleksander til Kutuzov, 2. oktober 1812. Oberst Michauds intervjuer med Aleksander, sitert i Shilder 3.124, 509–510.
- 15 Lieven 215–241. Roberts 609–619. *Catiché* 108, Catiché til Aleksander, 3. september 1812; 108 «Du blir høylytt anklaget», 6. september 1812; 109 Aleksander til Catiché, min besluttsomhet; 109 Catiché til Aleksander, «Bagration døde i går», 13. september 1812; 112–118. «De skjebnesvangre seks kilometerne forpestet all glede», 18. september 1812; Catiché til Aleksander, 23. september 1812; 123 Aleksander til Catiché, Bagration «mitt oppdrag er fullført», 24. september 1812. Nedbrenning av Moskva, og Rostoptsjin: se Alexander Mikaberidze, *The Burning of Moscow: Napoleon's Trial by Fire* 1812.
- 16 Lieven 241–284. *Catiché* 129, Aleksander til Catiché, «Gud har gjort alt», 2. november 1812; 136 Catiché til Aleksander, «Gleden er total», 25. november 1812; 142 prins Georgs død, Catiché til Aleksander, 15. desember 1812. Etter Borodino, Barclay 145–146. Tilbaketrekning: Roberts 634–635 og sitater Aleksander I til Tisenhaus, senere grevinne Choiseul-Gouffier om Napoleon, «For en karriere han har ødelagt».
- 17 Dette er basert på følgende: Lieven kapittel 9–14. Price kapittel 3–7; Rey 258–270. Roberts 642–660. Aleksanders brev i NM, *Alexandre*, Elisabeths brev i NM, *Elisabeth*. Arakcheev 158–170. Barclay 166–204. Price: Metternich-profil, Stendhal-sitat 40–41; Lützen og Bautzen 61–75; Reichenbach forhandlinger 79–88; møte i Praha 101–109; Schwarzenberg 115; tsarens hoff 116, brev til hans kone; nederlag i Dresden 119–127; Kulm 127–134. Volkonskaya: *Lives in Letters* 92–132. Maria Fairweather, *Pilgrim Princess* (heretter Fairweather) 57–71. Aleksander I til sin fortrolige venn Aleksander Golitsyn, Aleksander til Golitsyn og forhandlinger med allierte, beskrivelse av Golitsyn, NM Alexandre, 119–143. *Catiché* 164, Aleksander i Kalisch med prøyssisk allianse, 23. februar 1813; 174–185 Catiché i Praha og Teplitz fra 28. april 1813; 185 Aleksander, Lützen, Bautzen og etter 14. mai 1813; 190 våpenhvile, 28. mai 1813; 193 Catiché bestikker Metternich, 20. juli 1813. Om Nesselrode, bakgrunn: W. Bruce Lincoln, *The Ministers of Nicholas I: A Brief Inquiry into their Backgrounds and Service Careers*, Russian Review (juli 1975) 34.308–23 (heretter Lincoln, *Nicholas I Ministers*) 314.
- 18 Rey 261–277. Roberts om Leipzig 660–686; invasjonen av Frankrike 687–699. Folkeslaget, Aleksander truet av kavaleri 135–152; Frankfurt 161; Aleksanders plan for en fransk republikk 117 (general Moreau); over grensen til Frankrike 168–170; Châtillon-kongressen, Castlereagh 187–190, Schwarzenberg om Aleksanders tåpeligheter 190; Aleksander vs. Bourbon-familien 191; republikk eller kongedømme 198; Blücher gravid med elefant, fremrykning 217. Underveis til Paris med ministre: Adam Zamoyski, *Rites of Peace: The Fall of Napoleon and Congress of Vienna* (heretter Zamoyski, *Rites*), Metternich-sitat 108; Metternich setter Aleksander på plass 116–117; elskerinne fra middelklassen, Catiché kommer 123; kvelder med Aleksander 132. *Catiché* 196: Aleksander: «hundeliv» i Teplitz, 5. oktober 1813; 198 sørgmodig om Sveits, 15. desember 1813. Castlereagh med Aleksander: John Bew, *Castlereagh* (heretter Bew) 335–351. Arakcheev 166–170. Barclay 166–186.
- 19 Inn i Paris: Price 224–228. Arakcheev 166–167. Barclay 200–201.
- 20 Talleyrand «gull blandet med skitt»: Price 161; brev til Marie-Louise 217; Talleyrand vil ha regentskap med Marie-Louise 222–226; Aleksander hjemme hos Talleyrand, Senatet avsetter Bonaparte-familien 227–236; Caulaincourts misjon, Elba 237–244. Roberts 700–716. Arakcheev 167–170. Barclay 194–204. Zamoyski, *Rites* 180–185. *Catiché* 224, 8. april 1814; 228 Aleksander om Napoleons abdisering, 20. april 1814.
- 21 *Catiché* 217–230. Charmley 7, 10, 18–34. Rey 277–278.
- 22 Zamoyski, *Rites* – Nesselrode 68; Wilhelmina 79; madame Schwartz 302; Konstantin som sint hyene, tsaren flørter med Auersperg, kalt fjols 313; trusler mot Sachsen 325; utpresser Metternich gjennom Sagan 330–331; Konstantin slår til Windischgrätz 340; Aleksander, grevinne Szechenyis kommentar, tsarens tykke bak 350–352; Czartoryski og Elizabeth 353; Beethovens 376; Razumovskijpalasset i brann 384; avtale om Sachsen, Aleksander frekk mot kone 410; diktator for allianse 461; Tsjernysjev skaffer horer, Volkonskij elskerinne og brev fra

- Bethmann 476; Czartoryski sønderknust 483. NM, *Alexandre* 143–155, om Narysjkina, Den hellige allianse, Aleksander til Kosjelev 175; og Aleksander til Golitsyn, 8.–15. februar 1821, antikristen revolusjonær konspirasjon og idé om Hellig allianse i Wien, bare hindret av Napoleons tilbakekomst 221–231; regjeringsskifte, Araktsjejev og Golitsyn får makt i Petersburg 165–166. Elisabeth i Wien: NM, *Elisabeth* 2.584–6, Elisabeth til mor, 2. oktober og 11. november 1814. Araktsjejev 166–173. Fairweather 101–118. Bew 373–389. Søstre fra Kurland: Pflaum 208–260.; Zamoyski, *Rites* 510–512. Krüdener til makten: Rey 278–286. Paris etter 100 dager / utnevnes til prins: Barclay 200–203.
- 23 Zamoyski, *Rites* 510–512. Krüdener: Rey 278–286. Barclay 200–203. Aleksander til Catiche om Virginia, 3. juni 1815. NM, Aleksander – Krüdener, Stourdzda, Golitsyn og Kosjelev 155–171; Den hellige allianse og Aleksanders beskrivelse i brev til grev Lieven, 16. mars 1816, sitert 169–177.
- 24 NM, *Alexandre*, om den mystiske profeten Tatariov og Araktsjejev vs. Golitsyn 180–187; reformplaner for Polen og Russland 188–190 og 205–208; Speranskij-dekreter 193 og 207. Rey 310–320. Samtale med Borstell: GARF 728.1.633. Militære kolonier og forskjellige holdninger til russiske bønder og andre bønder: NM, *Alexandre* 208–217; Metternich-sitat om Aleksanders endringer 209; revolusjon og Semjonovskij-opprør, Aleksander til Golitsyn, 8.–15. februar 1821, antikristen revolusjonær konspirasjon. Keiserinne Aleksandra (Mouffy) om militære kolonier: Una Pope-Hennessy, *A Czarina's Story: Being an Account of the Early Married Life of Emperor Nicholas I of Russia Written by his Wife* (heretter Pope) 9–20. Arakcheev 171–203. Aleksanders reiser, Rey 347–350. Kongresser, Aix, Aleksanders spanske plan og Hellige allianse: Adam Zamoyski, *Phantom Terror: Political Paranoia and the Creation of the Modern State* 1789–1848 (heretter Zamoyski, *Phantom*) 183–191.
- 25 Arakcheev 188–196; hemmelige grupper og Semjonovskij-opprør 210–212. Zamoyski, *Phantom* 326–330. Rey 327–342; Kaukasus 328–329; kolonier 321–326. Britenes syn på kongress-systemet: Rory Muir, *Wellington: Waterloo and the Fortunes of Peace 1814–1852* (heretter Muir) 172–174. Aleksander og Borstell: GARF 728.1.633. Aix-kongressen: Charmley 40–45 om grevinne Lieven, Metternich; om Nesselrode 56–57; Troppau og Laibach 65–79. Bew 505–506. Hemmelig politi: Ruud 16. Politiministeriet avskaffet i 1819, erstattet av tre byråer ledet av Araktsjejev, Petersburgs generalguvernør Milodorovitsj og innenriksministeren: LeDonne 128–130. Protester mot militære kolonier, Barclay 206. Pusjkin og despot med tykk rumpe: Binyon 55, 100–104.
- 26 Konstantin RA (1876) 1.118, Rostoptsjin til Vorontsov, 28. mai 1794. Wilson 21. Custine om sabel i fot og Davydov om stygt utseende: Lincoln 26–27. Golovina 98 og 184–185. Planer om å frasi seg kronen: Sablukov 325. Jackman 8, 26 Maria misliker elskerinne, godkjenner så ekteskap, Maria til Anna, 17. juli 1820, og 59, 7. februar 1821; 136 Petersburg som fengsel, Konstantin til Anna, 12. juni 1827. Vennlig elsker til Lieven: Charmley 10–11. NM, *Elisabeth* 66. Rey 309, 364, 417. Beech 1.21.
- 27 Nikolaj: GARF 728.1.1394.4–31, notater fra Nikolaj I. NM, *Elisabeth* 2.647, ekteskap mellom Nikolaj og Aleksandra, Elisabeth til mor, 27. juni/9. juli 1817. Ungdomstid: W. Bruce Lincoln, *Nicholas I* (heretter Lincoln, *Nicholas*) 48–50; ekteskap 48–72. Romanse/ekteskap med Nikolaj: Pope 9–47. Beech 1.47. Nikolaj hadde ikke vært sammen med andre kvinner da han giftet seg, besøk på syfilisavdeling: M. A. Korf, *Materialy i tsjerty k biografi i Imperatora Nikolaia I i N. F. Dubrovin, Materialy i tsjerty k biografi i imperatora Nikolaia I k istorii tsarstvovaniija*, 98–100. Hat mot polakker og jøder: Dubrovin, *Materialy i tsjerty k biografi i imperatora Nikolaia I i k istorii ego tsarstvovaniija*, SIRIO (1896) 98.10–14. M. Polievktov, *Nikolaj I. Biografija i obzor tsarstvovaniija* 3, Rey 308–310. GARF 728.1.1210, Konstantin til Aleksander, 14. januar 1822; GARF 728.1.1167, Aleksander til Konstantin, 2. februar 1822; manifest om tronfølge fra Aleksander, 16. august 1823. GARF 679.1.68.
- 28 Rey 342–346; hemmelige selskaper 357–363. «Satans synagoger», Aleksander klager på Comité Central og felle for Konstantin, Zamoyski, *Phantom* 267–275; omgitt av snikmordere

- 330; Verona 302–306; Wellington og sex på gaten, sitert av Chateaubriand. Muir 193–197. Selskaper: Lincoln, *Nicholas* 32–34. Hemmelig politi: Ruud 16. Kongress i Verona: Charmley 81–93; spørsmålet om Hellas 124–126.
- 29 NM, *Alexandre* 241–328. Arakcheev 204–38; mordet på Minkina 239–262; Golitsyns fall, Volkonskij, ingen rett til å være streng 222–236; Sherwood 252. Araktsjejevstsjina / Golitsyns fall: Rey 352–327 og 363–366.
- 30 Rey, grevinne Choiseul–Gouffier 351–353; Michaud, Pope 367. Sofia og synd: Golitsyn til Aleksander, GARF 728.1.120. Taganrog: Aleksander til Elisabeth, GARF 658.1.96, 5. september 1825. Aleksander gir ordre om etterforskning og arrestasjoner, Dibich og Tsjernysjev, dødsfall: GARF 728.1.1394.4–31, brev fra Nikolaj I. Taganrog, brev fra Aleksander til Elisabeth, Elisabeths brev til moren om idyllisk bryllupsreise og deretter Aleksanders stadig dårligere helse og død, fortalt i brev til moren: NM, *Alexandre* 241–328. Aleksander besøker Vorontsov, Krim og Alupka: Anthony L. H. Rhineland, *Prince Michael Vorontsov: Viceroy to the Tsar* (heretter Rhineland) 77–79. Reise til Taganrog og dødsfall: Rey 366–385; trekke seg tilbake med Volkonskij som bibliotekar 376; myten om Kuzmitsj og medisinske journaler 381–385. Fairweather 159–162; siste møte og brev til Aleksander 177; død og begravelsesfølge, kusken Ilja 181–184.

Akt III: Tilbakegang

Scene 1: Jupiter

- 1 GARF 728.1.1394.4–31, notater fra Nikolaj I. Nikolajs innskytelse om å ta tronen: S. V. Mironenko, *Stranitsy tajnoj istorii samoderzjavija* 89–90. S. W. Jackman (red.), *Chère Annette: Letters from Russia 1820–1828: The Correspondence of the Empress Maria Feodorovna of Russia to her daughter the Grand Duchess Anna Pavlovna, the Princess of Orange* (heretter Annette) 100–101; Maria Fjodorovna om keiser Konstantin, grusom situasjon, hører kanonild: Maria til Annette, 1., 2., 5. og 15. desember 1825. Lincoln, *Nicholas* 18–47, 70–85. Jackman 115–116, Anna av Oranien til Konstantin, 27. desember 1825. Wortman 131–133.
- 2 Wortman 130–131. Elizabeth Longford, *Wellington: Pillar of State* (heretter Longford) 162–163. Muir 233–237. Annette 112–113, Maria til Annette, 18., 19. februar og 19. mars 1826. Det østlige spørsmål og Nikolaj som sin egen utenriksminister: Lincoln, *Nicholas* 110–112, 117–119.
- 3 OR RNB 380.479.1, Nikolaj til A. N. Golitsyn, 13. juli 1826. Nikolajs instruksjoner om henrettelser: OR RNB 738.37.15, Nikolaj til grev P. V. Golenistsjev-Kutuzov, 1826. «Ikke mindre grunn til å klage»: RAS 198.13.2.18, Nikolaj til Pauls elskerinne Nelidova, 4. april 1826. Nikolajs «system»: Lincoln, *Nicholas I Ministers*, 308–323; hær, orden på alt, Nikolaj til Mouffy, sitert 312. Tsjernysjev: Menning 190–219. Jonathan W. Daly, *Autocracy under Siege: Security Police and Opposition in Russia 1866–1905* (Daly 1) 12–17. Kontroll og overvåkning: Binyon 449–450. Keiserinne Aleksandra om Benckendorff: Pope 46. Benckendorff og skuespillerinne: Lieven 248–249. Lincoln, *Nicholas* 89–90. Ruud 18–21. Inspeksjoner med Benckendorff «for å overraske Moskva», Benckendorffs dagbøker sitert i Lincoln, *Nicholas* 171; reformkommisjoner 99; nye ministre 99. Jermolov svertet, avhør av Gribkojedov: Laurence Kelly, *Diplomacy and Murder in Tehran: Alexander Gribboyedov and Imperial Russia's Mission to the Shah of Persia* («Kelly») 131–140.
- 4 Wortman 135–139. Annette 116, Maria til Annette, 13. 25. juli 1826. Binyon 240–245; Benckendorff 244–251. Den unge tsarevitsj Aleksander: E. Radzinsky, *Alexander II: The Last Great Tsar* (Radzinsky) 53.
- 5 Persia: Lincoln, *Nicholas* 110, 113–115. Nikolaj mistenker Jermolov: RS (1880) 29.619–25, Nikolaj til Dibich, 10. og 27. mars 1827. Rayfield 277–280. Kelly 128–143; Paskevitsjs forfremmelse 143; 143–162; ambassade 179–194.

- 6 Ottomanene: Lincoln, *Nicholas* 115–130. Nikolaj til storhertug Mikhail om beleiring av Brailov, 8. juni 1828, sitert i A. S. Tsamutali, *Nikolai I* 346; Nikolaj til Mikhail om Marias død, «vi er foreldreløse», 24. oktober 1828. Varna / Mensjikov såret: Ljubov Ruseva, *Oklevetannyi molvoi, Smena* (2007) 2.96–107. Marias død: Annette 162, Aleksandra til Annette, 24. oktober 1828. Gribojedovs død: Kelly 195–204.
- 7 Lincoln, *Nicholas* 130–148. RGIA 706.1.71, Nikolaj til Mikhail om «slyngelen» Metternich, 24. april 1843. Frykt for attentat: RA (1897) 1.16, Nikolaj til Paskevitsj, 30. juni 1835.
- 8 Wortman 145. Lincoln, *Nicholas* 275. «smil som hos en beskyttende Jupiter», Anna Tyuttsjeva, *Vospominanija* 44. Hjemmeliv, timeplan og rådgivere: Lincoln, *Nicholas* 154–166. Mouffy «i et gyllent bur»: Anna Tyuttsjeva, *Vospominanija*, Moskva, 2004, 51, 55. Mouffy: Lincoln, *Nicholas* 60, 115 og 364. Sunt image: Wortman 126–127. Mouffy: Binyon 443. Dans og politiske konspirasjoner: Pope 41–43; Nikolaj om familielykke 31, Nikolaj til Annette, 28. februar 1846; vårt fredelige sommersted, Peterhof, 28. juli 1837 222; «vårt yndlingssted» 190.
- 9 Barn: Jackman 185, familien «mer kjær enn noen erobring», Nikolaj til Annette, 19. september 1829; 145 guttene mine, «engleaktige» unge Aleksander, 16. februar 1828; 83 «den lille fyren er soldat», Nikolaj til Anette, 16. juli 1820; 98 distré gutt. Nikolaj driller familien, storhertug NN og MN: Beech 1.79–80. «Lekeregimenter» Wortman 148. Unge Aleksander: lett for å gråte, emosjonell, militære instinkter: Zapiski K. K. Merder, *Novij zjurnal* (1995) 3. Zapiski K. K. Merder, RS (1885) 45.347–8, 538–29; 46.488–90; 47.227–8 (heretter Zapiski K. K. Merder). «Sørge for at sønnen føler som meg»: RA (1897) 1.6, Nikolaj til Paskevitsj, 22. mai 1832. Manglende entusiasme for militæret / soldat i sjelen: Alfred Rieber (red.), *The Politics of Autocracy: Letters of Alexander II to Prince A. I. Bariatskii 1857–1864* (heretter Rieber) 22, Nikolaj til Merdera; hemmelighetsfull natur, Merdera rapporterer 32; skulle ønske han aldri hadde blitt tsarevitsj 19. Livet ved hoffet: Wortman 148, 151. «Jeg liker at folk har det moro»: Jackman 190. Nubiere 1810, første amerikanere, kostymer, mørk hud, reduksjon i antall nubiere i 1851, bare åtte negere: Zimin, *Negroes* 410–418.
- 10 Nikolajs sexliv: Annette 24 om Nikolajs libido og avholdenhet, Maria Fjodorovna til Annette, 7. juli 1820. Leo Tolstoy, *Hadji Murat*, i *Great Short Works of Leo Tolstoy*, 616. Varenka Nelidova, hemmelighold: M. P. Frederiks, *Iz Vospominanii. Portret na fone imperii* (heretter M. P. Frederiks) 54–55. Om Nikolajs vennskap med Nelidova gjennom sytten år: Olga Nikolajevna, *Son Junosti. Vospominanija velikoj knjazjny Olgi Nikolajevny 1825–1846*, i N. Azarova (red.), *Nikolai I. Muzj. Otets. Imperator* (heretter Olga Nikolaevna, *Son Junosti*) 248–249; om Amalia Krüdener, 235–236. Krüdener og Buturlina om Nikolaj I som en merkelig mann: S. V. Zjitomirskaja (red.), S. A. Smirnova–Rosset, *Dnevnik. Vospominanija* 8–9, 10. mars 1845; tidspunkter for besøk til Nelidova 7, 5. mars 1845. Binyon 381; om flørting med Pusjkina og harem av skuespillerinner 529; Krüdener og Buturlina 567; om interesse for Natalja Pusjkina, kjørte forbi vindu 566.
- 11 Binyon 244–262; 437–439; 442; 449–452. Uvarov og nasjonalisme: Lincoln 237–252. Binyon 480–485 om Uvarov mot Pusjkin, Nikolaj om inspeksjoner 316–317. Pusjkin og Elise Vorontsova: Rhineland 75–77.
- 12 Binyon 524–599; d'Anthes giftet seg med Jekaterina 609–610; duell og død 611–627; 639–650; november 1836, Nikolaj råder Natalja til å passe på sitt rykte; Nesselrode 149; begravelse 296; Zjukovskij klager på trakassering til Benckendorff 311.
- 13 Dette er basert på Moshe Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of the Chechnia and Dagestan*; John F. Baddeley, *The Russian Conquest of the Caucasus*; Rayfield, *Edge of Empires*; Lesley Blanch, *The Sabres of Paradise*. RA (1897) 1.22, Nikolaj til Paskevitsj, 21. oktober 1837.
- 14 Zapiski K. K. Merder; «Jeg skulle ønske jeg aldri var født som tsarevitsj» RS 45.528; Nikolaj til Aleksander II, jeg kan tilgi hva som helst bortsett fra manglende pliktfølelse, RS 47.41; Nikolaj legger merke til lite entusiasme for militær vitenskap RS 48.514; hemmelighetsfull natur RS 47.430. Aleksanders utdanning og ungdom: *Sobstvennorutsjnoe tsjernovoje pismo V. A. Zjukov-*

- skogo ee Imperatorskomu Vel. Gos. Imp. Marii Fjodorovne 1828, SIRIO (1881) 30.39. Wortman 169–180; ekteskap 180–185. Rieber 32; hemmelighetsfull natur, Merder rapporterer 32; Nikolaj som mer enn en far 19–22. Kosakker: Menning 190–219. Drømmerier, Kalinovskaja, reise: GARF 672.1.340.10, Nikolaj til general Toll, 8. august 1838. Parader, oktober 1839: I. A. Bytsjkov (red.), V. A. Zjukovskij, *Dnevnik V. A. Zjukovskogo* 509. Tsamutali, Nikolaj stiller spørsmål ved forholdet til Marie og blir deretter begeistret for Marie: Nikolaj til Toll, 12. oktober 1839 og 21. april 1840. Syfilisavdeling: Korff, *Materialy* 98–100. Rundreise: Lincoln 215. Nederlandsk besøk hos Annette: Jackman 281, Annette til Nikolaj, 1. mars 1839. London: A. C. Benson og viscount Esher (red.), *The Letters of Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Correspondence between the Years 1837 and 1861* (heretter Queen Victoria's Letters), dagbokinnføringer mai 1839. Bariatinskij overbringer beskjed til Marie: Rieber 60–61. Nikolajs korrespondanse med den unge Aleksander om livet og ekteskapet med Marie: L. G. Zakharova og L. I. Tjutjunnik (red.), *Ventsjanije s Rossijej: Perepiska velikogo knjazja Aleksandra Nikolajevitsja s imperatorem Nikolajem I. 1837–1843* Nikolaj til Aleksander, 24. juni 1837; 81 Aleksander til Nikolaj, 3. juli 1837. Jackman 300, Aleksander til Darmstadt for å fri, Nikolaj til Annette, 7. januar 1840. Barn kommer til, Nikolaj Aleksandrovtj: Jackman 313, Nikolaj til Annette, 3. oktober 1843.
- 15 Rhineland 123–159; Nikolajs innledende mistro til Vorontsov 101–106; kjærlighetsliv og livsstil 160–167; Nikolajs pompøse takk 142–143; Kaukasus i 1830-årene og utnevnelse av Vorontsov 280–292. Vinterpalasset brent ned: RA (1897) 1.22, Nikolaj til Paskevitsj, 3. januar 1838.
 - 16 S. Tatisjtjev, *Imperator Nikolaj I v Londone v 1844 godu*, *Istoritsjeskij vestnik* (februar 1886) 23.3.602–4. Queen Victoria's Letters 2.16–17. Orlando Figes, *Crimea* (heretter Figes) 61–70. Lincoln 221–224; J. H. Gleason, *The Genesis of Russophobia in Great Britain* (heretter Gleason) 35–45. De ønsker å drepe meg: RA (1897) 1.16, Nikolaj til Paskevitsj, 30. juni 1835.
 - 17 Lincoln 180–195. Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire* 144–149, sitat om livegenskap som onde, og 367–397; Samarin og Nikolaj 382. Uvarov: Binyon 480–485. Lincoln 237–252. Om motsetninger mellom nasjonalisme og imperiet: Dominic Lieven, *Towards the Flame* (heretter Lieven, *Flame*) 46–57.
 - 18 Velizj, anklage om ritualmord: Klier 192–195. Vorontsov om latterlige forfølgelser: Rhineland 87–88, 108. L. Loewe (red.), *Moses Montefiore, Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore* 329–335. Abigail Green, *Moses Montefiore: Jewish Liberator, Imperial Hero* 181–194; om status i Russland 174–180. Edmund Levin, *A Child of Christian Blood: Murder and Conspiracy in Tsarist Russia: The Beilis Blood Libel* (heretter Levin) 39. Hat mot polakker og jøder: Dubrovin 10–14. Og også: Polievktov 3. Se: N. Riasanovsky, *Nicholas I and Official Nationality in Russia*, 1825–1855.
 - 19 Lincoln 156–159. Aleksandras (Adinis) død i juli 1844: Jackman 312, Nikolaj til Anette, 2. september 1844. Nikolaj og døtrenes ekteskap, «Din gamle venn, pappa», om Ollie, Tarasov, 1.178, Nikolaj til Olga, 26. desember 1845. Olgas ekteskap: Jackman 314, Nikolaj til Annette, 26. september 1846. Benckendorff og Amalia Krüdener, Nikolajs reaksjon, adopsjon av baby / ekteskap med N. Adlerberg: Olga Nikolajevna, *Son lunosti*, 235–236. Benckendorffs død: RA (1897) 1.32, Nikolaj til Paskevitsj, 18. september 1844.
 - 20 Ingen nåde: RA (1897) 1.32, Nikolaj til Paskevitsj, 18. september 1844. Lincoln 269–290; tale til adelige om faren ved tjenere i husholdningen, 21. mars 1848; om årsdagen for dekabristene i 1850, tale til Preobrazjenskij-garden, familien tilhører deg slik du tilhører meg 251; frykt for rykter om tysk styre i de brede lag 91. Mikhail's død: Jackman 331, Annette til Nikolaj I, 15. september 1849. Messiansk stemning på besøk til Moskva: Wortman 162, *Nicholas I*, 14. mars 1848, manifest om besøk for å innvie Thons nye Store Kremlpalass.
 - 21 Lincoln 303–311. Joseph Frank, *Dostoevsky: A Writer in his Time* 163–183. Radzinsky 89–94.
 - 22 Lincoln, *Nicholas I Ministers* 321–323. Overhodet ingen endringer nødvendig, Tsjernysjev: W. Bruce Lincoln, *The Great Reforms: Autocracy, Bureaucracy, and the Politics of Change in Imperial Russia* (heretter Lincoln, *Reforms*) 149. Rhineland 115–118. Vorontsov ber om jernbaner og kullfyrte dampskip til Svartehavet. Kostja ber om dampskip til marinen: Radzinsky 73; gjen-

- nomsnittsalder for ministre 65. Tilbaketrekning fra livet ved hoffet: Jackman 334, Nikolaj I til Annette, 23. desember 1851. Oppbygning mot Krimkrigen: Dette er basert på Figes 90–164. V. Vinogradov, *The Personal Responsibility of Emperor Nicholas I in the Coming of the Crimean War: An Episode in the Diplomatic Struggle in the Eastern Question*, in H. Ragsdale (red.), *Imperial Russian Foreign Policy 159–170*. Varna / Mensjikov skadet: Ruseva 96–107. Napoleon III: Serena Vitale, *Pushkin's Button* 324, Nikolaj tar imot baron George d'Anthes / Heekeren som utsending fra Napoleon, 10. mai 1852. Nikolajs fall: L. Thouvenel, *Nicolas I et Napoléon III, préliminaires de la guerre de Crimée, 1852–1854, d'après les papiers inédits de M. Thouvenel*, 217–219, 250–251, 331–333, marquis de Castelbajac til M. Thouvenel. Høytttravende talemåte: Rhineland 143. Anna Tjutsjsjeva, *Vospominanija* (heretter Tjutsjsjeva) 174, arrogant, ondskapsfullt uttrykk, 22. juli 1854. Press på Nikolaj: krigen er nær forestående 337, Nikolaj I til Annette, 20. mai 1853; 340 «krig, jeg søker den ikke, men jeg flykter ikke fra den», Nikolaj til Annette, 7. oktober 1853. Rhineland om Vorontsov imot krig 191–192; hans nevø britisk krigsminister 191–192.
- 23 Dette er basert på N. F. Dubrovin, *Istorija Krymskoj vojny i oborony Sevastopolja* (heretter Dubrovin, *Istorija*), Figes; Lincoln, *Nicholas*; A. Zaiontsjkovsky, *Vostotsjnaja vojna 1853–1856*; E. V. Tarle, *Krymskaja vojna*; Jackman. Rhineland 191–192. Hellig kall, omsorg: Jackman 341, Nikolaj I til Annette, 3. februar 1854; 341 Gud og 1812, Nikolaj I til Annette, 3. februar 1854; 342 Nikolaj, ingen forkjærlighet for underholdning, storhertuginne Jelena Pavlovna til Annette, 16. februar 1854; 344 tsarevitsj Aleksander klar til å ta imot Royal Navy, kunne ses fra Kottedzj, Aleksander til Annette, 29. april 1854 og 2. juli 1854; 346 utakknemlighet, keiseren av Østerrike, vil angripe oss, Nikolaj til Annette, 13. juli 1854. Nikolajs korrespondanse med Mensjikov og Gortsjakov: Dubrovin, *Istorija* 2.31, Nikolaj I til Mensjikov, 30. september 1854, «Ikke gi opp», 1812; 4 sannferdige rapporter, Nikolaj I til Mensjikov, 3. oktober 1854; 5 ikke anstendig, Nikolaj til Mensjikov, 10. oktober 1854; 114 bevare æren, Nikolaj til Mensjikov, 16. oktober 1854; 256 «Opp med motet», Nikolaj til Mensjikov, 31. oktober 1854; 31 er vi ikke fortsatt de samme russerne, Nikolaj til prins M. Gortsjakov, 30. september 1854; 253–256 Mensjikov deprimeret, Nikolaj til Gortsjakov, 1. november 1854. Nikolaj stadig mer deprimeret: Tjutsjsjeva 182, hjertesorg, gråt, 19. oktober 1854; 188 Gattsjina – mørk ubøyeelig eik, tsar i sokkelesten, 24. november 1854; 192 suppe til barnebarn, 7. desember 1854. Sjamil og georgiske prinsesser, kidnapping, juni 1854, Jemal samtale med Nikolaj, bytte mot Jemal-Eddin, mars 1855, bytte samme dag som Nikolajs begravelse: Blanch 316–321, 359–388.
- 24 Dette er basert på det ikke-publiserte brevet fra storhertuginne Aleksandra Iosifovna, kona til Konstantin Nikolajevitsj, til hertuginnen av Berry, 7./19. april 1855 (fra grevinne Stefania Calices private samling). Dødsfall: Tjutsjsjeva 194–203, 10.–19. februar 1855. Nikolaj i bryllupet til Aleksandra Kleinmikhel: M. P. Frederiks 87. RGVIA 846.16.5450; RGVIA 846.16.5452; *Dr Mandt o poslednikh nedeljakh imperatora Nikolaja Pavlovitsja*, RA (1905) 2.480; *Nekotorye pobrobnosti o kontsjine imperatora Nikolaja Pavlovitsja*, RA (1906) 3.9.143–5; Notsj c 17–18 februar 1855: rasskaz doktora Mandta, RA (1884) 1.194. D. N. Bludov, *Poslednie minuty i kontsjina v boze potsjivsjego imperatora, nezabvennogo i vetsjnoj slavy dostojnogo Nikolaja I* 4–6; Figes 321–323; Lincoln 348–350; Radzinsky 97–99. Aleksander tar kommandoen, «herskeren føler seg ikke bra, han har bedt meg gi deg følgende ordre», ordre til general M. Gorchakov: RS (1881) 32.9–12, Aleksander II til Gortsjakov, 14. februar 1855.

Scene 2: Frigjøreren

- 1 RS (1883) 37.1–3, Aleksander II til M. Gortsjakov, om frykt for østerriksk innngripen, handlinger i Wien, bombardering av Sevastopol; 4. juni 1855, ikke alt er tapt; 11. august 1855, tap av styrker; 3. september 1855, «ikke mist motet. Sevastopol er ikke Moskva». Rieber 18–19. François Charles Roux, *Alexandre II, Gortchakoff et Napoleon III* (heretter Roux)

- 1–40. W. E. Mosse, *The Rise and Fall of the Crimean System* (heretter Mosse) 12–25. Figs 324–410.
- 2 Roux 41–108; om Morny 109–207. Mosse 12–52. Figs 411–465. Om Morny: Rosalyn Pflaum, *The Emperor's Talisman: The Life of the Duc de Morny* (heretter Pflaum, Morny). W. Bruce Lincoln, *The Ministers of Alexander II: A Survey of their Backgrounds and Service Careers, Cahiers du Monde Russe et Soviétique* (1976) 17.467–83 (heretter Lincoln, *Alexander II Ministers*). Aleksandr Bazarov, *Svetlejsjii knjaz Aleksandr Gortsjakov. Iz vospomin o nem ego dukhovnika*, RA (1896) 1.328–31. G. L. Kesselbrenner, *Svetlejsjii knjaz*. Om Gortsjakovs diplomati: Rieber 73. Gortsjakovs oppdrag og den franske alliansen, Russland «henter seg inn igjen»: Mosse 55–104. Fransk diplomati, Kostja: L. G. Zakharova og L. I. Tjutjunnik (red.), *Perepiska imperatora Aleksandra II s velikim knjazem Konstantinom Nikolajevitsjem. Dnevnik velikogo knjazja Konstantina Nikolajevitsja. 1857–1861* (heretter Zakharova), 17, Aleksander til Kostja, 20. januar 1857, brev fra Napoleon med forslag om vennskap; 22.–29. mars 1857, Kostjas møte med Napoleon – pass på hva du sier, spesielt til Napoleon selv, «lytt, ikke still deg selv i dårlig lys», 46 Kostja til Aleksander, 4. mai 1857, Napoleon lyver aldri, men sier aldri hele sannheten; 63 Aleksander til Kostja, 15. september 1857, jeg møtte Napoleon, herlig, ærlig, men se hva som skjer i praksis.
- 3 Rieber 73; 103 Gortsjakov om Asia, Aleksander II til Barjatinskij (heretter A til B), 2. mai 1857; om krig i Kaukasus, Rieber 60–70; 103 «omfavner deg», A til B, 2. mai 1857; 142–144 A til B, 7. mai 1861, skulle ønske han kunne snakke med Barjatinskij, og 25. april 1861 trenger Barjatinskij her. Rieber 72–82, indisk opprør, mulighet til å tjene på, A til B, 28. september 1857, om notat fra Gortsjakov, 28. april 1858, sondering inn i Sentral-Asia; 79–82 rollen til Barjatinskij og Nikolaj Ignatiev – mulighet for handel og trussel mot Storbritannia; 73 Barjatinskij ser sjanse til å knuse den britiske hæren i Sentral-Asia. Barjatinskij, kjærlighetsliv og taperhet: Blanch, *Sabres of Paradise* 392–395.
- 4 Kroning: *Vozjidanii koronatsii. Ventsjanije russkikh samoderzjtsev. Tserkovnyj obrjad koronovanija i podrobnoje opisanie trykh koronatsii nynesjnego stoletija* 129. Roux om Morny, 150. Pflaum, Morny, 172–175. Wortman 196–209.
- 5 Dette er basert på Aleksander IIs korrespondanse med Kostja og Barjatinskij, i W. Bruce Lincoln, *The Great Reforms: Autocracy, Bureaucracy and the Politics of Change in Imperial Russia* (Lincoln, *Reforms*): Kostja 44–46; Rostovtsevs personlighet 76–8; komiteens arbeid 80–85. W. Bruce Lincoln, *Nikolai Miliutin: An Enlightened Russian Bureaucrat of the 19th Century* (heretter Lincoln, *Miliutin*); om byråkratisk maktkamp, støtte fra Jelena, feide med Rostovtsev og kommisjonen 48–62. Ben Eklof, John Bushnell og Larissa Zakharova (red.), *Russia's Great Reforms 1855–1881* (heretter Eklof); Larissa Zakharova, *Autocracy and the Reforms of 1861–74 in Russia* 19–38; om Aleksander 21–22; om Rostovtsev 27. Kostjas personlighet, brødrene er enige i spørsmålet om livegne, Zakharova 65, Aleksander rørt av folkemengdene (og skjønnhetene), Aleksander til Kostja, 16. august 1858; Kostja oppmuntrer Aleksander 66, Kostja til Aleksander, 19. august 1858; 88 oppstemthet, Aleksander til Kostja, 1. februar 1859; 98 Kostja til Aleksander, 11. mars 1859, løsningen er jord pluss statlige garantier; 122 Kostja til Aleksander, komitémøte for siste vurdering og I som formann, opphetet debatt, 10. oktober 1860. GARF 722.1.684, Aleksander til Kostja, 19. oktober 1863, jeg setter pris på deg. Zakharova 270–309: Kostjas dagbok om kamp mot de retrograde, om utnevnelse til å lede hovedkomiteen og opphetede diskusjoner, 29. september 1860 til 5. mars 1861. Jelena Pavlovna og Barjatinskijs roller: Rieber 48–49; om forbindelse mellom militære reformer og reformer i livegenskapen, veien til frigjørelse 28–54; brev til Barjatinskij om livegenskap – 108 A til B, 2. november 1857, stor begeistring for frigjøring av bøndene; 110 A til B, 22. november 1857, Nazimov, Elena, morsomme torsdager: R. Phillip-Miller (red.), Elizabeth Narishkin-Kurakin, *Under Three Tsars* (heretter Naryshkin) 34.
- 6 1858, suksess overfor Sjamil: Rieber 106–126, A til B, 14. januar 1858, sann glede; 19. mai, nytt og strålende resultat, 30. august 1858, Sjamil, for en fantastisk fyr, og to suksessrike foretagen-

NOTER

- der i Det fjerne østen, ved Amur, N. N. Muraviev-Amursky; 18. september 1858, strålende suksess. Rieber 126–133, 20. april 1859, den vakreste til stede; 28. juli 1859, erobring av Dargo; 10. august 1859, hjerte fylt av glede; 11. september 1859, Sjamyl tatt til fange; 7. desember 1859, Barjatinskij marskalk.
- 7 Sjamyl tatt til fange: Rieber 126–133, A til B, 20. april 1859, den vakreste til stede; 28. juli 1859, erobret Dargo; 10. august 1859, hjerte fylt av glede; 11. september 1859, Sjamyl tatt til fange; 7. desember 1859, Barjatinskij marskalk; 49 om Barjatinskijs senere karriere – trekke seg eller ikke som visekonge, utnevnelse av Mikhail som etterfølger og vanskelig privat spørsmål, 26. november 1862. Om tsjerkessernes tragedie, se Oliver Bullough, *Let Our Fame Be Great*. Møter Katja Dolgorukaja: GARF 678.2.389.1–2, prinsesse Jurijevskajas memoarer.
 - 8 Zakharova 98, Kostja til Aleksander, 11. mars 1859, løsnings; 122 Kostja til Aleksander, siste vurdering. GARF 722.1.684, Aleksander til Kostja, 19. oktober 1863, 270–309, Kostja mot de retrograde, 29. september 1860 til 5. mars 1861; 1. januar 1861, viktigste epoke i Russlands tusenårige eksistens; tsarens tale til Statsrådet, 28. januar 1861; signering, 19. februar 1861; kunngjøring, 5. mars 1861. Rieber 7. mars 1861, signert. Lincoln, *Reforms*: dekret 86; reformer i dømmende og lokale myndigheter 99–143. Eklof 19–38: se essay Zakharova, *Autocracy and the Reforms of 1861–74 in Russia*; om Aleksander 21–22; autokrati fra Aleksander til Bismarck 35.
 - 9 Tjattsjeva 26–27; 40–42 Aleksandra Dolgorukaja «Hunntiger»; 170 moro, 27. juni 1854; 304 besvimte, 20. november 1855. Marie nekter å kle av seg: C. Melnik (red.), *Tatiana Botkine, Au Temps des Tsars* 31–32. Nyheter om Niksa: GARF 641.1.16, Aleksander II til Marie, 19. august 1863. Hemmelig kode mellom AII og Marie: GARF 677.1.4.5–6, A. Adlerberg til Aleksander Aleksandrovitsj, 15. august 1880. Aleksanders elskerinner, Dolgorukaja, Labunskaja, Makova, Makarova, Korazzi: L. Ljasjtsjenko, *Aleksandr II*, 131–132. Bismarck godt likt av Romanov-familien og losjer fulle av vakre kvinner: Jonathan Steinberg, *Bismarck: a life* (heretter «Steinberg») 150–157 – på ballett 156. Daniel Home, seanser, 10. juli 1858; 5. november 1858; 5. januar 1859 i Tjuttseva 396–397; 433–435; og 443–445. Se også John Casey, *Afterlives: A Guide to Heaven, Hell and Purgatory* 373–374. Daglig spasertur, intenst blikk: Fanny Lear, *Romance of an American in Russia*, 58. Tsar med lederevner: Eklof 75–78 – se essayet Alfred J. Rieber, *Interest Group Politics in the Era of the Great Reforms* 58–84. Aleksanders personlighet: K. K. Merder – hemmelighetsfull RS 47.430. Rieber 126, i min stilling en god dose ro og stoisme, A til B, 14. desember 1858; 104, 20. mai 1857, hver minister ansvarlig overfor meg for sitt eget område; såkalt fremskritt og mistanke overfor journalister/forfattere 117, A til B, 6. mars 1858; 120, A til B, 7. juli 1858, autokratisk forbindelse mellom hersker og Gud gir oss styrke. GARF 678.2.283.15, forpliktelser som følge av min posisjon, plikter jeg ikke kan forsømme, 17. mai 1872. GARF 678.2.283.20, Aleksander forklarer hvordan han styrer som kollegial autokrat til Katja Dolgorukaja, 23. februar 1874. Robert R. Franklin, *Tsar Alexander II and President Abraham Lincoln: Unlikely Bedfellows?* University of Hawaii at Hilo, HOHONU History (2012) 10.74–84.
 - 10 Rieber 117, A til B, 6. mai 1858, streng årvåkenhet, aldri vært glad i forfattere. Polsk/italiensk opprør: Rieber 84–86, og A til B om italiensk revolusjon, 23. juli 1860; Napoleons intriger i Italia, 12. september 1860; Gortsjakovs svakhet og behov for å snakke med Barjatinskij, 7. mars 1861; polsk opprør, trenger dine ideer, 25. april 1861; ny visekonge, 5. juli 1861; komme overens med en slik regjering, Napoleon, A til B, 12. september 1860. Diplomati, italiensk krise og polsk opprør: Mosse 116–130. Frankrike, Italia, Polen: Roux 266–325.
 - 11 GARF 641.1.15, brev om Niksas reiser: Aleksander til Marie, 19. august–6. september 1863, og Niksa til keiserinne Marie, juni 1862. Pobedonostev: Robert F. Byrnes, *Pobedonostev: His Life and Thought* (heretter Byrnes) 33. For dum / putekrig: Tjattsjeva 223, 7. mars 1856.
 - 12 Fremstillingen av Bismarck er basert på Steinberg 4–6 og hans tid som ambassadør i Petersburg 147–153; om det nære vennskapet med Mouffy 151–152; legger frem hele planen for Disraeli 174; Slesvig-Holstein-krisen 210–227.

- 13 Minny til sin far og brev fra dronning Louise til dronning Victoria, sitert i Coryne Hall, *Little Mother of Russia: A Biography of the Empress Marie Feodorovna*, 1847–1928 (heretter Hall) 17–26. GARF 641.1.16, Aleksander II til Marie, 19. august 1863.
- 14 Aleksander Aleksandrovitsj og ekteskap med prinsesse Dagmar, storhertuginne Maria Fjodorovna (heretter kalt Aleksander III eller Sasja og Minny i notene): Keiserinne Marie, brev, 17. september 1867, sitert i Greg King, *Livadija in the Reign of Alexander II*. Alexander III: Wortman 250–257, om Alexander III til huslærer, endring blant hofffolkene. Niksas betydning i Aleksander IIIs liv og nye ansvarsområder: AIII til Maria Fjodorovna, 22. mai 1884 og 11. april 1892. Aleksander II og Mesjtsjerskaja: Hall 27–29.
- 15 Attentat: Ruud 31. Skytsengel, 4. april 1866: GARF 678.2.129, Aleksander II (A) til Dolgorukaja (D eller Katja i notene), 4. april 1880. Katjas første møter med Aleksander og samtalen på samme dag som attentatet. GARF 678.2.289.1–5, prinsesse Jurijevskaja (Katja Dolgorukaja) ikke-publiserte memoarer (heretter Katjas memoarer). Kjærlig blick i 1865: Théophile Gautier sitert i E. M. Almedingen, *The Emperor Alexander II* 205.
- 16 Attentatforsøk, 1865: Ruud 31. Sjuvalovs dominerende posisjon, GARF 678.2.277.20, Aleksander II, *Dnevnik*, 24. august 1871. Ruud 31–39. L. G. Zakharova (red.), Dmitrij Miljutin, *Dnevnik*, 1873–1875 (heretter «Miljutin»), 75, 31. desember 1873, og 1. januar 1875. Lincoln, *Reforms* 76–78. Rieber 50–51 Sjuvalovs motstand mot reformer i livegenskapen. Sjuvalov ved makten, ambisjoner om å bli Bismarck, Tolstoj klassisk utdannelse, administrativ kontroll, Pahlen kjemper mot uavhengig dømmende makt: Eklöf 75–78 – se essay Rieber, *Interest Group Politics in the Era of the Great Reforms*. Sjuvalov Tredje seksjon og gendarmer: Ruud 29–31. Trepov etablerte tsarens livvaktstyrke på førti mann; og første sikkerhetsbyrå, *Okrannoje otdelenie*, Sjuvalov avskjediges, du foretrekker London, ikke sant?: Daly 1. 17–23. Mesjtsjerskij om Sjuvalovs personlighet: Knjaz' Vladimir Petrovitsj Mesjtsjerskij, *Moi vospominanija* (heretter Mesjtsjerskij) 119–336.
- 17 Ekteskap, problemer med Minny, drikking, Nikolaj II blir født: Hall 41–53–7. Wortman 250–257: Beech 1.101. Hall 53–57.
- 18 Joseph Frank, *Dostoevsky* 244–282; 372–405; 601–616. Rosamund Bartlett, *Tolstoy: A Russian Life*, 118–179. Geoffrey Hocking, *Russia and Russians*, 306–352. Orlando Figes, *Natasha's Dance*, om Dostojevskij, om bondestanden 221; om sjel 331; om den slaviske nasjon 335, 338, syn på korrupt Europa 65. Politiarbeid: Daly 1. 20–22. Ruud 27–31.
- 19 Katja Dolgorukaja, erindring fra 1. juli 1866: GARF 678.2.283.30, A til D, 1., 2. og 3. juli 1877. Aleksander og Marie, triste bryllupsdager: GARF 641.1.32, Aleksander II til Marie, 20. oktober 1879. «Bingerles», den lykkeligste dagen: GARF 678.2.283, A til D, 1. januar 1871. Privat samling, som forrykt: D til A, 13. november 1871; enorm glede, 11. november 1871. «Første stevne-møte»: GARF 678.2.289.3–5, Katjas memoarer.
- 20 Paris: GARF 678.2.283.32, A til D, 7. july 1879. Gale etter hverandre, ingenting annet eksisterte: GARF 678.2.120, A til D, 23. februar 1878. Attentat, skytsengel: GARF 678.2.129, A til D, 4. april 1880. Tsarevitsj Aleksander til Mesjtsjerskij, 7. juni 1867 og 10. september 1868. Napoleon III forårsaket Nikolaj Is død: GARF 678.2.289.23, Aleksanders dagbok, om Napoleon IIIs død, 28. desember 1872. Sjuvalovs beretning om eskapadene i Paris, fortalt til Tols-toja: N. I. Azarova (red.), *Aleksandra Tolstaja, Zapiski freiliny: Petsjalnyj epizod iz moej zjizni pri dvore* (heretter Tolstaja) 97–100. Paris, lykkasalighet og bønn: privat samling, A til D, 29. januar 1868. Paris, avtalt å møtes / i hverandres armer / rømte til Amerika: GARF 678.2.289.8–10, Katjas memoarer.
- 21 GARF 678.2.289.23, Aleksanders dagbok om Napoleon IIIs død, 28. desember 1872. Preussen i 1870-årene, Preussen vil aldri glemme / ny prøyssisk uniform / tyngende stein: GARF 678.2.277.4, Aleksanders dagbok, 26. februar, 27. februar, 2. mars 1871. Mektig nabo: GARF 678.2.278.18, Aleksanders dagbok, 2. september 1872. Onkel Vilhelm og ballerinaene, Preussens beste venn: GARF 678.2.279.5, Aleksanders dagbok, 15.–25. april 1873. Krig mellom Frankrike og Preussen, og opphevelse av Paristraktaten: Steinberg 286–311. Russland avviser

- Paristraktaten: Mosse 158–183. Roux 465–498. Prøyssiske svin: Igor Vinogradoff (red.), *Some Russian Imperial Letters to Prince V. P. Meshchersky* (1839–1914), Oxford Slavonic Papers (1862) 10.110–18 (heretter Mesjtsjerskij's brev), Aleksander III til Mesjtsjerskij, 9. august 1870. Militære reformer: Lincoln, *Reforms* 143–158. Militære reformer og rivalisering mellom Miljutin og Barjatinskij: Eklof 139–158 – John S. Buchnell, *Miliutin and the Balkan War – Military Reform vs Military Performance*. GARF 722.1.104.55, Kostjas dagbok om militære reformer, 21. april 1873, kampene «ga meg hodepine»; 17. desember 1873, Pobedonostsevs tirade mot jødisk likhet, 21. april. Miljutin, *Dnevnik* 21–29, 8. april 1873 til 2. mai 1873 og 58–80 reformprosess, 3. desember 1873 til 1. januar 1874. Scott P. Anderson, *The Administrative and Social Reforms of Russia's Military, 1861–74: Dmitri Miliutin against the Esconced Power Elite*, doktoravhandling, 2010.
- 22 Brev fra Aleksander II (A) til prinsesse Jekaterina Dolgorukaja (D eller Katja) og med mindre noe annet er oppgitt, er alle GARF 678/ med datoer nevnt: GARF 678.2. 283.8, «vi gjorde det fire ganger, du er svært lidenskapelig og fullstendig urimelig, jeg trenger hvile», 9. februar 1871. Hater å forstyrre vår *bingerle*: Privat samling (PC). A til D, 6. januar 1868. Elsker deg lidenskapelig, vil ha *bingerle*, PC, 1. februar 1868 11.00. Vil ha deg, min villkatt, min engel, 30. januar 1868 09.30. Skjelver av forventning, tenker på i kveld og *bingerle*, 29. januar 1868 10.30. Hvilken nytelse vår *bingerle* / vanvittig glede, 1. februar 1868 16.00 D til A, drømmemann, jeg nyter det vanvittig, overveldet av enorm nytelse, kan ikke vente før jeg får mer, 11. november 1871. D til A, begravet, fortryllet, fylt av én følelse ... *Bingerle* var magisk ... Jeg presset meg mot deg og nøt som en gal ... Gjennomvåt av deg, spiste med stor appetitt, vil være i dine armer, klarer ikke å vente til klokken to, 13. november 1871. D til A, vi sliter oss ut, hele meg skjelver, jeg klarer ikke å vente til kvart på fem med å treffe deg, 14. november 1871. D til A, den timen var berusende, og jeg nøt som en gal, denne spesielle elskede despoten, 14. november 1871. A til D: Jeg vil beundre skatten og lengter etter å være inne i din *coquille*, å, jeg skammer meg ikke, det er helt naturlig, 1. januar 1870. Frekke villkatt, vi kaster oss over hverandre som katter og blir deliriske, 2. januar 1870. En fryd å gli inn i deg igjen, kjære bobinka, 5. januar 1870. Hodet er fylt av tanken på *bingerles* på sengen, der du beveger deg på meg og suger deg fast til meg, og deretter på sofaen, der det er min tur, jeg elsker å se deg uten truser, 1. desember 1870. Vi griper tak i hverandre som katter, har ikke engang tid til å kle av hverandre, og tar deretter på vårt yndlingskostyme [nakne], blir deliriske, 12. januar 1870. Du sugde deg fast til meg og satt på meg, og jeg kom inn i din *coquille*, vi blir ett, forynget. Sex fire ganger, svært lidenskapelig og svært urimelig, 9. februar 1871. Helt febrilsk gled din ektemann inn i din *coquille* i alle mulige stillinger, jeg kjørte meg inn i den elskede lille piken mens hun holdt beina opp i luften, 9. april 1871. Sex på sofaen, bordet og sengen, 5. mai 1871. Jeg kan ikke annet enn å le av det jeg hadde på meg da Vava kom inn, å, noe så grusomt, 16. september 1872. Sex til å bli gal av, 17. mai 1871. Sex tre ganger, så gale vi er, 8. mai 1873. Klarer ikke å motstå din bedårende *coquille*, 7. november 1871. Jeg nyter *bingerles* til jeg blir delirisk, og følte med glede at fontenen din dusjet meg flere ganger, noe som mangedoblet min nytelse, 9. mai 1874. Alle mulige stillinger, 11. august 1875. Livadija, Krim, sexen var herlig, 15. september 1875. Kroppen din er så lekker, Vava suger på *bingerle* som en ige, 14. mai 1876. Min *bingerle* gir sine komplimenter til Vava og er i full beredskap, 17. juni 1877. Minner om første gang de elsket og tok av trusene, 1. juli 1877. Katjas memorarer om deres liv sammen: GARF 678.2.289.11, hans onde familie og hans elskverdighet; GARF 678.2.289.12, jeg fulgte etter ham overalt, traff ingen andre; GARF 678.2.289.13, sykdom, leger foreslår barn, jeg skalv for ham, ingen andre tenkte på ham, lille Georgij født, GARF 678.2.289.14, myk seng, nye uniformer, lurte ham. Aleksander II tegnet Katja naken: B. M. Nosik, *Russkije tainy Parizja*, 58. Kostja: Beech 1.51–63; Nikolaj 1:69–73; Mikhail 2.171. Mossolov 74. Om Mikhail Nikolajevitsj: Storhertug Aleksander Mikhailovitsj (Sandro), Once a Grand Duke (heretter «Sandro») 37.
- 23 Aleksis: brev fra Aleksis' reiser i GARF 641.1.18. Beech 1.123–5.

- 24 Dette er basert på Fannys memoarer i Eva og Daniel McDonald, *Fanny Lear: Love and Scandal in Tsarist Russia* (heretter McDonald, *Fanny*) 34–127.
- 25 Denne fremstillingen av krigene i Khiva og Sentral-Asia er basert på: Seymour Becker, *Russia's Protectorates in Central Asia*; Dietrich Geyer, *Russian Imperialism: The Interaction of Domestic and Foreign Policy 1860–1914* (heretter Geyer) 86–89; og Peter Morris, *The Russians in Central Asia, 1870–1887*, SEER (1975) 53, 521–38. Khiva: GARF 678.2.278.24, Aleksanders dagbok, 11. februar 1873. Brev til Nikola (Nikolaj Konstantinovitsj) Fanny 127–159. Rieber 72–82; indisk opprør, mulighet, A til B, 28. september 1857. Brev fra Gortsjakov, 28. april 1858, utforsking i Sentral-Asia; 79–82 Barjatsinskij og Nikolaj Ignatiev, mulighet; 73 utslette britisk hær? Miljutin, *Dnevnik* 36–38, erobring av Khiva, rapport fra Kaufman, 16. juni 1873. Det erotiske ved imperieeventyr: Petr Valujev, *Dnevnik P. A. Valueva, ministra vnutrennikh del* (1861–1876) (heretter Valujev, *Dnevnik*) 2.60, 20. juli 1865.
- 26 GARF 772.1.106.53–60, Kostjas dagbok, 10.–19. april 1874; Miljutins dagbok, 17. og 18. april 1874. Fanny 188–269; amerikanske diplomater sitert i McDonald, *Fanny Lear* 271–299. Maria og Alfred, Viktoria gammelt fjols: GARF 678.2.279.9, Aleksanders dagbok, 5. juli 1873. Tungt hjerte: GARF 678.2.279.8, Aleksanders dagbok, 29. juni 1873. Dronning Viktorias brev 2.328–39. Fanny 181–184. Ubehagelig å ha i hus / katastrofen er et faktum: Wilson 358–361. Maria som tsarens hjelper og hertuginne av Edinburgh: Hannak Pakula, *The Last Romantic: A Biography of Queen Marie of Roumania* (heretter «Pakula») 25–34. Livet i Clarence House: Marie queen of Roumania, *Story of My Life* («Marie Roumania») 3–88.
- 27 Sjuvalov vs. Miljutin, «fly til deg på hesteryggen»: GARF 678.2.283.17, A til D, 27. oktober 1873. Elskede Gogo: GARF 678.2.283.18, A til D, 14. desember 1873. Narodnik: Ruud 38–40. Daly 1.22–25. Frank, *Dostoevsky*, 687–693. Figes, *Natasha's Dance* 220–236. Sjuvalovs fall: Miljutin, *Dnevnik*, 75, 31. desember 1873 og fall 1. januar 1875. Du liker deg best i London, ikke sant?: Daly 1.23. Eklof 75–78: se essayet Rieber, *Interest Group Politics in the Era of the Great Reforms*; Sjuvalovs fall 78.
- 28 Wortman 229; Sasja til Minny, sitert 257. Geyer 68–776. Miljutin, *Dnevnik* 19. januar 1876 og 8. februar 1876; ting går dårlig for serberne, 31. mars 1876; 14. juni, Aleksander stoler på trekeiserforbundet, 15. juli, Aleksander om kritikk mot positiv holdning, han virker rolig, kaos på innsiden; 27. juli, lar offiserer dra til Serbia, 30. juli, tsaren mimrer om tretti år tidligere / plan for utdanning av Nikolaj, 1. oktober, møter med Aleksander, Miljutin og Ignatiev, ut av felle, 11. oktober, Aleksander vurderer øverstkommanderende Nikolaj eller Totleben; 16. november, Serbia i vanskelig situasjon; 8. februar 1877, nødvendig å stole på militæret. Sasja og Pobedonostsev kritiserer Aleksander: Byrnes 142–144. Frykt og stress for Katja: GARF 678.2.105, A til D, 14., 20., 23. august 1876 (til Livadija, rir for å treffe henne, Tyrkia uten allierte, Preussen, Østerrike vil muligens slutte seg til), GARF 678.2.106/107, A til D, 23. september; GARF 678.2.107, A til D, 6., 11. oktober 1876. Nicky om Alexander IIs ro: Charlotte Zeepvat, *Romanov Autumn* 16.
- 29 Denne fremstillingen av krigen er basert på Eklof 139–158, John S. Buchnell, *Miliutin and the Balkan War – Military Reform vs Military Performance*; B. H. Sumner, *Russia and the Balkans*; og Aleksanders dagbok/brev. GARF 678.2.279.17, Aleksanders dagbok, 1. januar 1877, måtte Gud hjelpe meg. *Bingerle* i full beredskap: GARF 678.2.283.29, A til D, 17. juni 1877. GARF 678.2.279.8, Aleksanders dagbok, Bismarck vil forhindre antirussisk koalisjon, 20. januar 1877. GARF 678.2.280.2, Aleksanders dagbok, det nedrige England, 16. mars 1877. GARF 678.2.280.7, Aleksanders dagbok, vår allierte Karl av Romania, 20. mai 1877. GARF 678.2.280.11, Aleksanders dagbok, 14. og 15. juni 1877, strålende utsikt. GARF 678.2.280.12, Aleksanders dagbok, 17. juni 1877, Disraeli. GARF 678.2.280.15.16, Aleksanders dagbok, 25. juni 1877, tenker på faren. GARF 678.2.280.16, Aleksanders dagbok, 28. juni 1877, Mikhail trekker seg tilbake. Katjas memoarer: GARF 678.2.289.17–19, Nikolajs dårskap, rasende på utilgivelig defaitisme, utmattet. Miljutin, 4. juli 1877; Adlerberg, råd om å dra hjem, 8. juli; 10. juli, Nikolaj til hektene; 12. juli, dårlige nyheter ved Plevna, 14. juli, Nikolaj innser ikke proble-

- met. GARF 678.2.280.21, Aleksanders dagbok, 9. juli 1877, først Plevna. GARF 678.2.280.25, Aleksanders dagbok, 19. juli 1877, mer Plevna.
- 30 GARF 678.2.280.30, Aleksanders dagbok, 29. juli 1877, svir i hjertet. Miljutin, *Dnevnik*, 6. august 1877, besvimer / lite imponert over hærfører. GARF 678.2.280.32, Aleksanders dagbok, 2. august 1877, livet med hoffolk, dårlige nyheter fra Plevna. GARF 678.2.280.35, 7. august 1877, Nikolaj, flere angrep på Plevna. GARF 678.2.280.46, Aleksanders dagbok, 26., 29., 31. august 1877, tsaren ser på angrepene på Plevna, døde og sårede. Miljutin griper inn, 29.–31. august 1877; tsaren glad, 3. september 1877. Dødsfall GARF 678.2.280.50, Aleksanders dagbok, 5. september 1877. GARF 678.2.280.54, Aleksanders dagbok, 15. september 1877, Victoria «ludder», sinnssyk. GARF 678.2.280.63, Aleksanders dagbok, 27. september 1877, Sasja, brev. GARF 678.2.280.67, Aleksanders dagbok, 6. oktober 1877, Nikolaj og ballerina mister tillit. Sasjas syn på den «dumme» hærføreren Nikolaj: RGIA 919.2454.61, Aleksander Aleksandrovitsj, 21. desember 1877. Tsaren betror seg angående Plevna til Katja: hilser fra *bingerle*: GARF 678.2.283.29, A til Katja, 17. juni 1877. GARF 678.2.114115, A til D, 13., 18., 20., 21. juli 1877, trist, Nikolaj tar ikke overlegenhet inn over seg, tilkaller gardistene. GARF 678.2.114–15, A til D, 13., 14., 18., 24., 30. juli 1877. Venter på Plevnas fall: GARF 678.2.117, A til D, 4., 27. oktober 1877, drømmer om sex, Totlebens taktikk, mobiliserer garden, Nikolaj mister tillit, ekteskap, den eneste tingen vi mangler. GARF 678.2.117–18, A til D, 16., 18., 20., 24., 28., 29. november 1877. Aleksander undergraver Nikolaj: Miljutin 8. oktober 1877; Kars erobres, 6. november; 15. november, depresjon, tsaren «yngre», takker Miljutin. GARF 678.2.280.99, Aleksanders dagbok, 28. november 1877, Plevnas fall. Storhertuger – Nikolaj hærfører: Miljutin, *Dnevnik*, 11. oktober 1877, Totleben eller Nikolaj? Aleksis til krig: GARF 678.2.280, Aleksanders dagbok, 9. juni 1877. Mikhail i krig: Loris i Peter Zaionchkovsky, *Russian Autocracy under Alexander III* (heretter Zaionchkovsky 2) 22. Sandro 27–47. Radzinsky 258–273. Nikolaj: Beech 1.74–5. Aleksander gråter, leser liste over døde gardister: Lincoln, *Reforms* 155.
- 31 GARF 678.2.119, A til D, 11. desember 1877, sex; barna glad for å se Papasja, A til D, 29. desember 1977, dele seieren, kjærlige barn. GARF 678.2.119, A til D, 7. og 9. januar 1878, glede over seiere, fred verdig, nyheter fra Adrianopel, når vi er sammen, den britiske flåten kommer. GARF 678.2.119, A til D, 13. og 14. januar 1878, venter på nyheter fra Berlin, kavaleriet til Konstantinopel, å, som jeg nøt *bingerle*. GARF 678.2.119, A til D, 21. januar 1878, glede over våpenhvile, dårlige nyheter fra Wien og London. GARF 678.2.119, A til D, 27. januar 1878, herlig *bingerle* før middag, den engelske flåten til Konstantinopel. GARF 678.2.119, A til D, 1. februar 1878, elsker å våkne med deg. GARF 678.2.119, A til D, 3. februar 1878, ingenting fra min bror ennå; nyhetene gjør meg urolig, tåpelige gamle dronning. GARF 678.2.119, A til D, 6. februar 1878, mer rolig til sinns hvis vi tar Konstantinopel. GARF 678.2.119, A til D, 21. februar 1878, *bingerle* ville ha det og ropte «Ja! Ja!». GARF 678.2.119, A til D, 11. mars 1878, pine, vond natt. GARF 678.2.120, A til D, 18. mars 1878, barn gjør meg lykkelig midt i all motgangen. GARF 678.2.120, A til D, 20. mars 1878, tyrkerne er reddere for britene enn for oss; kommer 15.30. Dilemmaet til prins Alfred, hertug av Edinburgh på HMS Sultan, tronen i Bysants, viser brev til Maria og keiserinne Maries brev til prins Aleksander av Hessen om Viktoria som høyrøstet fiskekone: Wilson 376–385. Aleksanders dagbok: GARF 678.2.7. 93, tilbake til Petersburg, 8. desember 1877; Ignatiev greve, 12. desember 1877; 24. desember, Sofia tatt. GARF 678.2.7.2, Nikolaj uten tillit, 11. januar 1878; GARF 678.2.7.3, Nikolaj okkupasjon uunngåelig / Ignatiev forhandler / nær byen, 12. januar 1878. GARF 678.2.7.4, Nikolaj nær byen, suksess går til hodet, 13. januar 1878. GARF 678.2.7.7, krig, fem dager en evighet, 19. januar 1878. GARF 678.2.7.7, Bismarck vil håne oss / historien dømme meg, 20. januar 1878. GARF 678.2.7.9, krig mot Storbritannia / Beaconsfield fiende, 26. januar 1878. GARF 678.2.7.11, trussel om å okkupere byen, 29. og 30. januar 1878. GARF 678.2.7.11, ordrer om å innta byen, 30. januar og 1. februar 1878. GARF 678.2.7.23, vi glemte Bismarck / Konstantinopel tapt for alltid, 29. mars 1878. GARF 678.2.7.25, Nikolaj avskjediget, 15. april 1878. GARF 678.2.8.5, hvis jeg hadde en Bismarck, 5. mars 1879. GARF 678.2.8.4, Trekeiserforbundet eksisterer ikke, 6. februar 1879.

- Rykket frem så fort at det overgikk våre vildeste antakelser: Miljutin, 12. januar 1878; 28. januar 1878, opprømt tsar gir ordre om okkupasjon av byen; 11. februar 1878, nå nøler Nikolaj, redder oss fra katastrofe; 19. februar 1878, fred, seiersjubel.
- 32 Fremstillingen av kongressen er basert på Sumner, *Russia and the Balkans*; Geyer 78–80; Steinberg 368–373; Steinberg siterer Disraeli om Gortsjakov og hunden 367. Gorchakov vs. Disraeli: Salo Baron, *The Jews under Tsars and Soviets* 48. GARF 678.2.120, A til D, 30. april 1878, fornøyd med marskalkgrad; 16. mars 1878, sex; 26. mai, hun leser rapporter til ham. Berlin: GARF 678.2.122, A til D, 3. juni 1878, jeg frykter kongressen vil ende i krig; 12. juni, sov godt etter *bingerles*; 17. juni, en veritabel koalisjon mot oss i Berlin; 20. juni, *bingerles*, Batumi avgjørende; 22. juni, vi ville ha kjempet for Batumi; 27. juni, hele Europa under geniet Bismarck. GARF 641.1.32 Aleksander til Marie, 10. august 1878: Bismarck rotter seg sammen med Østerrike mot Russland. Miljutin 2. juni til 22. juli 1878, forhandlinger i Berlin og folkeopinion imot regjeringen, keiseren ydmyket; Gortsjakovs situasjon, 3. april 1876; fullstendig senil, 6. november 1877; tsaren mister besinnelsen overfor Gortsjakov, 11. oktober 1877. Bulgaria: middelalderstørrelse fra San Stefano; mindre versjon i Berlin; ny prins Battenberg: Stephen Constant, *Foxy Ferdinand, Tsar of Bulgaria* (heretter *Ferdinand*) 18–25.
- 33 Zajontsjkovskij 32–91. Daly 1.24–5. Mezentsov, mordforsøk: GARF 678.2.122, A til D, 22. mai 1878, måtte Gud velsigne din graviditet. GARF 678.2.122, A til D, 4. juli 1878, skamfullhet for oppdelingen av Bulgaria. GARF 678.2.122, A til D, 13. juli 1878, herlige Mousjka. GARF 678.2.122, A til D, 4. august 1878, Mezentsov drept, «sjarmerende århundre». Krim: GARF 678.2.122, A til D, 27. august 1878, nervøs for politiet; 4. september 1878, hva det koster å reise fra deg; 3. september 1878, lille Jekaterina født. Til Petersburg: GARF 678.2.122, A til D, 25. september 1878, *bingerles*; 26. september 1878, blødning etter sex?; 8. oktober 1878, må ikke bli gravid; 28. oktober 1878, trenger å være inni deg. Aleksanders dagbok: GARF 678.2.7.8, rettssak mot 193 narodniker, Trepov skutt, 24. og 25. januar 1878. GARF 678.2.7.34, Mezentsov drept, 4. august 1878; usynlig hånd, 26. september 1878. GARF 678.2.7.41, gir 10 000 rubler til D, 25. oktober 1878. GARF 678.2.7.47, ikke miste min rolige personlighet, 22. desember 1878. GARF 678.2.8.5, Kropotkin drept, 22. februar 1879. GARF 678.126, A til D, 1. januar 1878, nyttår. Kabul 1878: GARF 641.1.32, Aleksander til Marie, 26. august 1878. Ruud 39–42. Daly 1. 24–26.
- 34 GARF 678.2.8.6–8, Aleksanders dagbok, reddet som ved et mirakel / generalguvernører, 2.–5. april 1879. GARF 678.2.289.22, Katja informert om attentat april 1879, han gråter, reddet meg for din skyld. Attentat; Valujev foreslår generalguvernører: Zajontsjkovskij 52–60, inkl. Loris-Melikovs plan mot oppvigleri 56–57; Valujev «halvveis ødelagt hersker»; 78–91 Aleksander diskuterer reformer med Valujev, Kostja; 89 Sasja går imot, 23. januar 1880. Tsaren jaktet som hare: Tolstaja 26. Maries helse: GARF 641.1.31, Sergej til Marie, 29. april 1879. GARF 641.1.31, Aleksander til Marie, leit å høre at du ikke føler deg bra, 6. mai 1879. GARF 641.1.29, Aleksander til Marie, årsdag og ses snart igjen. GARF 641.1.32, Aleksander til Marie, 1., 2. og 4. august 1879, ny helse, på manøvre, glad helsen er bedre. GARF 641.1.32, Aleksander til Marie, 8. september 1879, mimrer om Niksa. GARF 641.1.32, Aleksander til Marie, 10. august 1878, tre henrettelser, Bismarck rotter seg sammen med Østerrike mot oss. GARF 641.1.32, Aleksander til Marie, 18. august 1879, marskalk Manteuffel kommer med brev fra keiser Vilhelm diktert av Bismarck, lister opp hva Tyskland har gjort for oss og betalt landets gjeld. Flytter inn i Vinterpalasset: Miljutin, 13. mai 1881, gjenforteller Adlersbergs versjon. Aleksander og Dolgorukaja: GARF 678.2.129, A til D, 11. mars 1880, *bingerles* med dobbel nytelse; 19. mars 1880, du delte den vanvittige gleden, vår hellige kult. GARF 678.2.130, A til D, 10. og 23. april 1880, godt å rope ut, våre gode rom, mitt egentlige liv er konsentrert i våre gode øyeblikk sammen. Pinlig at Katja er skjult for barna, spesielt Sergej og Paul, og storhertuginne Maria: Beech 1.120. GARF 678.2.7.26, gir tittelen Jurijevskij til sønnen, 24. april 1878. Aleksanders dagbok: GARF 678.2.8.10, 10. mai 1879, som en roman. GARF 678.2.8.22, 30. august 1879, som en jaget ulv.

NOTER

- 35 GARF 678.2.8.26, togbombe, 20. november 1879. Miljutin, *Dnevnik*, 20. november 1879. GARF 678.2.8.27–8, Aleksanders dagbok, trusselbrev, 3. desember 1879, tegning av Vinterpalasset, 4. desember 1879. Bombe i palasset, Khalturin: Tolstaja 34–35. Katjas frykt og mistanke om eksplosiver: GARF 678.2.289.25–9. Skjødsløshet, tsaren veldig blek i Vinterpalasset, Sasja panikk, keiserinne Marie hører ingenting, hun gråt: Tolstoja 29–41. Reform: Zaionchkovsky 80–91. Aleksanders dagbok: GARF 678.2.8.29, reformer og Valujev / Marie kommer ikke til å leve lenge, 1. januar 1880; Hendrikova i eksil, 14. januar 1880. Valujev, *Dnevnik* 47, 9. januar 1880, Alekander diskuterte sin plan fra 1863. Vise Russland et tegn på tillit – Aleksander treffer Kostja, 13. januar 1880, sitat fra dagboken til E. A. Peretts, sitert i Zaionchkovsky 84. Bombe i Vinterpalasset: GARF 678.2.9.6, Aleksanders dagbok, bombe i palasset, 5. februar 1880. Miljutin, *Dnevnik*. 5. februar 1880. Sasjas dagbok, 5. februar 1880, GARF 677.1.307.319–20. Prins Aleksander av Hessen dagbok/notater sitert i Ljasjtsjenko, *Aleksandr II*, 288. Narysjkin 62–63. Katjas fremstilling: GARF 678.2.289.30–3.
- 36 Zaionchkovsky 92–93, siterer Kostja. Sandro 57–60. GARF 678.2.9.7, Aleksanders dagbok, Sasja foreslår kommisjon, blir avslått, deretter utnevner tsaren Loris, 8., 9., 10. februar 1880; trussel mot barn, for et mareritt, 16. februar 1880. GARF 678.2.9.9, attentat mot Loris, 20. februar 1880. GARF 678.2.9.10, Gogo og henrettelse, 21. februar 1880. GARF 678.2.9.10, «stakkars frihet», 23. februar 1880. GARF 678.2.9.13, Katja er bekymret for Gogos fremtid, 9. mars 1880. GARF 678.2.9.13, Katja: «heng terroristene», 16. mars 1880. GARF 678.2.9. 14, Loris samler politiet, gir Drenteln sparken, Loris samme fullmakter som meg, 22. mars og 24. mars 1880. Notat om jøder fra Tsjerevin: Zaionchkovsky 338. Forholdet mellom Sasja og Loris: GARF 677.1.307/308. Rieber 104. Zaionchkovsky 92–116, Kostja om panikk i Petersburg, Valujev rolig, og arrogansen til «Mikhail I», Saltykov-Sjtsjedrins karisma; 330 Loris samarbeider med Sasja; 7–14 Loris tar kontroll, «samlet kommando», Loris og Sasja, 340 Pobedonostsev til E. F. Tjuttseva om Loris' to beskyttere og tredje støttespiller i en viss kvinne, notat fra 11. april, 129–144; utnevning av Pobedonostsev 146. Mesjtsjerskij om Loris som dyktig og smart, 420–437; Tolstoj og Drenteln får sparken 439–444. Loris østerlandsk, slu øyne, «sjonglør»: Narysjkin 63. Den store diktatoren: Sandro 65–66. Miljutin om diktator Loris: Miljutin, *Dnevnik*, 10. februar 1880. Organisering av politiet: Ruud 48–55. Daly 1.26–31. GARF 678.2.9.18, Aleksanders dagbok, Marie dør, dobbeltlivet tar slutt, Katja krever å få gifte seg, Adlerberg advarer, 22., 23., 24. mai 1880. GARF 678.2.9.19, Aleksanders dagbok, kroning, konstitusjon, deretter avgang, 25., 26., 27. mai 1880. GARF 678.2.9.19, samtale mellom Sasja og Aleksander, 30. mai 1880. GARF 678.2.9.22–3, erkeprest Bazjenov nekter, Katja gir råd om å betro seg til Sasja, ekteskap, 28. juni, 3., 4. og 6. juli 1880. Sasjas syn på morens død, Aleksander gifter seg på nytt, avskumets hellige innflytelse på moren/Niksa: GARF 642.1.709.13–16, Aleksander III (Sasja) til Minny, 22. mai 1884. Katjas memoarer: GARF 678.2.289.34, hadde det ikke vært for trusselen om attentat, ville vi ikke ha giftet oss i sørgetiden, bryllupet, GARF 678.2.289.35–6. Adlerberg advarer mot ekteskap: Miljutin, *Dnevnik* 4.78–9, 18. august 1879. Adlerberg sier tsaren er i hendene på Dolgorukaja, innflytelsen øker, Dolgorukaja uforskammet, dum og umoden: Miljutin, *Dnevnik*, 4.337, 13. mai 1881.
- 37 Byrnes 140–145, Aleksander om Pobedonostsev, fariseer, fanatiker; 147–149; syn på Aleksander II i 143 brev til Sasja, kritiserer avgjørelser i 1877–1878; i brev til E. Tjuttseva 143–144; og Dostojevskij 93–109. Pobedonostsev om Loris: Byrnes 140. Ærlig, Dostojevskij, samarbeider med Mesjtsjerskij 617–619, 671, 679 (Mesjtsjerskij, prins Full-Stopp); vennskap med Pobedonostsev, setter tsardømmet høyt 678–679 og 801–807; avskyr jøder 745; hat mot jøder 836; møter Romanov-slekten, Sergej, Paul, Konstantin Konstantinovitsj 767, middag med Sergej 781; tatt imot av Sasja 914.
- 38 Loris og Katja: Zaionchkovsky 145–147; Katja synes Loris er fremragende; 340 Pobedonostsev til E. F. Tjuttseva om Loris' to beskyttere og tredje beskytter i Jurijevskaja etter keiserinnens død. Aleksanders dagbok, Loris innenriksminister: GARF 678.2.9.24, Loris – orden gjenopprettet, 6. august 1880. Livadija: GARF 678.2.9.25, Katja, 16. august 1880. GARF 678.2.9.26,

- brev til Sasja, penger til Katja, 11. september 1880. GARF 678.2.9.29, Jurijevskij navn som står Romanov-slekten nært, 4. desember 1880. Miljutin 22. august 1880; presentert for Katja i Livadija, 26. august 1880; Katjas utseende, 4. oktober 1880; anspent forhold til Sasja, 11. oktober 1880. Aleksander II om Sasja: dagbok 24. januar 1881.
- 39 GARF 678.2.8.5 diskuterer statsgeneral / Sasja aggressiv / vi er veldig forskjellige menn, 24. januar 1880. Tolstoja 119–121, om at Darja Tjutsjsjeva trekker seg tilbake, Aleksander IIs reaksjon, og Katja forbannelse / forbrytersk affære. Krim, Katja deler liv og død, motvilje fra svigerdøtre, allianse Loris/Katja: Katjas memoarer, GARF 678.2.28.36–42. Zaionchkovsky 174–89, 176 Pobedonostsev til E. F. Tjutsjsjeva om intetsigende utdanningsplan, skandaløs absurditet, avskyelig møte; Polovstevs dagbok om at arvingen er sint på Loris, og 340 Pobedonostsev til E. F. Tjutsjsjeva om Loris' to beskyttere og tredje støttespiller i en viss kvinne / jeg blir kvalm av å se på ham. Konfrontasjoner med Minny og Sasha, Minny blir lurt: Narysjkin 64–71. Katjas memoarer om monstre i familien, Sasja ikke i stand til å herske, hvis jeg bare hadde hatt noen til å etterfølge meg, familiemiddag ved hjemkomst, hvordan jeg oppførte meg, han berømmer hennes skjønnhet og sjalusi fra andre kvinner, Dolgorukij-familien eldre enn Romanov-familien, Sanny (storhertuginne Aleksandra Iosifovna) spør om Katja er keiserinne, ikke noe ønske om å bli keiserinne, sier til Gogo at han er glad i ham, GARF 678.2.289.43–8. I. V. Plotnikova (red.), *Velikij knjaz Sergej Aleksandrovič Romanov: biografi tsjeskije materialy* (heretter Plotnikova) 3, 189, 245–6, Sergej til Aleksander Aleksandrovič, 19. juli 1880, og Aleksander Aleksandrovič til Sergej, 6. desember 1880; Sergej/Paul finner ut om Aleksander IIs ekteskap: 201 Sergej til Maria Fjodorovna, 5. januar 1881. Konflikt med familien om Katja, seks-tifire år gamle Aleksander som attenåring, Romanov-familien møter Katja: Sandro 60–66. Bitterhet fra Loris og Katja; du har ikke noe hjerte, tsaren til Minny: Narysjkin 69–71. Ministre møter Katja: Byrnes, frastøtende for Pobedonostsev, kalte Katja «skjøge», 144.
- 40 Aleksanders dagbok: GARF 678.2.9.31, snakker om konstitusjon som ikke er som i Europa, planlegger kommisjon, 4. januar 1881; Skobolev tar Denguil Tepe, 13. januar 1881. GARF 678.2.8.2, brev med advarsel om forretning i Malaja Sadova-gaten, 25. januar 1881. GARF 678.2.8.4, spesialkommisjon for å debattere reformer, Sasja går imot reformen, men den godtas takket være Loris, Nabokov og Kostja, jeg signerte, skal leses av ministerrådet 2. mars, 17. februar 1881. GARF 678.2.8.4, lykkeligste dagen i mitt liv, årsdagen for avskaffelsen av livegenskapen, 19. februar 1881. GARF 678.2.8.4, arrestasjoner og jakt på revolusjonære, Perovskaja, 20. februar 1881; Loris spør om vaktene er lojale, 22. februar 1881. GARF 678.2.8.5, advarsel gitt til Katjas bror, prins A. Dolgorukij, 23. februar 1881. GARF 678.2.8.5, Miljutin støtter reformer for å redde dynastiet, 25. februar 1881. GARF 678.2.8.6, Loris vil publisere dekret om kroning og konstitusjon samme dag, 26. februar 1881; Zkeljabov arrestert, 27. februar 1881; Valujev advarer mot Malaja Sadova, 28. februar 1881. Daly 1.31. Abaza, tronen kan ikke hvile på bajonetter, sitert i Orlando Figes, *People's Tragedy* (heretter Figes, PT) 41. Trekke seg tilbake til Amerika: GARF 678.289.10, Katja. Zaionchkovsky 174–189; 28. januar 1881, notat Loris 179–181; Lenins syn 182. Møter om konstitusjon, Loris ekskluderer Pobedonostsev: Byrnes 147–150. GARF 678.2.8.2, Aleksanders dagbok, noen nær meg som teller dagene jeg har igjen å leve (Sasja), 24. januar 1881.
- 41 GARF 678.2.8.8, tsaren skriver dagbok klokken 08.00 om Loris' optimisme, reformer, kroning, deretter tilbaketrekning, avgjørelse om å ignorere alle advarsler, også fra Katja. Siste bingerles med Katja: Dr. Botkin til A.S. Suvorin, *Dnevnik A.S. Suvorina*, 66, dagbokinnføring 14. september, 1893. Sandro 70–74. Adrian Dvorzjitskij, 1. *Marta* 1881, *Istoritsjesskij vestnik* (1913) 1. Detaljer om konspirasjon: 1 *Marta* 1881 *goda. Po neizdannym materialam; Delo 1 Marta: protsess Zjeljabova, Perovskoj I dr pravitel'svennyj ottsjet*. Tsaren i veldig godt humør, ved Manesjen, på dødsleiet, Sasja og Katja holdt hodet: Miljutin, *Dnevnik* 1./2. mars 1881, 272–275. Andrei Maylunas og Sergei Mironenko (red.), *A Lifelong Passion: Nicholas and Alexandra: Their Own Story* (heretter LP), Bill of Indictment, 1. mars 1881, 1–4. Sasjas syn på morens død, Aleksanders nye ekteskap, «avskummet styrtet frem», førte til 1. mars: GARF 642.1.709.13–16, Alek-

- sander III (Sasja) til Minny 22. mai 1884. Frykt for angrep underveis til søndagsparaden, Loris advarer om angrep: Katjas memoarer, GARF 678.2.289.54. Tolstoja 191–197: Nelidova løper inn for å fortelle Tolstoja, scenen ved dødsleiet, Sasja gråter på brystet til faren, omfavner deretter Jurijevskaja, blod på klærne, barna kommer inn sammen med Sjebeko.
- 42 Zaionchkovsky 203–238; om Baranov 349; om sikkerheten i Gattsjina 197; 8. mars, Rådet 206–207; 211–215 notat fra Ignatiev, 12. mars; ; 217 tsaren druknet i rådvillhet, Pobedonostsev; 222 «lever sammen med skrullinger, og de tror jeg er en idiot fra 1500-tallet», Pobedonostsev til Tjutsjeva, 10. april 1881; 227–239 rådsmøtet 21. april og Aleksanders manifest, 235 AIII til Pobedonostsev, godkjenner manifestet, 27. april 1881. Pobedonostsev, brev til Aleksander III og Tjutsjeva i Byrnes 150–164. Rømmer til Gattsjina, stinkdyr og de første dagene ved makten: Sandro 75–79. Gattsjina, festning og Baranov: Miljutin, *Dnevnik* 4.45–51. Korrespondansen mellom Pobedonostsev og Aleksander III er publisert i *Pisma Pobedonostseva k Alexandru III*, bind 1. Komedie: Valujev, *Dnevnik* 1877–1884, 23. mars 1881. Rådsmøte 8. mars: dagbøkene til Miljutin, Valujev og Perretts. Rådsmøte 27. og 28.–29. april, møte hjemme hos Loris og sjokk over manifestet: Miljutins dagbok. Vorontsov–Dasjkov (VD) advarer mot angrep: GARF 677.1.741.96, VD til AIII, 3. mars 1881. Aleksander III glad for å bli kvitt Loris: Plotnikova 3.248, AIII til Sergej Aleksandrovitsj. Om stemningen ved tronbestigelsen: I. A. Sjestakov, *Polveka obyknovennoj zizni* (heretter Sjestakov, Polveka) 738–740, Aleksander IIIs tronbestigelse, Kostja avskjediges, Aleksis utnevnes etter at keiseren konstant «gjentok at storhertuger ikke burde lede ministerier ... plutselig innskytelse», en autokratisk orgie, hederlige folk får sparken, vondt langt inni sjelen. Aleksander IIIs manglende evner i Katjas memoarer: GARF 678.2.289.43. Tsar inngår avtale med Katja Jurijevskaja via Loris og Adlerberg: GARF 677.1.4.43, Adlerberg til AIII, 10. april 1881. GARF 677.1.519, Loris til AIII, 10. april 1881. Storhertug Sergej besøker Katja Jurijevskaja, avskyelig: Plotnikova 3.214, Sergej til Konstantin Konstantinovitsj (KR), 17. september 1881. Kostja avskjediges: Beech 1.62–4. Nikolaj Nikolajevitsj avskjediges, sexgal: Paul Robinson, *Grand Duke Nikolai Nikolaevich: Supreme Commander of the Russian Army* (heretter Robinson) 36. Beech 1.77. Nikolaj trygler Aleksander III om adelstittel og titler til de uekte barna: RGIA 919.2.2454.88, AIII til 22. november 1882. Zaionchkovsky 2.21–23.

Scene 3: Kolossen

- 1 Morens og Niksas innflytelse på AIII: GARF 642.1.709.13–16, Aleksander III (Sasja) til Minny, 22. mai 1884. Elskede Minny, savner deg: GARF 642.1.709.19–22, AIII til Maria Fjodorovna (Minny), 9. mai og 12. mai 1884. Middag med Nicky og Georgij, GARF 642.1.608.11–17, AIII til Minny, 13. mai 1884. GARF 642.1.709, Minny til AIII, 21. mai 1884, glad for at du savner meg. Baccaratskandale, Bertie, prinsen av Wales: GARF 642.1.709.117, AIII til Minny, 2. juni 1891. Zaionchkovsky 2.14–19. Russisk brutalitet nødvendig hos russisk tsar: A.A. Mossolov, *At the Court of the Last Tsar* (Mossolov) 3–5. Witte 28–30: Aleksander III likefrem ikke uintelligent, bekymret for fedme; 37–41 begrenset utdanning, begavet med bred sympatisk forståelse som hos hersker er viktigere enn rasjonell briljans, spylte Misja med slange og Misja helte bøtte over ham. Edward W. Wcislo, *Tales of Imperial Russia: The Life and Times of Sergei Witte* («Wcislo») om Aleksander III: truende, bjørneaktig, stor og tykk, «som en russisk bonde», men enorm personlighet, gjorde alltid som han sa 130–133. AIII antisosial, stikker seg unna på ball, keiserinnen danser: Sjestakovs dagbok, 2. februar 1887, sitert i Zoja Beljakova, *Velikij Knjaz Aleksej Aleksandrovitsj. Za i protiv* (heretter Beljakova) 153. Hall 117–131: Minnys stil og omgjengelighet. Barna på Gattsjina: John Van der Kiste og Coryne Hall, *Once a Grand Duchess: Xenia, Sister of Nicholas II* (heretter Xenia) 10–12, Minny mislikte Gattsjina og Sasja lykkelig. Paul Kulikovskij, Karen Roth–Nicholls og Sue Woolmans (red.), 25 *Chapters of my Life: The Memoirs of Grand Duchess Olga Alexandrovna* (heretter Olga) 31–44. Familielek: Edward J.

- Bing (red.), *Letters of Tsar Nicholas and the Empress Marie* (heretter Bing) 28, Nicky til Minny, 15. mai 1884. Sasjas muntre øyne: Sandro 139. Pappa skrudde på slangen: Nikolaj IIs dagbok, GARF 601.1.217–266 (heretter ND med dato) – ND 7. juni 1884. Pappa er så snill mot meg: LP, Nicky til Aleksandra av Hessen. 8. mai 1894. Sandro 161 om Nicky og to brødre: Georgij den smarteste av de tre, Misja yndlingen. Hall 117–131, Tsjerevin beste venn, Tsjerevins personlighet, forfinet hoffmann blandet med primitiv villmann, ser på verden delt i to halvdel, forakter Vladimir, Romanov-familien anklager Tsjerevin for fyll, AIII «sint som en bjørn», AIII støttet Tsjerevin, AIII lå på ryggen og drakk, 1880-årene forbud mot drikke, vokter av Minny, Tsjerevin og AIII gjemmer drikke i støvlene, nød lærer naken kvinne å spinne: P. N. Lebedev, *Tsjerevin i Aleksandr III, Golos minuvsjego* (1917) 5/6.96–101. Zaionchkovsky 2.338 sitat Mos-solov; stort ego, full, Witte sitert 225.
- 2 Alexis som admiral: Sjestakov, *Polveka* 738–740, Aleksander III overtar, Kostja avskjediges; Alexis utnevnes. I. A. Sjestakov, dagbok: RGA VMF 26.1.1–7, Alexis likegyldig til alt, 24. april 1882; storhertugen lat, 2. mai 1882; tenker ikke på de rette tingene, 26. desember 1883; gjør meg rasende, 27. juni 1884. Alexis og Zina: Marie of Romania, *Story of My Life* (heretter «Marie of Romania»), 1.92. Alexis' latskap: Beljakova 161–167, Sandro om Alexis «Beau» Brummel som familiens kjekkeste, bare interessert i «sex, mat og brennevin», raske kvinner, langsomme skip 188–189 og hedenske Zina 171–172. Om storhertuger i politikken: Zaionchkovsky 2.21–3. Familieloven endret: Hall 119, slutt å leke tsar 116.
 - 3 Zaionchkovsky 263–266; Aleksander henviser til evangeliene 364. Aleksanders hat mot jøder, og om Tolstoj, Sergej og Durnovos politikk: Zaionchkovsky 2.72–7. Antisemittisme, Aleksander og Sergej 328 og 377 Aleksanders hat mot jøder: Polovtsovs dagbok, 18. april 1890. «Råtten jøde»: Bruce Lincoln, *In War's Dark Shadow*, 30. Baron 45–50 og 356. Pobedonostsev – en tredel av jødene må forsvinne: Hall 142. AIII og hans følges antisemittisme: Tsjerevins notat om jøder, Zaionchkovsky 338. Marie Kleinmichel, *Memories of a Shipwrecked World* 129. Pobedonostsevs antisemittisme: Byrnes 205 brev til Dostojevskij om jøder som åpent sår. Dostojevskij deler syn på jøder med Pobedonostsev, setter tsarveldet høyt 678–679 og 801–807; forakter jøder 745; jødehat 836. GARF 677.1.741.104–9, Vorontsov-Dasjkov til AIII, 2. mai 1882, advarer mot antisemittisk politikk. Ny sikkerhet: Daly 1.32–41. Jøder emigrerer til Amerika: tall fra Shmuel Ettinger, *Jewish Emigration in the 19th Century: Migration – Within and from Europe – as a Decisive Factor in Jewish Life* (på www.myjewishlearning.com/article/jewish-emigration-in-the-19th-century/2/).
 - 4 Zaionchkovsky 241–303; *Zemskij Sobor* 287–298. Antisemittisk politikk: Zaionchkovsky 2.72–7. Om Ignatievs planer om å selge jøder: Baron 356. Narysjkin 86: Ignatiev Mentir Pasha. GARF 677.1.741.104–9, Vorontsov-Dasjkov til AIII, 2. mai 1882, Ignatievs løgner. Ignatiev hadde nevnt ideen om Zemskij Sobor da han snakket med Aleksander Aleksandrovitsj i Livadija i 1870; Ignatievs memoarer, GARF 730.1.161.5. Aleksander III om litteratur: Byrnes, Pobedonostsevs syn på Lev Tolstoj som farlig skrulling 256–257. Rosamund Bartlett, *Tolstoy*, tsar anser ham som «gudløs nihilist» 252; Tolstoj ber om nåde for dem som myrdet Aleksander II – «din Kristus, ikke vår Kristus», svarte Pobedonostsev; AIII tar imot Sonja Tolstoj og tillater utgivelse av Kreutzersonaten 331. Zaionchkovsky 2: 176: Aleksander III sensurerer Tolstoj.
 - 5 Zaionchkovsky 252–5; Tsjerevins forsøk på å ta kontroll med politiministeriet og gendarmeriet slått ned av Ignatiev 253. Daly 1.32–48: Det hellige følge, lover i unntakstilstand, nye sikkerhetsstyrker under Ignatiev og Tolstoj, Sudejkin, Ratjsjkovskij, Degajev. P. N. Durnovo: *Abraham Ascher, P. A. Stolypin: The Search for Stability in Late Imperial Russia* (heretter Stolypin), 48. Etablering av Det hellige følge: Sergei Witte, *The Memoirs of Count Witte* (heretter Witte) 22–25.
 - 6 Zaionchkovsky 2.276: AIII beruset av makt – Lamsdorf; Peter uten stokken – Vannovskij. AIII utslettet byråkratiet: Figes, *PT* 7. AIII, langvarig forhold til VD: GARF 677.741.1, VD til tsarevitsj Aleksander Aleksandrovitsj, 28. juli 1866; råd om militære utnevelser under krigen i 1877, GARF 677.1.741.6, VD til Aleksander Aleksandrovitsj, 9. desember 1877; råd om å flytte

NOTER

- til Vinterpalasset av hensyn til sikkerhet, GARF 677.1.741.96, VD til AIII, 3. mars 1881; om sult, kutter ned på ball og banketter, det ville gjøre godt inntrykk, GARF 677.1.741.138, VD til AIII, 27. august 1891. Spala, artikkel, Vorontsov-Dasjkovs avgang, og svar fra AIII: AIII til VD (slutten av september / begynnelsen av oktober 1890): RGIA 919.2.1166.2; VD til AIII om hans avgang (4. oktober 1890): GARF 677.1.741.117; AIII til VD, der tsaren motsetter seg hans avgang, kaller VD sin venn og medhjelper (5. oktober 1890): RGIA 919.2.1214.253-4; artikkelen om AII i Spala: Pravitelstvennij vestnik i 1890, nr. 212, 214 og 215. Om resymé av notater, om triumvirat med Vorontsov, Richter og Tsjerevin: N. A. Jepantsjin, *Na sluzjbe tyrokh imperatorov* 165-167. Forhold til ministre: Sandro 75-86. AIII og Pobedonostsev: Zaionchkovskij 2. 23-29; AIII og Dmitrij Tolstoj 29-31.
- 7 Kroning: GARF 642.1.608.25, AIII til Minny, 16. mai 1884. Sandro 86-91. Wortman 270-279. Hall 101-106. Aleksander III hadde personlig tilsyn med detaljer på Khodynskojeplassen: Sandro 192.
 - 8 Utenrikspolitikk. Trekeiserforbundet: Steinberg 384-387; 423-424. Afghanistan og nesten krig med Storbritannia: Geyer 113-115; Bulgaria og Trekeiserforbundet, Montenegro: 115-121. Gnisninger med Østerrike på grunn av Bulgaria, AIII, syn på Ferdinand av Coburg: *Ferdinand* 52-55, 103-114. Skål for Montenegro: Sandro 80. Ekteskap med montenegrinere og kong Nikola: *Elizabeth Roberts, Realm of the Black Mountain: A History of Montenegro* (heretter *Montenegro*) 261-267. Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (heretter Clark) 91-2. AIII om folkets innstilling til Giers: Dominic Lieven, *Nicholas II* (heretter Lieven, *NI*) 92. Dommere over folkeopinionen, Katkov og Mesjtsjerskij, *Dmitrij Tolstoj: Zajontsjkovskij* 2.29-31; om Katkov 31-37; om Mesjtsjerskij 37-41. Mesjtsjerskij 420-445. Dostoevskij, samarbeid med Mesjtsjerskij 617-619, 671, 679 (Mesjtsjerskij, prins Punktum). Katkov om utenrikspolitikk: Geyer 111.
 - 9 Bråk fulgt av et støt, Olga 22. Nickys fremstilling: Plotnikova 3.211, Nikolaj Aleksandrovitsj til Sergej, 17. desember 1889. Forferdelig hendelse: Bing 40, Nicky til Minny, 20. oktober 1889. Hall 137. Witte 28-36: møter Aleksander III, jødisk jernbane, den åpenhjertige fyren, utnevnes til offentlig stilling. Wcislo 133-134: AIII, «min reise forbys fordi det er en jødisk jernbane», Wittes personlighet 135, en viss «manglende tilbakeholdenhet og direkte talemåte som er en del av min karakter». Wittes karriere: Geyer 130-145. Om Vladimir: Beech 1.113, Vladimir, gardeoffiser, kunst og Djaghilev; Sandro 156-157. Nasjonaliteter: folketelling fra 1897 sitert i Stephen Kotkin, *Stalin*, bind 1: *Paradoxes of Power, 1878-1928* (heretter Kotkin) 56. Statistikk om nasjonaliteter: Figes, *PT* 79-81; Lenin, jo verre, desto bedre, sitert 129; SR etablert 163. David Shimmelpenninck van der Oye, *Toward the Rising Sun: Russian Ideologies of Empire and the Path to War with Japan* (heretter Oye) 61-81: Witte, personlighet, visjon om økonomisk vekst og jernbane i Det fjerne østen. Witte om muligheter i Asia til Aleksander III, sitert i Geoffrey Hosking, *Russia and the Russians* 329. Om Stalin og presteseminar, se Simon Sebag Montefiore, *Young Stalin*. Kotkin 11-12. Sult: GARF 677.1.741.138, VD til AIII, 27. august 1891.
 - 10 Sandro 158-160: «brisket seg med sine mange særegenheter», Ella «fortryllende skjønnhet, sjelden intelligens, herlig sans for humor». Marie av Romania om Sergej, Ella 1.93-97. Storhertuger i politikken: Zaionchkovskij 2.21-3. Sergej som guvernør i Moskva: Zaionchkovskij 2.22-3, 38, 72-6, 97. Wortman 311-312. Witte 380: Sergej og Durnovo, antisemittisme for å gjøre folk fornøyd, «irritasjon over jøder svært utbredt ved hoffet». Sergej som begikk sodomi med hoffprest: John Röhl, *Wilhelm II: the Kaiser's Personal Monarchy* («Röhl 1») 123. Sergej lei seg for å forlate regimentet og gråter, moro og trist, jobben skremmer meg ikke, er meget interessant: Plotnikova 3.356, Sergej til Nicky, 30. mai 1891. Jødisk emigrasjon - 111 000 i 1892, 137 000 i 1892: tall fra Ettinger, *Jewish Emigration in the 19th Century*. Om ekteskap og personlighet: Beech 1.136-44. Ekteskap mellom Sergej og Ella: Christopher Warwick, *Ella: Princess, Saint and Martyr* (heretter *Ella*) 82-84; Sergejs personlighet 85-93; Jerusalem 93-97; gardister 98; Ella kommer 101-104; sex 130-133; Ellas åpenbaring om Jerusalem 144-146; ekteskap mellom storhertug Paul og prinsesse Alexandra av Hellas (storhertuginne Alexandra

- Georgijevna) 151; pogrom i Moskva 165. Sergej og Ella: LP 256–257 sitat fra Marie Pavlovnas memoarer; 265 Ella til Nicky, 26. februar 1904, «Han elsket orden».
- 11 Tyskland og Frankrike: Aleksander til Giers, august 1885: *American Historical Journal*, 25.3 (april 1920), 394; 391–340, L. B. Packard, «Russia and the Dual Alliance». Geyer 157–160, 172–177. Steinberg 436–437; avgjørelsen om å si opp Reassuransetraktaten 450, 460. Röhl 1.31–7: Willy «besøk i Petersburg i 1888 og tsarens» syn på Willy; besøk i Tyskland i 1889 218–225; om Willys helse og tilregnelighet 298–299 og 334; Reassuransetraktaten 335–347; franskmennene i Kronstadt 364–365; forholdet til Willy 473–478. AIII bokstavelig talt kvalm av apekatten Vilhelm: Lebedev 96–101.
- 12 Nicky lo aldri, gråt sjelden, elsket hæren: Sandro 186–187. Witte 179: uerfaren, men ganske intelligent, gode manerer, god oppdragelse skjulte mangler; ser på engelskmann som jøde 189. Wcislo 139, Aleksander III til Witte – Nicky er en liten gutt og uinteressert i statlige anliggender. Tsjerevin, AIIIs yndlingsbarn Georgij / lite imponert over NII: Lebedev 96–101. Nicky fjern, keiserlig tåke – Marie av Romania 2.65 og 2.326. Zaionchkovsky 2.19–21, Lambsdorf, sitat om halvt gutt, halvt mann; ville fester i garden, påvirkning fra Pobedonostsev og Mesjtsjerskij; 29 morsomme jødiske historier, Nicky til Minny, 5. september 1884. Polovtsov, *Dnevnik* 26. januar 1892. LP 67: «Du vet ikke hvor slu jeg kan være», Nicky til Alix, 2. juni 1894. Sandro 186 – dårlig utdannelse, men utmerket i engelsk. Lieven, *NII* 106, sier til Pobedonostsev «jeg sier meg alltid enig med alle og gjør deretter ting på min egen måte». Lieven, *NII* 28–43, sitat fra Olga, om at han er barnslig, sitater fra Vladimir Ollongren om at Aleksander kaller Nicky «liten jente», påvirkning fra Heath, lesevaner, selvkontroll, intelligens, forberedes på å styre. Om Nickys syn på aviser, jøde: Röhl 1.758, Nikolaj til Helmuth von Moltke 1895. Begrenset horisont, matrosdress: Hirsch 161. Jødiske hestehandlere, Hirsh i Sandringham: Bing 84, Nicky til Minny, juni 1894. Aleksander Orlov, Nickys eneste ekte venn: Spiridovitsj 1.285–6. Folketelling i 1897: «Khozyain Zemli Russkoj / Khozyajka Zemli Russkoj»: GARF, F.601. Inv. 1. File 2. Fol. 2, 28. januar 1897. Figes, *PT* 6–7. Robinson om Nickys frykt for Nikolasja 35. Korrespondanse mellom Nicky og Sergej: Plotnikova 3. Første møte med Ksjessinskaja: Coryne Hall, *Imperial Dancer: Mathilde Kschessinska and the Romanovs* (heretter *Dancer*) 13–15; anbefalinger for Nicky fra Tsjerevin og Pobedonostsev 18; første møter 20–21. Nicky i byen hele tiden, Aleksander alene i Gattsjina: GARF 642.1.710.54–7, Aleksander III (Sasja) til Minny, 16. april 1892. Opplæring som tsar, barnslig: ND 24. januar 1894, leker gjemsel som små barn. Forberedelse på livet som tsar: Nicky hjelper til med engelsk i brev til dronning Victoria: GARF 642.1.709.19–22, AIII til Minny, 12. mai 1884. ND 17. desember 1893: dro til Statsrådet, snodde seg ut av Ministerkomiteen; 17. januar 1894, besøkte regimentet og Statsrådet; leste rapport fra forsvarsministeren på oppfordring fra far; 24. januar 1894, leste dokumenter fra Sibirkomiteen. Nickys morsomme oppvekst med faren, lekte med esler: Bing 28, Nicky til Minny, 15. mai 1884. Aleksander IIs rolige vesen: Zeepvat, *Romanov Autumn*, 16. Møtet med Alix: ND 27. mai 1884; 19. november 1884.
- 13 Alix. Gyllenblondt hår / utseende: Anna Vyubova, *Memories of the Russian Court* (heretter Vyubova) 3. Dronning Victoria: LP 28, Alix til Victoria, 26. desember 1893; 52 min kjære Alicky, passe på henne, Alix' nerver, 22. april 1894; 64 Alix' nerver, behandling, farens død, bekymring for broren, Victoria til Nicky, 25. mai 1894. Benckendorff om Alexandra, «jernvilje som har sammenheng med liten forstand og ingen kunnskap», Lieven, *NII* 227. Pierre Gilliard, *Thirteen Years at the Russian Court* (heretter Gilliard) 16. Alexandra – Ernest av Hessen om hennes styrke, behov for overordnet vilje for å legge bånd på henne, tsaren er en engel, men vet ikke hvordan han skal behandle henne: Narysjkin 204. Møter Nicky, nevnes i ND: 27. mai 1884; 19. november 1884; 31. januar 1889 til 27. februar 1889 om Alix' besøk i 1889.
- 14 Rundreise: Oye 15–23. Minnys råd og bekymring for Georgijs sykdom, Nickys atferd, attentat: Bing 43, Minny til Nicky om Georgijs sykdom; 46 Minny til Nicky, 16. januar 1891, 59, «andre gang Gud reddet deg, som ved Borki», Minny til Nicky, 6. mai 1891. Hall 144–7. NII. Sandro 189. Rundreise: Oye 219. Willys syn på sex på rundreisen, skjulte juveler: Röhl 1.125.

- 15 ND: snakket om ekteskap med far, «min drøm er å gifte meg med Alix», religion den eneste hindringen, Eddy, 21. desember 1891; Minny hinter om Hélène, datteren til Ludvig Filip, greve av Paris, 29. januar 1892; to kjærligheter side om side, Alix og K, 29. januar 1892; elsket en gang prinsesse Olga Dolgorukaja, ND 1. april 1892; tillatelse til å finne ut hva Alix føler, 10. januar 1893. Ella til Nicky om bønn i Jerusalem: LP, Ella til Nicky, 19. juni 1889. Ellas rolle i romansen: *Ella* 150–153, 174–176. Minny om romanse mellom Nicky og Alix: Hall 150–153. Nicky og Lille K: *Dancer* 23–44. Lille K: ND, møte med MK, 29. januar 1893; bryllup i London, ingen attraktive kvinner, 18. juni 1893; stor ball med bein, dronning Victoria, 19. juni; alle synes jeg og Georgij er veldig like, 20. juni. Alix kan ikke svikte troen: LP 24, Alix til Ksenija, 8. november 1893; 25 Alix til Nicky, kan ikke handle i strid med samvittigheten. Sergej og Ella som meglere: Sergejs dagbok, GARF 648.1.29:286, 9. oktober 1893; 290, 13. oktober 1893; reprimande fra Sergej, til Nicky, GARF 601.1.1340.81–2, 14. oktober 1893; Alix inviterer Nicky – storhertuginne Ella til Nicky – GARF 601.1.1253.42, 18. oktober 1893. Alt er over: ND 18. november 1893. LP 26, Nicky til Alix, 17. desember 1893, hvor dypt vår religion stikker. Utseende: Vyrubova, 3. Nickys sosiale liv i garden, firedagers fyllekule: ND 26. november 1893; fester hos Vorontsov, Trubetskoj, kortspill, macao med onkel Aleksej; 12. januar 1894, onkel Vladimir på klubb, pussa, 24. januar, gjemsel som små barn, 26. januar, 27. februar, danset i ni timer med Sandro; 8. mars, soaré hos tante Miechen, sytti sigøynere, moro, pratet med Pototskij; 25. mars, til sigøynere med Sandro og Konstantin Konstantinovitsj (KR). Gjemsel: Polovstov, *Dnevnik* 26. januar 1894. Nickys liv i garden: Zaionchkovsky 2.20. Nicky fryder seg over livet i garden: LP 13, Nicky til Alix, 23. mai 1889. Barnslig: ND 24. januar 1894. Ministre: ND 17. desember 1893; 17. januar 1894, regiment og Statsrådet, 24. januar 1894, Sibirkomiteen. Aleksanders første sykdom: ND 17. januar 1894. Avreise til Coburg: ND 2. april 1894. LP 36, KR dagbok, 3. april 1894 – Minny gir råd om å spørre dronning Victoria. Coburg: ND 5. april 1894, Alix trist, Victoria ankommer med pomp og prakt, snakket sammen i timevis; 6. april, Willy kommer; 7. april, bryllup; 8. april, herlig dag, min forlovelse; 9.–15. april, reaksjoner, spenning, te med Victoria. LP 40, Nicky til Minny, 10. april 1894; 42 Minny til Nicky, 10. april; Minny til Nicky, 14. april; AIII til Nicky, 14. april; 50 har vært din hele livet, Nicky til Alix, 20. april; 52 min kjære Alicky, pass på henne, nerver, «Jeg er den eneste som har ansvar for henne», foreldreløs, ingen andre enn meg, din hengivne bestemor, 22. april; 61 Victoria som gammel dame med mage, Nicky til Georgij, 9. mai; 61 Alix i Harrogate / offentlig, Alix til Nicky og Nicky til Alix, 10., 13., 16. mai; 64 nerver, behandling, farens død, bekymring for broren osv., dronning Victoria til Nicky, 25. mai; 65 Alix om «ny stilling», Alix til Victoria, 28. mai. Bing 73: Minnys glede, 10. april 1894; Nicky forteller om forlovelsen, Nicky til Minny, 10. april. Nicky i England, låst inne på toalettet: ND 14. juni 1894; Sandringham ND 17., 26. juni, med Bertie, Frans Ferdinand, keiserinne Eugénie. Del av den engelske familien, altfor varmt, i snippkjole: LP 72, Nicky til Georgie, 29. juni 1894. Jødiske hestehandlere, Hirsch i Sandringham House: Bing 84, Nicky til Minny, juni 1894. LP 75, Alix til Nicky, 10. juli 1894, brennende lidenskap; 81 Nicky til Alix, 22. juli, du har fullstendig taket på meg. Lille K sender anonyme brev til Alix: *Dancer* 44–45; og Ks nye beskyttere Sergej Mikhailovitsj og Andrej Vladimirovitsj 66–83. Nicky tilstår og Alix tilgir: ND 8. juli 1894. Bryllupet til Ksenija og Sandro: Olga 45–46. LP 61, Nicky til Georgij, 9. mai 1894 uanstendig kyssing; Georgij til Nicky, 9. juni, sexy gymnastikk, Ksenija og Sandro. Sandros bryllup: Sandro 150–154. Hall 150–153.
- 16 Bing 86, far trett og søvnløs på skipet, Minny til Nicky, 27. juni 1894; etter at sykdommen oppsto, Tsjerevin drikker: Zaionchkovsky 2.19. Sykdom: ND 11. august og 15. september 1894. LP 84–89, Nicky til Alix, 11. august 1894; 11. september, 15. september, til Livadija. Alix' kommentar og Aleksanders død: ND 10.–20. oktober 1894. Olga 47–48, Nicky ulykkelig på grunn av byrden, ekteskap med Alix 48. Sandro 190. Charlotte Zeepvat, *Romanov Autumn*, 146–147. Ella om dødsleiet til dronning Victoria: Ella 178. Minnys sammenbrudd: Hall 155–164. Nikolaj II bestiger tronen: ND 20.–30. oktober 1894. Olga 47–48. Kolossen dør, krise for Nicky: Sandro 190–191. Arrangering av begravelse, prinsen av Wales sin rolle: Hall 164–167.

- 17 ND 20. oktober–1. november. Om Janisjev som spør AIII om arvingen er forberedt: KR, 7. desember 1894. Greg King, *The Court of the Last Tsar: Pomp, Power and Pageantry in the Reign of Nicholas II* (heretter King) 325–42; Olga Aleksandrovna, sitater.

Scene 4: Jordherren

- 1 ND 1., 2., 3. november 1894. AIII svart ansikt: KR 3. november 1894. Denne fremstillingen av begravelsen er basert på King 325–342. Ser altfor lite til Alix: ND 1., 2., 3., 6. og 7. november 1894. KR om begravelsen: 7. november.
- 2 ND, 8., 9., 14., 15., 17. november 1894. LP 104, hertugen av York til dronning Victoria, 16. november 1894; 100 Georgij til Nicky, 9. november, manglende bryllup; 108 Nicky til Georgij, 19. november, sterk nok til ikke å bryte sammen. KR 15. november 1894. King 343–357.
- 3 Nytt liv begynner: Nicky til Georgij 19. november – LP 114. KR 10. november 1894, bedre å ofre én onkel; 14. november 1894, onkler prøver å påvirke, Minny fornærmet; 15. november 1894, bryllup og offer; N overlesset med arbeid, på arbeidsværelset 18. november. Nicky «mild, havner i skyggen av de enorme» onklene: Marie of Romania 2.65. Onkler: Sandro 155–160 og 194–195. Ikke noe reelt sekretariat/kanselli: Lieven NII 11–121. Forsegler konvolutter / stoler ikke på sekretærer: Mossolov, 10–12.
- 4 ND 17. januar 1895, meningsløse drømmer. «Faren nevnte ikke en eneste gang det ansvaret som ventet ham», og AIIIs kommentar til Janisjev: KR 7. desember 1894. Sergej vs. Vorontsov om kroning og trussel om å gå av: Narysjkin 146.
- 5 Nickys dagligliv, detaljstyring, hest og vogn til Alix: GARF 553.1.6.5, NII til Benckendorff, 1896; påskeegg GARF 553.1.6.47, NII til Benckendorff, 20. mars 1915. Kjærlighetsliv, plystring: Vyrubova 4; Aleksandra til grevinne Rantzau, sitert 12; våget ikke bytte ut kjeks 27; hoffet, svarte nubiere som vakter: Dette er basert på forskningen til Penny Wilson – se <http://forum.alexanderpalace.org/index.php?topic=348.0;wap2> Joseph T. Fuhrman (red.), *The Complete Wartime Correspondence of Tsar Nicholas II and the Empress Alexandra* (heretter F): F 41, Aleksandra (A) til Nikolaj (N), 17. november 1914; takk for lykken / livet som gåte, F 300, A til N, 12. november 1915; kallenavn Lovebird osv., F 55, A til N, 26. november 1914; jeg vil ha deg, Madame B, F 447, N til A, 8. april 1916; åh, pusekatt, F 450, A til N, 10. april 1916; F 424, jeg kysser deg ømt / din beskjedenhets, A til N, 26. mars 1916; «si til lillemann at lady», F 374, A til N, 1. februar 1916; dine lepper, F 373, A til N, 13. januar 1916; F 380, kyss, A til N, 4. februar 1916; F 366, «brenner av utålmodighet etter å se», A til N, 13. januar 1916; hadde ikke holdt ut byrden uten deg, min beskjedenhets, F 339, N til A, 31. desember 1915; gjør det alltid, F 324, A til N, 12. desember 1915; F 506, lillemann hopper, 16. juni 1916. Innredning: GARF 553.1.6.4, NII til Benckendorf, 1895. Alix gravid? KR 11. desember 1894.
- 6 ND 25., 26., 27. november 1894; 28. september 1895, om innredning i lys lilla; 1. januar 1896, høytidelighet; 28. mars 1896, påske 1600. KR 14. november 1896, om Vladimir vs. Minny. Forberedelser til kroningen: GARF 644.1.204.97–8, Sergej til Pavel, 15. april 1894. Sergej vs. Vorontsov om kroning og trussel om å gå av: Narysjkin 146. Drukner i forberedelser, diskusjon med Nikolaj om detaljer i kroningsseremonier: GARF 601.1.1340.114, Nikolaj til Sergej, ikke datert. LP 108, Nicky til Georgij, 19. november 1894; 120 Willy til Nicky, 14. september og 13. oktober 1894; 124 Nicky til Georgij, 18. desember 1895; 130 Ella til Nicky, 20. april 1896. Sandro 195 om onkler.
- 7 *Koronatsionnye torzjestva*, 89. KR 8, 9 14 ødelagt halskjede, mai 1895; 18. mai, lik sett av KRs bror Dmitrij; 29. mai, klandrer Sergej, fotografi; 29. mai, avtale med Pahlen og trussel Sergej. LP 138–139, Ksenijas dagbok, 18., 19. mai; Olgas memoarer, 144–145 Nicky til Georgij, 29. juli 1896; Georgij til Nicky, 5. august 1896. ND 9., 17., 18. mai 1896. Sandro 191–194: kroning, advarsel om Khodynskoe-plassen, Montebellos ball. Mistet juveler under seremonien, 3000 døde, Pahlens funn: S. L. Seeger (red.), *Alexander Izvolsky, Recollections of a Foreign Minister:*

- The Memoirs of Alexander Izvolsky* (heretter Izvolsky) 69–70. Gledesløs Alix: Marie Roumania 2.65–79. Kroning, Zizi blir hoffrøken, Khodynskoje, Sergej vs. Vorontsov om kroning og truer med å gå av, kjerrer med lik: Narysjkin 146–150. Hall 181–182. King 357–388. Nickys syn på tsaren og Gud, farlig å stoppe halvveis / mitt forferdelige ansvar overfor Skaperen: Bing 166, Nicky til Minny, 20. oktober 1902. Embetsmenn ved hoffet / statistikk: King 97–109.
- 8 Nicky om familie vs. nasjonalt diplomati: LP 145, Nicky til Victoria, 10. oktober 1896. Ottomansk krise: Geyer 192. Byrnes 131. Witte 186–187. Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War* (heretter McMeekin) 144. Politikk i Det fjerne østen 1894–1900: Geyer 187–205. Oye 5–15; rundreise 15–23; Nickys visjon 49–53; Wittes *pénétration pacifique* 61–81. Tyskland: Röhl 1.749–60, 929–31; Kiaochow 954–961. Besøk, den tyske keiseren: Bing 128–129, Nicky til Minny, 23. juli og 1. august 1897. Jernbane, kinesisk østjernbane og annektering Port Arthur: Witte 82–104. Politikk i øst: Lobanov-Rostovskij, fransk elskerinne, jødiske bøker: Dominic Lieven, *Russia's Rulers under the Old Regime* (heretter Lieven, RR) 198–199. Aleksandras personlighet: korrespondanse med dronning Victoria sitert i Figes, *PT* 26–28. Marie av Romania 2. 67. Lobanov dør på toget: Narysjkin 152. Moralistisk Alix og Hamlet: Beech 2.119. Sølvalderen: Bruce Lincoln, *In War's Dark Shadow*, 349–388.
 - 9 Oye om Kuropatkin 86–91; keiser Vilhelm og Det fjerne østen 146–58. Izvolsky 70 om Muravjovs løgner. Bing 137, Nicky til Minny, 18. mars 1898. Witte til Aleksander III om russernes dominerende posisjon i Asia: Geoffrey Hosking, *Russia and the Russians* 329.
 - 10 Oye om Ukhtomskij 42–59; om Kuropatkin og advarsel til Nikolaj 86–97. Aleksej Kuropatkin, *Dnevnik generala A. N. Kuropatkina* (heretter Kuropatkin), 7. april 1898 og 22. september 1899.
 - 11 LP 172, Georgij til Nicky, 15. juni 1899; Georgijs begravelse 176 – Ksenijas dagbok, 14. juli 1899. ND 14. juni 1899. KR 14. juni 1899.
 - 12 Oye om bokserne 159–171; Mandsjuria 172–186; Lamsdorf 167; Mandsjuria, Korea, kommentarer til prins Heinrich av Preussen 182–185. Bing 137–134, Nicky til Minny om Port Arthur, 18. mars 1898; Beijing, 11. august 1900; boerkrigen, 9. november 1900; inntok Mukden, 23. september 1900. Witte 107–114 om Nikolajs hunger på erobringer, Kuropatkin tar Mandsjuria, Kuropatkin ustabil, hoffmann sjarmerer keiserinnen. Tro på meg selv: Mesjtsjerskij's brev, Nicky til Mesjtsjerskij, 28. februar 1903. Geyer 206–212. 100 prosent bysantinsk, Witte sitert i Figes, *PT* 21.
 - 13 Sykdom i Livadija: Witte 194–195. LP, Ksenijas dagbok, 26. oktober til 13. november 1900. Alix, utilstrekkelighet i politikk: Mosolov 1.32–4. Anastasia blir født: ND 5. juni 1900. KR 6. juni 1900. LP 189; dronning Victoria dør, Nicky til Edvard VII, 22. mai 1901. Fortryllelse i Moskva: LP 181, Nicky til Ksenija, 5. april 1900. Møter med Philippe «Vår venn»: ND 10., 11., 13., 17., 19., 20., 21. juli. LP 193, Alix om Philippe, «eneste trøst», 27. august 1900; 194 politirapport om Philippe. Bing 144: ekstase, Nicky til Minny, 5. april 1900. Vyrubova: definisjon av samhørighet med Gud og profeter, men motvilje mot ritualer og spiritisme 67–69. Witte 195–204: okkultisme, montenegrinene pleier Alix, Philippes vei til makten. Nikolaj Nikolajevitsj (Nikolasja) overtro, sitat fra fader Georgij Sjavel'skij i Robinson 14 og kjent som Grusomme onkel (Djadja Groznyj) 3. Knyttet sammen av religiøs ekstase, forbindelse mellom montenegrinene og Aleksandra: Narysjkina 163; dr. Philippes profeti om Det fjerne østen 174.
 - 14 B. A. Romanov, *Otsjerki diplomatitsjeskoj istorii Russko-Japonskoj vojny 1895–1907*, III–III.2. Oye om Bezobrazov 187–195 og sitater om bajonetter og traktater 199. Braggart, halvgal eventyrer, Nicky likte vanvittige planer: Izvolsky 71. Om Nikolajs ambisjoner i østen: Kuropatkin, 16. februar 1903; om Bezobrazov, 24. juli 1903; Nikolaj om Bezobrazov som inspirasjon, innflytelse på politikken, 19. august 1903. Geyer 206–219. Dr. Philippes politikk for Det fjerne østen: Narysjkin 174.
 - 15 Nikolaj om Russland som jordeiendom – herre over jorden i folketellingen 1897: «Khozjain Zemli Russkoj / Khozjajka Zemli Russkoj»: GARF 601.1.2.2, 28. januar 1897. Sipjagin: Wortman 350–354; ball 353–354. Sipjagin og tsar Aleksej, banketter, lettsindighet: Izvolsky 70. Sipjagin «dypt sår i hjertet», Nicky føler seg sterk: Mesjtsjerskij, brev, 2. og 5. april 1902, Nicky til

- Mesjtsjerskij. LP 200 om drap på Sipjagin, Ella til Nicky, 3. april 1902. Politiets begrensninger og Zubatovs forslag, Daly 1.124–7. KR 20., 22., 25. august 1902. Arbeiderklassen i Baku / Stalin og Trotskij, sitater i Montefiore, *Young Stalin* 66, 196. Arbeiderklasse, høyeste dødelighet i Petersburg, ekskrementer, kolera: Figes, *PT* 108–13. Zubatovs nye politimetoder: Daly 1.72–123.
- 16 GARF 586.1.950.2, NII til Plehve, 7. april 1902; jeg er ikke tilhenger ... selvtilfreds, arrogant slyngel, GARF 586.1.950.9, NII til Plehve, 8. juli 1902; slå til plutselig og hardt, GARF 586.1.950.11, NII til Plehve, 1. januar 1904. Sandro 199: Pobedonostsev anbefaler Plehve. Plehve og pogromer: Ruud 235–236; Azev og Plehve 125–151; for smart 152–158. Witte 380–381: Plehve, anfører i antijødisk politikk. Plehve om faren ved jøder til Kirejev, sitert i Lieven, *RR* 343. Plehve endrer syn: Alexander III sitert i Zaionchkovsky 85–86. Plehve forfremmet Zubatov til Petersburg: Daly 1.124–38; 138–139 pogrom. Lenin og Tsjernysjevskij, sitert i Figes, *PT* 131.
- 17 LP 202–10: Philippe fjernes, Alix til Nicky, 23. juli 1902, om advarsel fra Ella om løgn om legemidler; Ksenijas brev, 19. august 1902, Minny advarer Nicky, 20. august 1902, om graviditet, 31. august 1902, om suggererende kraft; 209 Nicky til Alix, 1. september 1902, uanstendig; Alix til Nicky, 3. september 1902, søte øyne; 211 Nicky til Minny, 20. oktober 1902; Minny til Nicky, 23. oktober 1902, om storhertug Pauls ekteskap. Narysjkin 170–171. Bing 168–170, Nicky til Minny, 20. oktober 1902 (LP 211). Om Misja: LP 227.
- 18 Sandro «siste spektakulære ball i imperiet» 235–236. King 405–418.
- 19 Daly 1.140–8. John Röhl, *Wilhelm II: Into the Abyss of War and Exile, 1900–1941* (heretter Röhl 2) 176–185; Møtet i Reval. Nyttig krig, Kuropatkin 206: krig for å unngå revolusjon, 11. desember 1903; 85 Nikolaj nærer mistillit til ministre, 28. november 1903; 115 tsaren har rett, forstår ære bedre enn ministrene, 16. februar 1903; 141 tsaren ville ha stolt mer på meg hvis jeg ikke hadde vært minister, det er sant, 4. august 1903.
- 20 St. Serafim: LP 203, Aleksandra til Nikolaj, 23. juli 1902, Aleksandra ga Pobedonostsev ordre om å kanonisere Serafim. ND 17., 18., 19. juli 1903. Japan: Oye 172–195; Geyer 187–205. KR 5. september 1903. Sandro 201: Nikolaj avskjediger Witte, som sier til Sandro: «100 % bysantinsk», Kuropatkin kaller den japanske hæren en «spøk» 237–238. Helen Rappaport, *Four Sisters: The Lost Lives of the Romanov Grand Duchesses* (heretter Rappaport): barnas holdning til japanere 72. Plehves streik i Odessa, motstanden mangedoblet, Zubatovs fall: Daly 1.140–8. Kuropatkin om Plehves metoder og kommende blodsutgytelser og misnøye, 24. juli 1903. Krig: Sandro, advarsel til N 239–240. Den tyske keiseren oppfordrer til krig mot Japan: Röhl 2.188–9; møte i Wiesbaden 264–270.
- 21 Slå til GARF 586.1.950.11, NII til Plehve, 1. januar 1904. Revolusjon, kommende krig: Sandro 237. NII som hersker: Lieven, *NII* 106, «enig med alle», Pobedonostsev; 109 Plehve om autokratiets natur til Kuropatkin; 136 prinsesse Svjatopolk-Mirskij om NII: mest falske mann i verden. Witte: 100 % bysantinsk – Sandro 201. Witte 179, 189. Zaionchkovsky 2.19–21, halvt gutt, halvt mann. Polovstov, *Dnevnik* 26. januar 1892. LP 67: «Du aner ikke hvor slu jeg kan være», Nicky til Alix, 2. juni 1894. Lieven, *NII* 28–43 Marie of Romania – keiserlig tåke 2.327.
- 22 GARF 568.1.661.16, Nikolaj til Aleksejev, 3. januar 1904, mulighet for sammenbrudd. *Sbornik dogovorov i diplomatitsjeskikh dokumentov po delam Dalnego Vostoka 1895–1905* 40–50, Nikolaj til Aleksejev, 14., 16., 28. januar, om å la japanerne gå i land i Sør-Korea. LP 230, Ksenijas dagbok, 31. mars 1904. Constantine Pleshakov, *The Tsar's Last Armada* (heretter Pleshakov) 3–6, 32–33. Richard Connaughton, *Rising Sun and Tumbling Bear* (heretter Connaughton). Den tyske keiseren: Röhl 2.264–83. Aleksej og elskeren buet på i teateret: L. A. Tikhomirov sitert i Zaionchkovsky 271. Beech 1.129.
- 23 KR synder, 19. september 1903; «beste mann i Russland», 19. november; konstant krig med samvittigheten, 15. desember, skadelige tanker i kirken, 21. desember, hemmelig last, 28. desember, fordervet, 9. januar 1904; tilbake til badehuset ved Mojka, 20. januar; vakker kone,

14. januar; tilbøyelighet for enkle menn, 19. april, overveldet av synd, 21. mai; Sergej og broren, 23. juni; ventet på at barnet til Nikolaj og Aleksandra skulle bli født, 24. juli, tilbake til badehuset, som et ekorn i hjul, 26. juli. KR, Aleksej blir født, 30. juli; besøker barnet på Peterhof, 2. august 1904.
- 24 Utnevnelse av liberaleren Mirskij: Daly 1.148–51. Minny trygler gråtkvalt: Paul Benckendorff sitert i Lieven, *NII* 134. Om politisk kurs, fare ved U-svinger: farlig å stoppe på halvveien / mitt forferdelige ansvar overfor Skaperen: Bing 166, Nicky til Minny, 20. oktober 1902. Nicky, brev til Militsa sitert i Zimin, *Negroes* 28–31. Aleksej: LP 243–46. ND 30. juli 1904. KR, Aleksej blir født, 30. juli; besøker baby på Peterhof, 2. august 1904. Blødersykdom: fortellingen om Roman, sønn av Peter og Militsa, er sitert i Rappaport 77–81. Engelsk sykdom: LP 228, storhertuginne Ksenija, 13. februar 1904; 239 Alix til Nicky, 15. september 1904. ND 30. juli 1904, 8. september 1904. KR 2. august 1904: Misja er henrykt. Om Olgas muligheter: Carolyn Harris, *Succession Prospects of Grand Duchess Olga Nikolaevna*, Canadian Slavonic Papers (2012) 54:61–84. Blødersykdommens opprinnelse; dronning Victoria, sønnen Leopold: Wilson, 30–31, 272, 320.
- 25 Figes, *People's Tragedy* 168–173. Lieven *NII* 104–40. Andrew Verner, *The Crisis of Russian Autocracy* 100–137. Sandro 243–248. Manglende viljestyrke: KR 18. november 1903, Plesjakov 60–89. Tysk hjelp til flåten: Röhl 2.285–93.
- 26 Desember 1904, uroen sprer seg: KR 18. november, 4., 21., 28., 30. desember 1904. Verner 100–137.
- 27 Daly 1.150–2. Verner, *Crisis of Russian Autocracy* 137–167. Lieven *NII* 139–40. ND 8. januar 1905.
- 28 Ruud 158–159. Daly 1.154–6. Lieven *NII* 140–141. Figes PT 173–181. ND 8. januar 1905. KR 9. januar og 11. januar 1905. Aleksandra til prinsesse Victoria av Battenberg 11. januar 1905: Sophie Buxhoeveden, *The Life and Tragedy of Alexandra Feodorovna, Empress of Russia* (heretter Buxhoeveden) 108–110. Robert Massie, *Nicholas and Alexandra* 97–100.
- 29 Daly 1.156–7. LP 245–64. Boris Savinkov, *Memoirs of a Terrorist*; Marie Pavlovna, *Education of a Princess: A Memoir*; Ivan Kaljajevs vitnesbyrd (blant annet Ellas påstand om at Sergej gikk av fordi han var redd for å bli myrdet); storhertuginne Ksenija, 4. februar 1905; alt sitert i LR 250–64. KR 4., 5., 6., 9. februar 1905. ND 4. februar 1905. Bondeopprør: Figes, PT 188–191. Revolusjon i Kaukasus, Stalin i Tsjiatura: Montefiore, *Young Stalin* 132–138.
- 30 Tsushima: Pleshakov 261–279; Aleksis' fall 311–315. ND 1. november 1908. Revolusjonen sprer seg, lovgivende forsamling 184–188. Lieven *NII* 144–146. Sandro: Russland i brann 249; 14. mai 1905 piknik på Gattsjina, nyheten om Tsushima kommer, N «sa ingenting som vanlig» 248. KR 20. juni 1905. ND 17. august, 14. september 1905. Witte til Amerika: Witte 135–161; møte på *Sjtandart*, 14. september 1905. Meninger og utnevnelse av Nikolasja: Robinson 62–63. ND 17. august, 14. september 1905. Björkö: Röhl 2.368–71, 379–380.
- 31 Björkö: Röhl 2.368–71, 379–380.
- 32 ND 12., 17. oktober 1905. GARF 543.1.232.1–4. Trepov til Nikolaj, 16. oktober 1905; GARF 595.45.6–7, Nikolaj til Trepov, 16. oktober. Om Nikolasja som grusom onkel, dumhet (Minny), temperament og hysteri, drepte borzoihund, mystisisme, så på tsaren som guddommelig: Robinson 4, 14–16; elskerinne, mystisisme og Stana 51–55; Nikolasja tilkalt, Kirejev og Mosolov, historier som Nikolasjas trusler, Nikolasjas skyld 67–70; Nikolasja hopper gladelig ut av vindu (1916, fortalt av general V. M. Bezobrazov) 290. Kyrils uforskammethet: LP 277–278, Nicky til Minny, 5. oktober 1905. Bing 185–188, Nikolaj til Minny, 19. oktober 1905; 192 Minny til Nicky, 1. november, om å støtte Witte, Trepov beundringsverdig oppførsel, og Nikolasja i bunn og grunn god soldat. Denne fremstillingen er også basert på Verner 225–245. Abraham Ascher, *The Revolution of 1905: Authority Restored* (heretter Ascher, 1905) 10–15. Witte 237–250. Kaukasus: Montefiore, *Young Stalin* 138–153. Nickys holdning til Witte, vonde dager, feil vei: Narysjkin 189.
- 33 Witte under press; aksjon fra Durnovo: Verner 260–280; eksempler på Nikolajs brutalitet 272;

- Wittes aksjon 274–280. Aksjon i Moskva, sovjetet arresteres: Witte 273–284; svake menns brutalitet 286–292; undergravet av Trepov 315; advarsel til Nikolaj, kastes hit og dit som skip i storm 317; Durnovo liberal, iherdig, dyktig, kjærlighetsforhold og kjærlighetsbrev til spansk ambassadør 321–323; Trepovs personlighet 326–331; pogromer Trepov 327; og antisemittisk kampanje fra Kommisarov og Ratsjkovskij 331; rapporterer konspirasjon til tsaren, som ikke hadde til hensikt å straffe kapteinen 332. Nikolaj om kosakkenes bruk av pisk/stokk: Stolypin 71. Durnovos aksjon, 15 000 drept og såret: Figes, *PT* 200–202. Alex Marshall, *Russian General Staff 1860–1917*, om Alikhanov-Avarskij/Grjazanov 64. Bezobrazov, Orlov og Richters brutalitet: Ascher, 1905, 333–334. Orlov godkjenner brutalitet etc. i brev til Minny: Bing 194, Nicky til Minny, 10. november 1905, ministerrådet snakker mye, skuffet over Witte; 195 Nicky til Minny, 17. november, uro blant bønder, ikke nok soldater; 196 Nicky til Minny, 1. desember, Witte tar seg iherdig av den revolusjonære bevegelsen; 200–202 Nicky til Minny, 8. desember, gamle tankeløse liberalere som nå roper på beslutsom handling, hæren liker Nikolasja og har tillit til ham; 202 Nicky til Minny, 15. desember, Semjonovskij-regimentet til Moskva i går, Dubasov i Moskva, Orlov til Livland; 205 Nicky til Minny, 22. desember, væpnet opprør i Moskva knust, Vorontsov syk; 207 Nicky til Minny, 29. desember, Dubasov i Moskva; Baltikum, Orlov, Richter godt arbeid, terror må møtes med terror; 210 Nicky til Minny, 12. januar 1906, Orlov utmerket arbeid, Nikolasja glimrende idé, Meller-Zakomelskij, Sibir; Durnovo storartet, Trepov uunnværlig. Nikolasja planlegger aksjonen og gir kvartermester ordre om å insistere på hard fremferd (1170 drept): Robinson 70–75. «Gleder meg»: Lincoln, *In War's Dark Shadow* 310. Nikolaj utsetter henrettelse etter anbefaling fra adjutant: Spiridovitsj 1.72–3. Rasputin: Nikolasja møter Rasputin først, redegjørelse fra prins Roman Petrovitsj (Militsas sønn) sitert i Robinson 70. Første møte Nicky/Alix: ND 1. november 1905.
- 34 Jødiske spøker og Nikolajs innstilling til jøder (og senere til Bejlis-saken), Spiridovitsj 1.393–4, 2.142, 446–447. Aleksandra om jøder: F 115, A til N, 13. april 1915; F 242, A til N, 17. september 1915. Röhl 1.758, Nikolaj til Helmuth von Moltke 1895. Sions vises protokoller: Ruud 204–218. Daly 2.123–30. Om De svarte hundre og møtet med Dubrovin: Witte 192; Mosolov 143. Jødiske imitasjoner: Bing 30, N til Minny, 5. september 1884. Holdning til jøder, «Engelskmenn er jøder»: Witte 190. Fylt av hat mot jøder: Nikolaj til KR – Beech 2. 120. Om De svarte hundre: Kotkin, *Stalin* 99–101. Figes, *PT* 197. Gjenerobring av Kaukasus: Montefiore, *Young Stalin* 152–154.
- 35 Witte, Nikolaj hater ham: Narysjkin 197. Stolypin, bakgrunn: Stolypin 1–33; avvæpner revolusjonære 60; nerver 60; MVD 88–89; lover og dumaen 100–105. Goremykin: H. H. Fisher (red.), V. N. Kokovtsov, *Out of my Past: The Memoirs of Count Kokovtsov* (heretter Kokovtsov) 123–129. Om Goremykin: Gerasimov sitert i Ascher, *Revolution of 1905* 63–70. Witte og jødisk klikk: Bing 221, Nicky til Minny, november 1906.
- 36 Åpning av dumaen LP 286, Ksenijas dagbok, 27. april 1906. KR 27. april 1906. Spiridovitch 1. 59–64. Nikolasja foreslår Stolypin som statsminister: Robinson 89. Stolypin, innenriksminister og statsminister; bombing, og første oppløsning av dumaen: Stolypin 97–182. Bing 215–217, Nicky til Minny, 16. og 30. august 1905. 16 000 embetsmenn drept – sitert i Kotkin, *Stalin* 104; partiene mister makt 118. Figes, *PT* 233–4. Tsaren krever umiddelbare henrettelser, unntakstilstand, hans syn videreformidlet av krigsminister A. F. Rediger til innenriksminister Stolypin, 1. juli 1906: RGIA 1276.1.92.11, Rediger til Stolypin. Alex Marshall, *Russian General Staff 1860–1917*, om Alikhanov-Avarskij/Grjazanov 64. Tsarens undertrykkelse: Ascher, 1905, 333–334. Keiserens sikkerhet: King 110–111; Spiridovitch 1.271/ 284–287.
- 37 Rasputin: James T. Fuhrman, *Rasputin: The Untold Story* (heretter *Rasputin*): bakgrunn og personlighet 15–30; ankomst 40–48. En russiske bonde: Olga Aleksandrova sitert i Massie, *Nicholas* 189. Vorte på penis og kvinnelig orgasme: Figes, *PT* 32. Rasputin møter Nikolasja først, deretter Kråkene: Prins Roman Petrovitsj sitert i Robinson 71; Vyubova 67–70.
- 38 King 107; *Rasputin* 46–48; Vyubova 1–67. Orlov: Narysjkin 188.
- 39 Alix i sengen hele dagen: Vyubova 20; hva som helst hvis hun hadde blitt frisk 24; én venn

- 33; OTMA oppvekst, to yngste osv. 36–37; Tsar gir ordre om kino: GARF 553.16.32, NII til Benckendorff, 13. februar 1913. Gilliard 28 om Vyrubova, sentimental og mystisk, Alix bare vennskap der hun kunne være dominerende. Vyrubovas vennskap med Alex, mani og mystisk overtro: Narysjkin 186. Nikolaj overlevde bare på grunn av hans bønn: Sofia Tjuttseva sitert i Rappaport 162. *Rasputin* 39–48; Alix' og døtrenes brev til Rasputin 94–95. ND 18. juli, 12. oktober, 9. desember 1906; Stolypin, 27. mai 1907; 6. november, 27. desember 1908, om besøk til Anna for å treffe Rasputin; 4., 29. februar, 29. mars, 26. april, 15. august 1909. KR 6. og 10. november 1906, om Nikolasja og Stana. Nikolasjas skilsmisse: Robinson 97–101. Vyrubova 69. LP 290, Nicky til Stolypin, 16. oktober 1906; 297, Alix til Nicky, 17. juli 1907; 304, Ksenijas dagbok, 7. september 1908; 306 Olgas memoarer; 308–310 Alix til Olga, 1. og 11. januar 1909 om «småpiker» og Vår venn; Tatjana til Alix, 17. januar 1909. Olga Alexandrovna, 25 *Chapters of My Life*, 98–101. Bing 227, Nicky til Minny, 22. mars 1907, om Nikolasjas ekteskap. Herkules: Zimin, *Negroes* 409–410 og 415–418, sitat Vyrubova og Maurice Paléologue. Herkules og nubiske vakter: dette er basert på forskningen til Penny Wilson – se <http://forum.alexanderpalace.org/index.php?topic=348.0;wap2>. Veronal og andre opiater: Rappaport, *Ekaterinburg*, 55, 60; jentenes luksus 74–75.
- 40 Stolypin 115–149; jødiske reformer 169–162; andre duma, 174–176; kupp og tredje duma, 202–215; Vorontsov, *Caucasus* 237–239. Jødisk reform: *Krasnyj arkhiv* (1925) 5.13, Nikolaj II til Stolypin, 10. desember 1906. Hat mot jøder: LP 340, Nicky til KR, 14. september 1912. Bing 220, Nicky til Minny, 11. oktober 1906, liker og respekterer Stolypin; 228, 29. mars 1907, om dumaen, «slår til, så er de borte». Figes, *PT* 225–228.
- 41 Militære reformer: Lieven, *Flame* 146–148. Norman Stone, *Eastern Front* (heretter Stone) 24–26. Robinson: 88–104. Stolypins reformer, om jødiske og andre reformer 196–197: Stolypin 150–206. SD medlemskap: Kotkin, *Stalin* 118. Izvolskij: Lieven, *Flame* 192–197.
- 42 Stolypin 251–260; 279 møte med Edvard VII ved Reval. Lieven, *Flame*, 148–150, 197–203; 208–24. Geyer 277–280. Clark 185–190. Geyer 276–268. Margaret MacMillan, *The War that Ended Peace: The Road to 1914* (heretter MacMillan) 391–422. Stone 24–26. 11. august 1907, rolig hjemme, Izvolskij, britisk triumf, Stolypin 253; krise i 1908 257–259; krig fatalt for dynastiet 259. Figes, *PT* 225–229. Robinson 88–129. Edvard VII ved Reval: Stolypin 279. Reval/Cowes: Mossolov 210–212; Spiridovitsj 1:170–5. Miranda Carter, *The Three Emperors* 352–354; Cowes 374–376. Jane Ridley, *Bertie: The Life of Edward VII* 398–422. Rappaport 124–128. King 426–432. Krise i 1908, viktig ministermøte: AVPRI 340.787.7.162–6. Skildring av Izvolskij: Harold Nicolson, *Lord Carnock* 216. Bulgaria, Ferdinand som tsar, Izvolskij kaller Aehrenthal «ce sale juif» (den skitne jøden), NII sier det er en stormannsgal handling, men anerkjenner Ferdinand som konge under besøk i Petersburg: *Ferdinand* 214–234. Minny rasende på Ferdinand: Bing, Minny til Nicky 12. mars 1909. Montenegro krever krig: *Montenegro* 264. Vennskap og død, general A. A. Orlov, 4. oktober 1908, i Kairo: Spiridovitsj 1:271, 285–6. Aleksander Orlov unik rolle: Narysjkin 188.
- 43 Stolypin 327–362. Kokovtsov 263–270; teller jeg ikke 282. Rappaport 149–152: Sofia Tjuttseva om jenter ved attentat og Rasputins besøk. Stolypin om krig og revolusjon: Serge Sazonov, *Fateful Years, 1909–1916* (heretter Sazonov) 232. Stolypin mister makt: Figes, *PT* 226–231. Krig og militær politikk, riving av festninger og etablering av reservestyrker, Sukhomlinovs reformer, lille og store program, økonomiske data: Stone 19–33. Lieven, *Flame* 225–226. Sukhomlinov: V. A. Sukhomlinov, *Vospominanija* (heretter Sukhomlinov), om å bli kvitt storhertuger 191; og skape hær som i Tyskland 210; for tsaren var jeg først og fremst tjener 214 eller fagmann 233; 25. juli, tsaren fullstendig rolig mot Nikolasja, Nikolasjas stormannsgalskap, allmektig 243; Nikolasja så ut som Ivan den grusomme med sine raserianfall 244. Sukhomlinov besøker Livadija 1909, pen kone med fine vaner, avskydd av sosieteten: Spiridovitch 1:1385. Utrolig frivolitet: Kokovtsov 310–335. Lo av fly i militæret: Sandro 264. Geyer 288–292. MacMillan 353–335. William C. Fuller Jr, *Strategy and Power in Russia* 425–433. William C. Fuller Jr, *The Foe Within* 45–48. Maurice Paléologue, *An Ambassador's Memoirs* 1.83. Nikolasjas fall, mis-

- lykkede reformer: Robinson 104–108; Kråkenes krangel med Rasputin (memoarene til prins Roman Petrovitsj: Roman Petrovich Romanov, *Am Hof des Letzten Zaren*) 108; Alexandra om Nikolasja vs. Guds mann og Nikolasjas anger (memoarene til hans prest under første verdenskrig, G. Sjavelskij) 108–109. Tolstoj's død: Bing 260 N til Minny, 11. november 1910; Bartlett, *Tolstoy* 386–387; 412–419.
- 44 Rasputin vs. Stolypin og kirkeledere: *Rasputin* 49–85. Den som roste ham, var god: Narysjkin 196–197. Sukhomlinov 191–193, manøvre, den onde, den svake. Stolypin, kriser, militære lover, reformer: Stolypin 250–326. Tsar avviser Stolypins avskjedssøknad, nedlegger veto mot marinelov: GARF 601.1.1125.4–5, Nikolaj II til Stolypin, 24. april 1909.
- 45 Attentat mot Stolypin: Stolypin 363–388. Slutt for Stolypin, ingen fest: Figes, *PT* 230–231. Stolypin dyster, tsarens plan, skyting, utnevnelse: Kokovtsov 271–278; *Rasputin* 87–91. Bing 264–267, Nicky til Minny, 1. september 1911. Rappaport 149–151, sitat Sofia Tjutsjeva. Ruud 173–200. LP 331, M. P. Bok, *Stolypin's daughter*. Narysjkin 199. Feilgrep med familiefeide: Marie of Romania 2. 223.
- 46 Beilis, Kokovtsov, tap av Stolypin: Stolypin 363–388. Kokovtsov 271–278; ikke Khvostov 276 og 292; ny statsminister, samtale med Aleksandra om Stolypin og skjebnen 283. *Rasputin* 87–91. Bing 264–267, Nicky til Minny, 1. september 1911. Rappaport 149–151, sitat Sofia Tjutsjeva. Ruud 173–200. LP 331, M. P. Bok, *Stolypin's daughter*. Narysjkin 199. Mendel Beilis-saken, Tsjaplinskij's rapporter i Kiev, antijødisk lov om handel i Sibir: Levin 116–124.
- 47 Olgas ball: Rappaport 156–157. Vyrubova 22.
- 48 Kokovtsov 291–300. Rasputins krise: M. V. Rodzianko, *The Reign of Rasputin* (heretter Rodzianko) 36–39, audiens hos Minny; 40–57 audiens hos tsaren og Jusupovas rapport om Aleksandras ønske om å få ham hengt. LP 337, Rodzjankos memoarer, Ksenijas dagbok, 25. januar, 16. februar, 16. mars 1912, om Minny, Ksenija, Jusopova samtaler. ND 15. februar 1912. Vyrubova 30: Tjutsjeva kraftig irectesatt. Bedre med én Rasputin enn ti hysteriske anfall: Nikolaj sitert i Figes, *PT* 33. Borodino: LP 340, Nicky til KR, 14. september 1912. King 316–317. Wortman 379–382.
- 49 Aleksejs sykdom med Nikolajs ord: Bing 276, Nicky til Minny, 20. oktober 1912. Aleksejs sykdom: Vyrubova 42–43, bygg et monument til meg, Nicky stormer ut, Rasputins telegram. LP 342, 343–348, Nicky til Minny, 20. oktober 1912. ND 5–13, oktober 1912. Gilliard 8–12.
- 50 Kokovtsov 313–429. Sukhomlinov 191–193, manøvre, den onde, den svake. Robinson 108–129: Sukhomlinov får makt, rivalisering med Nikolasja, Nikolasja inn i varmen igjen, avlyser krigsministerens manøvre. Sukhomlinov i Livadija: Spiridovitch 1.1385. Forsøk på å gi Sukhomlinov sparken: Kokovtsov 310–335. Sazanov: MacMillan 458–461; Sazonov kvinnelig 461. «Trist vakling», sitat i *Ferdinand* 257. Pannekake: 226, 11. september 1915; 421, 17. mars 1916; 537, 17. juli 1916. Sazonov 90–97. Clark 340–342 om krisen i 1912 og planer. Geyer 288–292. MacMillan 353–355. *Ferdinand* 242–247, 2 millioner franc til Ferdinand fra NII. Kroning, Montenegro: *Montenegro* 276–228. Militærpoliti: Fuller, *Strategy and Power in Russia* 425–433. Fuller, *The Foe Within* 45–48. Paléologue, *Ambassador's Memoirs* 1.83.
- 51 Krig på Balkan: Lieven, *Flame*, fremstilling av Sazonov 232–234; første krig på Balkan 241–272, tsar vender seg mot serberne 258, imot autonomt Albania; revidering av Kokovtsovs versjon 267–269. MacMillan 448–480. Sazonov 90–97. Clark 281–290, 340–342. McMeekin 20–27. Tysklands og Østerrikes rolle: Röhl 2.880–6, 917–932. Bulgaria i første krig på Balkan, fremrykning mot Bysants, Sazonov og Nikolaj II's holdning til Balkanligaen og Bulgarias suksess, Sazanov vakler, *Ferdinand* 245–274. *Montenegro* 279–301. Sazonov 68–78. Jakt roer senere: LP 346, Nicky til Minny, 20. oktober 1912. Det jeg beordrer, er militær doktrine: D. A. Rich, *The Tsar's Colonels: Professionalism, Strategy, and Subversion in Late Imperial Russia* 221. Sukhomlinov 152: gir Sazonov skylden for de slavofiles krigspolitik; Nikolaj 1911 ønsket å ha kommando over hæren 191. Stana og Militsa som støttespillere for Montenegro, Nikolasja nøytral: Robinson 128. Kokovtsov om Sukhomlinov, Alix: 301–319; ekstra militærbudsjett 342–324; delvis mobiliseringskrise 344–351; Militsa overtaler Kokovtsov 357. Sazonov til Kokovtsov, 12.

- november 1912, sitert i Ronald P. Bobroff, *Roads to Glory* 55. V. I. Bovykin, *Iz istorii voznikno-venija pervoj mirovoj vojny* 125–127; Nikolaj, 23. november 1912. Plan for marinen: KA 6.51–2, Grigorevitsj til Nikolaj, 25.–26. oktober 1912. Sazonovs notat til Kokovtsov, sitert i McMeekin 25.
- 52 Rosemary og Donald Crawford, *Michael and Natasha: The Life and Love of the Last Tsar of Russia* (heretter *Michael*). Beech 1.194–5. LP 349–51, Minny til Nicky, 4. november 1912; Nicky til Minny, 7. november; rapport fra Okhrana-agent 17. desember.
- 53 Trehundreårsjubileum: Kokovtsov 360–362. Spiridovitch 2.337–45; bryllupet i Berlin 321. Rodzianko 74–77. Om ministre: Narysjkin 206. Wortman 383–394. King 389–401. Sex, Blok, Belyj og sølvalderen: *Lincoln In War's Dark Shadow* 349–388. Aleksandr Blok sitert i Figes, *PT* 14. Lena og Stalin: se Montefiore, *Young Stalin* 256–257. Kotkin, *Stalin* om Blok, sitat om Okhrana 130; om marxisme og nasjonaliteter 133; om Lenin-sitat, «tsarveldet seiret», 135. Verre/bedre: Figes, *PT* 129. Mesjtsjerskij, Maklakov, Krivoshein: Lieven, *Flame* 293–295.

Scene 5: Katastrofe

- 1 Spiridovitsj 2.360–402; om frifinnelse av Beilis 2.447. Beilis-saken: Levin 205–291. Figes, *PT* 240–243. Om Aleksej: KR 18. mars 1912. Om Aleksejs og jentenes personlighet: Vyrubova 37–39. Gilliard 24–25. Rappaport 165–170. Rappaport, *Ekaterinburg* 90 (Aleksej) og 73–85 (jentene).
- 2 Ringvirkninger av Balkanligaen, Bulgaria kommer på kant med Russland i *Ferdinand* 270–279; den andre balkankrig 279–287. *Montenegro* 279–301. MacMillan 458–461. Clark 340–342. Sazonov 90–97. McMeekin 25. Montenegro, slutt på russisk fortrolighet: *Montenegro* 279–301.
- 3 Den andre balkankrig: Lieven, *Flame* 272–290; Poincaré gir carte blanche til støtte for Russland 240; Liman-krisen 284–287. Sazonov 97–103. Nikolaj sitert av Sazonov i Clark 275. Kokovtsov 313–429; om tyrkere og Liman 389–393. Goremykin: Sandro 252, lik. Liman: Sazonov 117–125; 117 Nicky forteller Sazonov om samtale med den tyske keiseren i Berlin, konferanse februar 1914, 126 offensiv mot Konstantinopel uunngåelig i europeisk krig. Kokovtsov mister makt, blir avskjediget, Goremykin som «gammel pelsfrakk»: Kokovtsov 439. Kokovtsovs fall, utnevning av Maklakov, diskusjon om å oppløse dumaen eller gjøre den om til rådgivende organ, innflytelse fra Krivosjein og Mesjtsjerskij: Lieven, *Flame* 294–297. Durnovo mulig statsminister: Dominic Lieven, *Bureaucratic Authoritarianism in Late Imperial Russia: The Personality, Career, and Opinions of P. N. Durnovo*, *Historical Journal* (1983) 26.2.391–402. Lieven, *NII* 17; notat fra Durnovo 195–197. Geyer 285–287, 310–321. MacMillan 29–37. Nikolaj planlegger å fjerne eller redusere dumaens fullmakter med Maklakov: GARF 601.1.1119.1–2, *NII* til N. Maklakov, 18. oktober 1913. Malinovskij, Lenin-sitat og Stalin: Montefiore, *Young Stalin* 280–325. Om Poincaré, franske generalers besøk og fransk engasjement for å inkludere mulighet for krise på Balkan: Clark 294–308; Liman von Sanders-krisen 335; møte i prøyssisk bryllup 339; konferanser i januar–februar 341–348; mannssjåvinisme 360. Liman-krisen og spesiell konferanse: McMeekin 30–5. Hall 248–249.
- 4 Døtrene OTMA forelsket: Dette er basert på Rappaport 191–206.
- 5 V. I. Nevskij, *Nikolai II i velikije knjaza*, Leningrad, 1925: 45 hvordan lever du, omfavning, «tantes arm med vellystige kyss». Dmitrij Pavlovitsj (DP) til Nikolaj II, 29. september 1911; 46 «hjerte, sjel og legeme (bortsett fra rævhølet)», DP til NII, 16. oktober 1911; 48 sjanse til å danse med Zizi eller baronesse Frederiks, DP til NII, 17. november 1911; 50 «tørke deg bak», «omfavner puten og tenker på keiserinnen», DP til NII, 19. mars 1914.
- 6 Siste sesong og forelskede jenter: Rappaport 207–222; Olgas beilere 212. Rumensk ekteskap mulig for Olga, beskrivelse av OTMA og besøk: Marie Roumania 2.327–331. Olgas ekteskap – Gilliard 32 Olga sier far har lovet å ikke tvinge meg til å reise fra Russland, jeg er russer.

- Om ballet i Anitsjkov: Helene Iswolsky, *No Time to Grieve*, 83–85. Jusupov: ND 8. oktober, 11. november 1913. LP 372, Ksenijas dagbok, 8. oktober 1913; 380, Ksenijas dagbok, 9. februar 1914. ND 9. februar 1914. Forfatterens intervju med niesen til storhertuginne Irina, prinsesse Olga Romanoff.
- 7 Pašić i Petersburg sitert i Clark 280. Krim, Annas svik: F 73–76, Alix til Nicky, 28. april 1914, 26. januar 1914, 26.–27. oktober, 19. november 1914, 27. januar 1915; 3. november 1915. Krim: Spiridovitch 2.450–60; Anna forelsket i Nikolaj 450–452. Vyrubova 158. Narysjkina 206. Besøk i Romania, solbrente jenter, søt Nicky: Marie Romania 2.336–338. Siste tur til Krim, besøk i Romania, Olga som vil bli i Russland: Rappaport 214–221, sitat 217, Nikolaj til Agnes de Stoeckl. Olga om å bli i Russland: Gilliard 32. Romania, mulig ekteskap, Sazonov 103–115; samtale med Aleksandra om at hun gruer seg til å skilles fra døtrene 110.
 - 8 Krisen i juli–august, Poincarés besøk og veien til krig: Sazonov 150–160, 177–216; krise ved innstilling av mobiliseringen 193–205; krigserklæring 212; Stolypin uerstattelig 232. Sukhomlinov om 20.–30. juli 1914: skylder på Nikolasja 221–228; skylder på Sazonov for holdningen til krig 152; Nikolaj sa alltid at han ville ha kommandoen over hæren 191; Russland aldri så forberedt som i 1914, mobiliseringen gikk som smurt 245. Rodzjanko 106–108. Megling i Haag: OPI GIM 180.82280, Nikolaj II til Sazonov, 14. juli 1914. Rasputin imot krigen: F 283, A til N, 1. november 1915. Nikolasja rørt over tilbudet om å bli øverstkommanderende, takksigelsesgudstjeneste i Vinterpalasset: Robinson 134. Sukhomlinov vil ikke ha kommandoen: Stone 51–52. Takksigelsesgudstjeneste i Vinterpalasset, Nikolaj gråtkalet: Rodzjanko 110–111. Lieven, Flame 313–342. Nikolajs versjon av Sazonovs oppringning og sannsynligheten for krig, 24. juli 1914, og ministermøte den ettermiddagen: Peter Bark, *Memoirs* 7.1–4, 7–26. Gilliard 36–40: krigserklæring. Fortumlet Nicky, møter, nye telefoner, Alix ikke informert: Vyrubova 479. Geyer 312–320. Telegrammer Nicky–Willy: Röhl 2.1065–70. McMeekin 53–75. MacMillan 551–602. Sean McMeekin, July 1914, 260–305. Lieven, *NII* 197–204. Kotkin, *Stalin* 156: mobilisering, innkalling, statistikk.
 - 9 August–september, de første slagene: Stone 45–69. Robinson 157–169.
 - 10 Stavka og Nikolasja: Robinson 142–190; Nikolasja «eremitasjen min» 202. Stone 51–53.
 - 11 Såret soldat dør: F 86, A til N, 2. mars 1915; F 83, 28. februar 1915. Aleksandra må tøyles: Ernst av Hessen sitert i Narysjkin 204. Aleksandra på sitt beste som sykesøster: Vyrubova 9; styrket 49; togkollisjon 55. Rappaport 227–254.
 - 12 Stone 70–91. Robinson 170–206. 13. september 1916, Rodzjanko, besøk i Stavka, samtale med Nikolasja om hending av Rasputin 118–119. Envers offensiv og nederlag: Sean McMeekin, *Ottoman Endgame* 146–153.
 - 13 Nikolasja bestemmer over ministrene: F 153, A til N, 17. juni 1915. Spionjakt, undertrykkelse av jøder F 125, A til N, 4. mai 1915; F 128, N til A, 8. mai 1915. Robinson 100 og 207–209. Jødiske deportasjoner: Eric Lohr, *The Russian Army and the Jews: Mass Deportation, Hostages, and Violence during World War I*, Russian Review (2001) 60.404–19. Mjasojedov-saken, uskyldig: Fuller, *The Foe Within* 132. Nikolasjas spionjakt: Robinson 216–218; 217 «ikke granater i det hele tatt», Nikolasja til N, 24. februar 1915.
 - 14 F 89, N til A, 2. mars 1915; F 102, A til N, 5. april 1915. Robinson 221 om Nikolasja og Dardanellene. McMeekin, *Ottoman Endgame* 163–221.
 - 15 F 99, N til A, 9. mars 1915; F 100, A til N, 4. april; F 104, A til N, 6. april; F 107, N til A, 7. april; jøde, F 115, A til N, 13. april.
 - 16 Stone 122–143; mangel på granater 144–164; tilbaketrekning 165–193; avsnittene om krigsmateriell og økonomisk krise er basert på Stone 194–211. Robinson 231–244: Nikolasja klager til NII om mangel på ammunisjon 240; Orlovs brev til Janusjkevitsj, 2. juni 1915 245; sparking av Sukhomlinov, Maklkov, Nikolasjas klimaks, sparket med beina i været (Sjavel'skij), Nikolasja gråter, planer om å legge bånd på Aleksandra (Sjavel'skij), utslitte nerver (Polivanov), Aleksander og Nikolaj gir Nikolasja sparken 245–259. Rodzjanko 128–147. Rettssak mot Sukhomlinov: F 397, A til N, 4. mars 1916.

- 17 Stone 187–193. Robinson 240–260. Rasputin og Bark: F 131, A til N, 11. mai 1915. Panikk, N gråter: F 131, N til A, 11. mai 1915. Rasputin fra Gud: F 135–137, A til N, 10., 11. juni 1915. Nikolasja vs. Guds mann: F 138, A til N, 12. juni 1915. Mer autokratisk / spion i hovedkvarteret: F 145, 14. juni 1915. Ingen tillit til Nikolasja / bjellen / en kvinnes instinkt: F 147, A til N, 16. juni 1915. Goremykin/Khvostov: F 156, A til N, 18. juni 1915; F 160, A til N, 22. juni, Djunkovskijs rapport om Rasputin. Sergej Mikhailovitsj og Ksjessinskaja blandet sammen: F 169, A til N, 25. juni 1915. Nikolasja avskjediges, konas bukser usett, ingen somling: F 171, A til N, 22. august 1915. Orlov ut: F 174, A til N, 23. august 1915. Brev fra ministrene, Sazonov kalte dem sammen: F 177, A til N, 24. august 1915. Robinson 191: Nikolasja – sende Alix i kloster, sitert fra Sjavel'skij, feltpresten. Vyrubova 57–59: krangel med enkekeiserinnen, Nikolaj sjokkert over Warszawa, vanskelig å unnlate å ta kommandoen, får ikon, forteller det til ministrene, svetter. Lieven, *NII* 227. Minny om Nikoljas feil: dagbok sitert i Hall 264–265. Ingen offentlig opinion: Stanley Washburn, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, sitert i Joshua A. Sanborn, *Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire* (heretter Sanborn) 101. Aleksej, opplæring ved hovedkvarteret: Gilliard 62. Alix ambisjos og ufeilbarlig: Marie of Romania 3,351–2.
- 18 *Rasputin* 155–166. Rasputin gir råd om kirkeutnevnelser: F 160–162, A til N, 22. juni 1915. Har signert militære utnevnelser: F 179, N til A, 24. august 1915. Trenger bukser ved hovedkvarteret: F 180, A til N, 25. august 1915. Takk Gud for at det er over / tenk at min kone hjelper sin mann: F 181–182, N til A, 25. august 1915; bevar autokratiet / Khvostov, F 171–173, A til N, 22. august; anklager Sazonov og Polivanov, F 177, A til N, 24. august; Andronnikov rådspurt, F 191, A til N, 29. august 1915; bli kvitt Gutsjkov, F 193, A til N, 30. august; få Gutsjkov hengt?, F 200, A til N, 2. september; gi Sazonov og Khrivosjein sparken, ikke møte Rodzjanko, navn som kan erstatte Samarin, Andronnikov berømmer Khvostov med Rasputin osv., F 212, A til N, 7. september; Sazonov pannekake, utnevne Khvostov, Andronnikov anbefaler, Goremykin strever, alt for Baby, F 225–228, A til N, 11. september; Khvostov legger planer, F 242, A til N, 17. september; Khvostov/Svensen, en mann, ikke noe fruentimmer, F 247, A til N, 17. september; treffer Rasputin for å diskutere Svensen, F 261, A til N, 4. oktober. Benckendorff om Aleksandra, Lieven, *NII* 227.
- 19 Stone 208–214. Jernbanekrise: F 197, N til A, 31. august 1915. Aleksej i Mogiljov: F 265–268, N til A, 6., 7. oktober 1915; F 281, N til A, 31. oktober, og A til N, 1. november. Andronnikov og Rasputin oppfordrer til forandring: F 284–289, A til N, 2.–3. november 1915.
- 20 Goremykin, buet ut i dumaen: F 292, A til N, 6. november 1915; Rasputin drømmer om Konstantinopel, F 295, A til N, 8. november; Rasputin med Goremykin, F 316–317, A til N, 29. november; tar imot Khvostov / leser *The Millionaire Girl*, F 339, N til A, 31. desember; kandidater til ny statsminister, spør Khvostov om råd om Stürmer, F 349, N til A, 5. januar 1916; utnevner Stürmer til statsminister, Khvostov håpet å bli statsminister selv, F 352, A til N, 7. januar; fremrykning til Erzurum, F 354, N til A, 7. januar; avskjediger Dzunkovskij og Drenteln og Orlov som planla «kloster for meg», F 356, A til N, 8. januar.
- 21 *Rasputin* 164–166. F 384–402: 384, A til N, 10. februar 1916 – 6. mars 1916; F 388, A til N, 13. februar 1916, A avviser Boris og Dmitrij planlegger å gifte seg med Olga; avsetter krigsminister Polivanov og etterfølgeren, F 409, N til A, 10. mars; epler fra Rasputin til N, F 413, A til N, 13. mars.
- 22 Narots, Brusilovs offensiver. Stone 232–263; beskrivelse av V. Bezobrazov 225, spesielt 261. N utnevner Brusilov, F 415, N til A, 14. mars 1916; kysser deg overalt, F 419, A til N, 15. mars; Philippe og Rasputin gir råd om å være autoritær, F 421, A til N, 17. mars; Boy Blue, F 429, N til A, 13. mars; fariseernes ondskap mot Rasputin, F 437, A til N, 5. april; flåten okkuperte Trapezunt, F 439, N til A, 5. april, går i land der, F 473, N til A, 23. mai; «my Boy Blue», F 447, A til N, 8. april, og F 463, 1. mai; trøbbel med innenriksminister, F 459, A til N, 28. april; ikke nevnt planer om offensiv til noen / Brusilovs offensiv, F 491, N til A, 5. juni; Walton på Themsen, F 495, N til A, 8. juni; Stürmer ærlig, forsyningskrise, F 500, N til A, 11. juni. (Ns

- tidligere anmodning om å holde på militære hemmeligheter: F 196, N til A, 31. august 1915.) Mange krigsfanger: F 537, A til N, 17. juli 1916; Alix ved Stavka, F 547, A til N, 3. august, og N savner roen hennes, 3. august; fortvilet over Bezobrazov, «ga ordre om fremrykninger der myrene er kjent for å være ufremkommelige, lot garden bli slaktet», F 548, A til N, 4. august; N gir Bezobrazov sparken, F 564, N til A, 16. august. Rasputin fraråder fremrykning, F 553, A til N, 8. august 1916; As menstruasjon ødelegger alt – plage, F 568, A til N, 20. august; til-lit til Rasputins visdom for landet, F 569, A til N, 4. september; A treffer Stürmer, deretter Rasputin, F 573, A til N, 7. september. Sanborn 108–129; kasakhopper 177–178; F495 og F593 Rasputin: råd om matforsyninger, 9. juni og 20. september 1916. Brusilov og overskudd av granater: Kotkin, *Stalin* 162–164. Russisk fremrykning inn i Anatolia og felttog inn i Persia og Irak: Robinson 263–287. Tsargrad-felttog: F 582, N til A, 13. september 1916. Russisk fremrykning til Erzurum, Trapezunt og felttog til Persia og Irak: McMeekin, *Ottoman Endgame* 270–284; april 1916, Sazanov forhandler om enorme nye territorier for Russland med Sykes-Picot i Petrograd 284–286; februar–april 1916, Baratovs felttog til Persia og mot Bagdad i Irak, 289–290; Tsargradskij-regiment 312–321.
- 23 Nickys utmattelse: Aleksander Naumov landbruksminister, Benckendorff, Fabritskij sitert i Lieven, *NII* 220–227. Benckendorff sitert i Gleb Botkin, *The Real Romanovs* 125. Paléologue om Badmajevs eliksir: Ambassadørens memoarer, 6. november 1916. N ensom: F 205, N til A, 4. september 1915. Aleksandra tar opium: F 366, A til N, 14. januar 1916; N tar kokain, F 303, N til A, 12. november 1915. LP 541, Jusupov til Bimbo, 14. februar 1917. Korn og jernbanekrise: dette er basert på Stone 283–301. Forsyningskrise: F 505, N til A, 15. juni 1916; Rasputin gir råd om priser, F 505, A til N, 16. juni; Sazonov lang nese, F 537, A til N, 17. juli. Idé om militær diktator foreslått av Krivosjein / problemer med Stürmer: F 560, N til A, 14. august 1916; Aleksejev krever at militære myndigheter erstatter Stürmer, A til N, 14. august. Stürmer klarer ikke å håndtere dette problemet / forsyninger / vanskeligste spørsmålet noensinne: F 593, N til A, 20. september 1916. N og As medisiner: Rappaport Ekaterinburg 55 og 60.
- 24 Romanov-konspirasjoner: Dmitrij og Boris: F 387, A til N, 13. februar og 10. mars 1916; F 429, A til N, 26. mars, om familien og Olga/Kulikovskij; klubben og Nikolaj Mikhailovitsj, F 655, A til N, 4. desember. Nikolaj Mikhailovitsj et dårlig menneske, barnebarn av jøde, mine største fiender i familien: F 641, A til N, 4. november 1916; F 300, A til N, 12. november 1915. Dmitrijs ruin å gå til den kvinnen, Brasova: F 556, A til N, 11. august 1916. Konspirasjon, Gutsjkov/Aleksejev: F 591, A til N, 19. september 1916. Om Dmitrij og Brassova: Beech 2.52. Sandro i Kiev: 297–302. Dmitrij sladrer: Vyrubova 66.
- 25 N nevner Protopopov, anbefalt av Rasputin: F 520, N til A, 25. juni 1916. Aleksandra ivrer for Protopopov: F 574–580, 7., 22., 23., 27. september 1916; N berømmer As politiske rolle, 23. september. Utnevner Protopopov: F 596, A til N, 21. september 1916. Protopopov ber om at Sukhomlinov settes fri, utnevner Kurlov: F 606, A til N, 26. september 1916; liste N skal diskutere med Protopopov foreslått av Rasputin, Badmajev behandler Protopopov, Rasputin er Badmajevs «hjertevenn», og Protopopov kureres av ham, F 609, A til N, 27. september 1916; F 623, A til N, 16. oktober. A forteller Rasputin om Protopopov-krisen / ber Stürmer gi matforsyningskrisen til Protopopov og N er enig: F 631, A til N, 30. oktober 1916, og N til A, 30. oktober. Protopopov ikke normal, «besynderlig» og himler med øynene: Rodzianko 218–219. Stürmer og Protopopov, styrer med hjelp fra Kristus, gendarmuniform: Figs, *PT* 285–287. Stürmer diktator; Protopopov, jeg skal redde Russland: Rodzianko 219. Hemmelige samtaler med tyskerne: Kotkin, *Stalin* 199. Anatolij Ignatiev, *Russko-anglijskije otnosjenija nakanune Oktjabrskoj revolutsii (Fevral-oktjabr 1917 g.)* 41–52.

Scene 6: Keiser Mikhail II

- 1 Romanov-familien konfronterer tsaren: Nikolaj Mikhailovitsj (Bimbo), brev og mine fiender i familien, ond person, jøde: F 642, A til N, 4. november 1916, og brev F 642–645, N til A, 4. november 1916; N ber om unnskyldning for at han ikke har lest dem, 5. november. Sandro konfronterer Nicky: Sandro 305; jeg tror ikke på noen andre enn min kone 305. Robinson 288–290 sitat storhertug Andrej Vladimirovitsj og Sjavelskijs redegjørelser for Nikolas-jas samtaler med tsaren; Lvov–Khatsov-kuppet 288–289. *Armenian Review* 3 (1950) 112–113. Sandro om Zinajda Jusupova 236. Trepov statsminister og krisen der Protopopov nesten ble avskjediget: F 648–57, A til N, 10. november 1916; ikke bytt ut Protopopov, A til N, 10., 13. november, 4., 5. desember; avskjediget Trepov, ikke Protopopov, F 664, A til N, 9. desember; Rasputin lever for Russland og deg / trygler deg om å være bestemt / bare ikke en ansvarlig regjering / grusomme Trepov / mektig land for Baby, F 671, A til N, 13. desember; «Vær Peter den store, Ivan den grusomme, keiser Paul – knus dem alle under foten – ikke le nå, din frekkas», F 674, A til N, 14. desember. Hat mot Aleksandra: Marie of Romania 3. 152.
- 2 Jusupovs konspirasjon: Irina og Feliks Jusupov til te med Aleksander, F 560, 14. august 1916: «hyggelige og naturlige, hun svært brun og han svært tynn». Zinajda og Ella konfronterer Alix. *Rasputin* 197–205.
- 3 Drapet på Rasputin: *Rasputin* 197–213, 225–231. Redegjørelsene om Feliks Jusupov, Feliks Jusupov, *Rasputin* 155–163 og V.M. Purishkevich, *Murder of Rasputin*, spesielt 69–95. Mulighet for engelsk konspirasjon: se Andrew Cook, *To Kill Rasputin*, spesielt brev fra Stephen Alley 217. Vyrubova 80–82.
- 4 Krangel – en rekke brev mellom A og N: se F 680, A til N, 16. desember 1916, N til A, 16. desember; liket av Rasputin blir funnet, F 686, A til N, 19. desember. Nicky den dagen Rasputin forsvinner: A. A. Mordvinov, *Iz perezjitogo: Vospominanija fligel-adjutanta imperatora Nikolaja II* (heretter Mordvinov) 2.530–1; barnas reaksjon 532. Reaksjon på Rasputins død: *Rasputin* 215–224, 233–238. Ella til Zinajda om Rasputins død: *Ella* 286; Dmitrij til Jusupov, mørk plett 287. Minny «nei!», Sandro 308–309. Aleksej, far – skal du ikke straffe dem: Vyrubova 39. F 686–7 19. desember 1916–22. februar 1917.
- 5 Avskjedigelse av Trepov, *Rasputin* 182; familiekonspirasjon 221–223. Keiserinnen må knuses, samtale med Maria Pavlovna (Miechen): Rodzianko 246; mottakelse med tsaren, vil piske Protopopov 252–254. Sandros samtale med Nicky og Alix – «ingen har rett til å drepe» 309–310; Golitsyn ny statsminister «blaut ... forsto ingenting, visste ingenting» 311; tilbake til Aleksanderpalasset med Misja og uten Misja: 312–316. Nicky til Mossolov – ingen fare for dynastiet, Lieven NII 230–231. Vyrubova om Sandros besøk: 88; Misjas besøk 90; Nikolaj vet at intrigenes sentrum er den britiske ambassaden 91; N opprørt og A føler det er farlig å dra tilbake til Stavka 91. Nikolaj til Stavka og A ber ham være sterk: du må være bestemt, du ser sliten ut, kjenn mine lepper ømt mot dine F 686 A til N 22. februar 1917; meslinger F 688 A til N 23. februar 1917; «min ensomhet, det du skriver om å være bestemt, som hersker, er sant» F 687 N til A 23. februar 1917. Jim Hercules: Zimin, *Negroes* 409–411, 415–418. Penny Wilson, på <http://forum.alexanderpalace.org/index.php?topic=348.0;wap2>.
- 6 Revolusjon: F 686–695, A til N, 22. februar 1917; tumult i byen, A til N, 26. februar, og N til A, 23. og 24. februar. Mark D. Steinberg og Vladimir M. Khrustalëv, *The Fall of the Romanovs* (heretter *Fall*) 46–56; 76 tekst fra Rodzjankos telegram, 26. februar 1917; 81 «helt rolig», krigsminister Mikhail Beljajev til Aleksejev, 27. februar; 81 lede sivil stat, NII til Nikolaj Golitsyn, 27. februar. Tall garnison: Kotkin, *Stalin* 168; Mikhail (Misja) dagboksnotater og rolle i Petrograd 256–278. Vyrubova 91–93. Figes, *PT* 307–316. Jim Hercules i Stavka og ser Moskva for siste gang / Paléologue ser gråtende hoffneger, sitert i Zimin, *Negroes* 417–418. Penny Wilson, på <http://forum.alexanderpalace.org/index.php?topic=348.0;wap2>. ND 27. februar–3. mars 1917. *Michael* 255–265.

- 7 *Fall* 57–99; 88 storhertugenes manifest. Mordvinov om telegrammer: 27. februar 1917, Mordvinov 1.53–6. *Michael* 265–275. F 696–701, N og A brev og telegrammer, 28. februar–2. mars 1917. ND 27. februar–3. mars 1917.
- 8 Oppgjør med Ruzskij: F 696–701, N og A brev og telegrammer, 28. februar–2. mars 1917. *Fall* 58–63, 88–93: om Rodziankos regjering, Aleksejev til NII, 1. mars 1917, og telegrammer fra Nikolasja og Brusvilov og andre øverstkommanderende. Mordvinov 1.56–95, Fredericks kunnngjør abdikasjonen, samtale med professor Fedorov. ND 1.–3. mars 1917. Figes, *PT* 316–318. Lieven NII 232–233 – N «ansvarlig overfor Gud og Russland for alt».
- 9 LP 573, Benckendorff, 9. mars 1917. Gutsjkov oppdrag: *Fall* 96–100, protokoll fra samtaler mellom Gutsjkov, Sjulgin og NII, 2. mars 1917. Figes, *PT* 339–343. *Michael* 288–291. Tsaren fredelig, men raste innvendig / kan ikke tilgi Ruzskij: A. A. Mordvinov, *Otryvki iz vospominanii, Russkaja letopis* (1923) 5.112–13; se også Mordvinov 1.95–139. ND 1.–8. mars 1917. Kosakk ber om å få drepe dem, for sent, sier N: Vyubova 96.
- 10 *Michael* 295–301.
- 11 ND 3.–7. mars 1917. LP 561, Olga Palej om at storhertug Paul informerer Aleksandra, 3. mars 1917. *Michael* 295–301, 308, NII til Misja. Tårer, reaksjon fra døtrene, Alix brenner kjærlighetsbrev, Vyubova 93–95. Brev om Olga til Anna.
- 12 *Michael* 302–15.

Scene 7: Livet etterpå

- 1 Spasertur med Nikolaj – dra til Kostroma eller utenlands: Mordvinov 1.145–6; siste tale og samlet langsomt sammen tingene sine, 8. mars 1917, 192–193. Hall 282–285, Minnys dagbok. ND 3., 4. mars 1917; 8. mars, siste dag i Mogiljov, hjerteskjærende. Sandro 319–324. Uutholdelig for Nicky å se Sandro – Vyubova 96–77.
- 2 Gilliard 80–82. Vyubova 94–97. LP 568, George V til NII, 6. mars 1917; 569–572 Benckendorffs memoarer, 8. mars, Kornilovs besøk. ND 7. mars 1917. Balmorals plan: forfatterens intervju med prins Michael of Kent.
- 3 Tsarskoje: Vyubova 95–99. Rappaport 306–321; 313 Anastasias brev, 20. mai 1917; 313 Anastasia, 4. juli 1917; 315 Olga Nikolajevna til Olga Aleksandrovna, 21. juni 1917. *Rasputin* 238–240. Rasputins penis: Lars Tharp, *Antiques Roadshow – How to Spot a Fake*, 12. Nikolaj fange hele livet: Rappaport, Ekaterinburg, 27.
- 4 ND 9. mars 1917, første spasertur med Dolgorukij; 21. mars, Kerenskijs besøk; 23. mars, spaserturer med Olga og Tatjana; 2.–3. april, bryte isen; 8. april, vakter fra sovjetet; 18. april, lesing; 23. april, familien i hagen; 14. mai, hagearbeid; 3. juni, Kerenskij / krise med Aleksejs pistol; 9. juni, sitter der som fanger; 26. juni, Montecristo; 5. juli, juldager, roten til alt ondt i Petrograd og ikke i selve Russland; 8. juli, Kerenskij statsminister – «jo mer makt han har, desto bedre», 28. juli, Conan Doyle / Livadija eller hvor?; 31. juli, siste dag i Tsarskoje / møte med Misja. *Fall* 153, Olga til P. Petrov, 19. juni 1917; 154 Olga til Olga Aleksandrovna, 21. juni; 166 Alix til Anna, 1. august; 168 Elisaveta Narysjkina, 1. august. Avreise østover: Rappaport 318–325; Alix til Narysjkina 320; Anastasia til Gibbes 321. Vyubova 96–100. Gilliard 210–230. ND 9, 21. mars 1917, om arrestasjon av Anna fra Kerenski. LP 575, lord Stamfordhams notat, 9. mars 1917; 578 Georg Vs dagbok, 11. mars; 578 Stamfordham til A. J. Balfour, 17. mars; 580 Balfour til Stamfordham, 20. mars; 853–857 Stamfordham til Balfour, 21., 24. mars (to brev); 588 Stamfordhams notat, 28. mars (Lloyd George, mer alvorlig enn han var klar over). Avreisen og Misja: LP 600–604, Benckendorff. Juveler: Greg King and Penny Wilson, *The Fate of the Romanovs* (heretter *Fate*) 70.
- 5 ND 29. september, 6., 20. oktober (AIIs årlige minnedag), mer skammelig enn urotiden, 17. november 1917; om Sions vise, 27. mars 1917. LP 611, Olga til P. Petrov, 10. oktober 1917. Vyubova 133–135, brev fra Aleksandra. *Fall* 201–202, Nicky til Ksenija, 5. november 1917.

- 6 Tobolsk: jentene Rappaport 339–355. Brevveksling: Vyrubova 130–145 inkludert A til V 14. og 21. oktober 1917; Aleksej til V 24. november 1917; 8. desember 1917 A til V, jeg vet at fortiden er over; Tatjana til V 9. desember 1917; Aleksej til V 10. desember 1917; Anastasia til V, vi sitter ved vinduene og ser på folk; A til V, parfymen din overveldet oss, den ble sendt rundt ... Nikolaj er et sant under, hele fortiden er en drøm; A til V 2. mars 1918, evigheten er alt. Gilliard 235–262.
- 7 ND 12. april 1918, Jakovlev skal ta meg med bort / mer enn vanskelig, ingen sov. Vyrubova 154–156 A til V, en ny kommissær har kommet, Jakovlev ... solstrålen er syk; 21. mars, vi følger en storm nærme seg, sent i mars, A til V, storm kommer nærmere, fred i sjelen. ND 17./30. april–30. juni/13. juli 1918, ankomst til Jekaterinburg, ansent forhold mellom lokalboende og våre kommissærer, kjører til Ipatjev, Dolgorukij får ikke komme inn, Ukraintsev, forhold som i fengsel, vinduer males hvite. *Fate* 79–102, 112–113; sentrums politikk, flytting til Jekaterinburg, krise på Tjumen stasjon, ankomst til Ipatjev; diamanter skjult i korsetter, sitat Aleksandra Teglev 136. *Fall* 239, Aleksandras dagbok, 23.–25. april 1918, om besøk fra Jakovlev, Aleksejs sykdom, «forferdelig vondt» å velge; 245 Jakovlev til Golosjtsjekin, 27. april; Sverdlov til Jakovlev, 27. april; 251 Sverdlov til Jakovlev, 29. april, overlevering til Jekaterinburg; 255 intervju med Jakovlev i *Izvestija*, 16. mai; 278 Dolgorukij arresteres. Rappaport 364–366: brev fra Olga, Anastasia og Tatjana til foreldrene, mai 1917. Tatisjtsjovs fatalisme: Botkin 192. Gilliard ikke ettersøkt og fri, går forbi Ipatjev 269–272. Lenin om Romanov-familien: V. I. Lenin, *Sotsjine-nija* 20.166–7, 21.16–17. Golosjtsjekins, Sverdlovs personlighet: *Fate*, 253–295. For Golosjtsj-kin og Sverdlov relasjoner til Stalin i eksil, se Montefiore, *Young Stalin* 259–260. Rappaport, *Ekaterinburg*, 128–134; nytt regime / juveler / kodenavn / Aleksej 171–183, 191.
- 8 GARF 601.2.27 Jakov Jurovskijs brev 1920 og 1. februar 1934, pluss ikke-publiserte brev (fem til sammen), deriblant det mest detaljerte brevet fra 1922 i APRF 3.58.280, sitert i *Fate of the Romanovs*; Pavel Medvedevs brev 21.–22. februar 1919, Sokolov Archive, Houghton Library, Harvard University, Kilgour Collection 35.2.86; og intervju med Peter Vojkov i Gregory Bessedowsky, *Im Dienste Der Sowjets* (Leipzig 1930). Aleksandras dagbok, juni–juli 1918 GARF 640.1; *Last Diary of Tsaritsa Alexander* (red. V. Kozlov og V. Khrustalev). ND april–juni 1918: GARF 601.1.217–266 *Fall* 277–285; Jurovskij 285; avgjørelser om å drepe, vurdering av dokumentasjon som heller mot en avgjørelse fra Ural-sovjetet 287–294; Lenin og Sovnarkom godkjenner flytting av familien til Jekaterinburg, 2. mai 1918; 310 fluktplass, offiser i hæren, 19. juni, og svar, 21.–23. juni 1918; livet i Jekaterinburg, vitnesbyrd fra Medvedev 346–348 ND 17./30. april–30. juni/13. juli 1918, Jekaterinburg, spent forhold mellom lokalbefolkningen og våre kommissærer, kjører til Ipatjev, Dolgorukij slipper ikke inn, storøyd fiende, fengselsregime. *Fate* 140–142, 146–147: jentene antastes på reisen til Jekaterinburg, Buxhoevedens svik, ankomst, skilles fra Gilliard og Gibbes; vaktens sympati for fangene og flørtning med jentene, spesielt Strekotin. Utnevnelse og inspeksjoner fra Jurij Jurovskij, Peter Ermakov 233–245; Golosjtsjekin 245–247.
- 9 LP 665–666, vitnesbyrd fra en morder, A. V. Markov. *Fate* 200–211. *Michael* 349–363.
- 10 Lenin og Golosjtsjekin i Moskva: *Fall* 290–345. *Fate* 282–295. Peter Vojkov, *Bessedowsky* 203–205. Rappaport, *Ekaterinburg*, 129–143.
- 11 Jurovskijs forberedelser. *Fate*: 297–302. *Fall* 346–364. Rappaport, *Ekaterinburg*, 28–43; avgjørelse 129–143. Personligheten til Golosjtsjekin / Jermakov og andre: *Fate* 268–280; Golosjtsj-ekin i Moskva 113–115. LP 674–677, A. G. Belodorodov til N. P. Gorbunov, Sovnarkom, 4. juli 1918; protokoll fra presidiet til den sentrale eksekutivkomiteen, 5. juli; Sovnarkom-protokoll, 5. juli.
- 12 ND 12./26. mai–30. juni/13. juli 1918. ND 27. november 1894 skrevet av Aleksandra. Dette er basert på diverse publiserte memoarer fra Jurovskij, Medvedev og en ikke-publisert full rede-gjørelse fra Jurovskij i AVPRI, og også fra Strekotin, begge sitert i *Fate*. *Fall* 346–364. *Fall* 333: Golosjtsjekin til Sverdlov og Lenin, 16. juli 1918. *Fate*, 268–280 latviere og drapsavdeling; 297–331 drap og gravlegging. Aleksandras dagbok, 11.–16. juli 1918. Vojkov kommer, jentene

DYNASTIET ROMANOV

- fortsatt i live: Bessedowsky 208–211. Rappaport, *Ekaterinburg*, 184–202; gravlegging 203–206; hund 207, 214. Etter mordene, livet til Golosjtsjekin, Jurovskij osv.: *Fate* 509–514.
- 13 Mordet på Ella og storhertug Sergej Mikhailovitsj: *Ella* 299–307. Beech 2.218–19.
- 14 Begravelse: *Fate* 316–331, Rappaport, *Ekaterinburg*, 203–206. James Cockfield, *The White Crow: The Life and Times of the Grand Duke Nicholas Mikhailovich Romanov, 1859–1919* 242. Beech 1.165, 2.200–2, 181–3.
- 15 Krim og senere: Hall 288–352. Flukten: Frances Welch, *The Russian Court at Sea: The Last Days of A Great Dynasty: The Romanov's Voyage into Exile* (London 2010). Om det videre livet til folk i Romanov-slekten: se Arturo Beech, *Grand Dukes and The Other Grand Dukes*.
- 16 Ellas begravelse: *Ella* 306–312. Simon Sebag Montefiore, *Jerusalem: The Biography* 444.

Epilog: Røde tsarer / hvite tsarer

- 17 Balsamering av Lenin: Dzerzjinskij sitert i Kotkin, *Stalin* 543; «Det russiske folk er et tsar-folk», Leningrad, april 1926, sitert 586; SSSRs tilblivelse, 475–481, 485–486. Stalin til Maria Svanidze om tsaren, Ivan den grusomme, lærer sitert i Simon Sebag Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar* 182–183; nytt imperium 524; Putin, historien om bestefaren 118 og 300. Se Vladimir Putin, *First Person* (NY 2000). Om historie og Putin: Vladimir Shapentokh, *Anna Arutunyan, Freedom, Repression and Private Property in Russia* 51–55, sitater fra patriark Kyril om Guds mirakel. Lærebøker: Aleksander Filippov (red.), *Novejsjaja istorija Rossii 1945–2006* 87–88. Russisk kjernesivilisasjon: *Nezavisimaja gazeta*, 23. januar 2012, intervju med V. Putin; Stefan Hedlund, *Russian Path Dependence: A People with a Troubled History*; Foreign Affairs mars/april 2015, Stephen Kotkin, «The Resistible Rise of Vladimir Putin: Russia's Nightmare Dressed like a Daydream». Denne fremstillingen av Putins personlige stil, inkl. historien om forrædere/sveklinger som Nikolaj II, er basert på: Newsweek, 1. august 2014, *The President* av Ben Judah, inkl. Putins påstand: «ville aldri abdisere». Takk til Ben Judah som delte ikke-publiserte detaljer fra denne historien.